روند فساد اداری و بار مقررات

در کشورهای اروپای شرقی و آسیای مرکزی

(براساس نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها)

(ویرایش دوم)

مشخصات منبع این گزارش به‌شرح زیر است:
The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, "Trends in Corruption and Regulatory Burden in Eastern Europe and Central Asia", Washington, 2011.

کد موضوعی: ۲۲۰

شماره مسلسل: ۱-۱۲۷۶۶

مردادماه ۱۳۹۳

معاونت پژوهش‌های اقتصادی

دفتر: مطالعات اقتصادی

به‌نام خدا

فهرست مطالب

خلاصه اجرایی ۱
فصل اول ـ مقدمه ۷
فصل دوم ـ نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها ۱۱
فصل سوم ـ روندهای موجود در فساد و بار مقررات ۱۶
فصل چهارم ـ چه عواملی بر میزان فساد اداری تأثیر می‌گذارند؟ ۴۲
فصل پنجم ـ آیا کشورهای درحال گذار، متفاوت از سایر کشورهای درحال توسعه هستند؟ ۵۲
فصل ششم ـ مدیریت مالیاتی و گمرکات ۵۷
فصل هفتم ـ نظام‌های حقوقی و قضایی ۶۹
فصل هشتم ـ نتیجه‌گیری ۷۸
پیوست‌ها ۸۱
منابع و مآخذ ۱۱۳

روند فساد اداری و بار مقررات در کشورهای اروپای شرقی و آسیای مرکزی (براساس نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها) (ویرایش دوم)

خلاصه اجرایی

هدف از این گزارش، ارزیابی میزان و روند فساد[۱] و بار اداری[۲] ناشی از مقررات دولتی بر بنگاه‌های خصوصی است. این گزارش تا حد زیادی مبتنی‌بر دور چهارم نظرسنجی‌های محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های (BEEPS)[۳] بانک جهانی و بانک اروپایی بازسازی و توسعه (EBRD)،[۴] با پوشش‌دهی بیش از ۱۱۰۰۰ بنگاه در ۲۹ کشور اروپایی و آسیای مرکزی (اروپا و آسیای میانه)[۵] تهیه شده است.

این گزارش، شواهدی دال بر پیشرفت قابل توجه در این منطقه - با وجود عدم توزیع یکنواخت در میان کشورها - و در حوزه‌های مختلفی از تعاملات میان بنگاه‌ها و دولت را نشان می‌دهد:

۱. **فساد اداری در کشورهای اروپا و آسیای مرکزی رو به کاهش است**: داده‌ها نشان می‌دهند که روند مشهود و دلگرم‌کننده کاهش فساد اداری ـ که در گزارش‌های اخیر مبارزه با فساد اداری که پیش‌تر در گزارش گذار به سوی ضدفساد[۶] (ACT) توصیف شد ـ در طی دوره ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ ادامه یافته است. یک استثنا در این روند مطلوب، رشوه‌خواری در تدارکات دولتی[۷] است.

۲. **بار اداری بر عهده بنگاه‌ها درحال کاهش است**: شواهد مبتنی‌بر بررسی‌های محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها (BEEPS) و سایر منابع اطلاعاتی، نشان می‌دهند که بار اداری مرتبط با رعایت مقررات بر عهده بنگاه‌ها، از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ اندکی کاهش یافته است.

۳. **اجرای قوانین و مقررات، اهرم اصلی برای کاهش میزان فساد است**: نتایج این تحلیل نشان می‌دهد در کشورهای با شکاف کمتر در اجرای قوانین، گزارش ارائه شده توسط بنگاه‌ها، میزان فساد اداری پایین‌تری را نشان می‌دهد.

۴. **فساد و بار اداری بر عهده بنگاه‌ها در کشورهای درحال گذار اروپایی و آسیای مرکزی،**

1. Corruption
2. Administrative Burden
3. Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS)
4. European Bank for Reconstruction and Development
5. Europe and Central Asia (ECA)
6. Anti-corruption in Transition (ACT)
7. Public Procurement

با کشورهای طبیعی مقایسه‌شده[1] همگرا شده است.

در مجموع، براساس آخرین نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها برای کشورهای منطقه اروپا و آسیای میانه و نتایج بررسی‌های بنگاه‌ها برای کشورها در مناطق دیگر، فساد و بار اداری مقرراتگذاری برای بنگاه‌ها، در کشورهای درحال گذار نسبت به کشورهای با سطوح درآمدی مشابه در سایر مناطق، مشکل بزرگ‌تری به حساب نمی‌آیند.

این گزارش، بهنگام‌سازی از پیشرفتی است که کشورهای منطقه اروپا و آسیای میانه از سال ۲۰۰۵ داشته‌اند. همچنین تحلیلی از فساد اداری و بار مقرراتگذاری بر عهده بنگاه‌ها را که در گزارش‌های اخیر مبارزه با فساد در کشورهای گذار (ACT) ارائه شده است با پوشش‌دهی دوره ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۵ (از جنبه‌هایی معین) توسعه می‌دهد و مقایسه‌هایی از کشورهای اروپا و آسیای میانه با کشورهای مشابه در خارج از این منطقه را با استفاده از بررسی‌های بنگاهی بانک جهانی و سایر منابع اطلاعاتی در چندین مورد ارائه می‌دهد.

تداوم کاهش پرداخت رشوه‌های اداری بنگاه‌ها، جالب توجه‌ترین یافته نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ است. کاهش چشمگیر و باثبات در فساد اداری از سال ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۰۵، در طی دوره ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ ادامه داشته است. در سال ۲۰۰۵، حدود ۲۰ درصد از بنگاه‌های ۲۷ کشور درحال گذار گزارش کردند که رشوه‌ها غالباً «برای دستیابی به مقاصد مرتبط با گمرکات، مالیات، پروانه‌ها، مقررات، خدمات و غیره» مورد نیاز بوده‌اند. در سال ۲۰۰۸ کمتر از ١٤ درصد از همین کشورها گزارش دادند که غالباً نیاز به پرداخت رشوه بوده است.

با وجود پیشرفت چشمگیر در کاهش کلی رشوه‌خواری اداری، بنگاه‌ها در این منطقه بیشتر اوقات فساد را در مقایسه با هر مشکل دیگری، به‌استثنای نرخ‌های مالیاتی، به‌عنوان یک مانع انجام کسب‌وکار ذکر کرده‌اند. درک مداوم از این نکته که فساد به‌عنوان یکی از جدی‌ترین مشکلات برای کسب‌وکار است، شاید بازتاب‌دهنده پیشرفت کندتر در دیگر جنبه‌های فساد باشد که به‌نحو مستقیم در تعاملات بنگاه ـ دولت پوشش داده شده توسط نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها (برای مثال، نبود پیشرفت در درک تسخیر دولتی،[2] یا در انحرافات بودجه دولتی) اندازه‌گیری نمی‌شود.

تحلیل داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها نشان می‌دهد مدیریت امور

---

1. Natural Comparator Countries

۲. "State Capture"؛ تسخیر (تصرف) دولت، به دخالت گروه‌های ذی‌نفوذ در تصویب مقررات گفته می‌شود. تسخیر دولت، فعالیتی نظام‌مند توسط افراد یا گروه‌هاست تا قوانین، سیاست‌ها و مقررات دولتی را با فراهم کردن منافع خصوصی نامشروع و غیرشفاف به مقامات دولتی و سیاستمداران، به نفع خود تحت تأثیر قرار داده و شکل دهند (م.).

مالیاتی[1] (نمودار ۱) تنها حوزه‌ای است که برجسته‌ترین پیشرفت درخصوص کاهش فساد اداری در میان کشورها را به نمایش می‌گذارد. در حوزه گمرکات و مقررات واردات نیز پیشرفت جدی صورت گرفته بود. پرداخت فراوان‌تر رشوه هنگام مواجهه با ادارات مالیاتی و گمرکات، به تعداد جلسات بیشتر با مقامات، رویه‌های پردردسرتر طبق مقررات، تعداد بیشتر پرداخت‌های مالیاتی مورد نیاز و نابرابری بیشتر در اجرای قوانین، مرتبط است. این شواهد، با این دیدگاه سازگار است که تشریفات اداری ساده شده در کشورهایی که آن تشریفات به‌طور خاص سختگیرانه هستند به احتمال زیاد میزان فساد را کاهش خواهد داد. با وجود این، در هنگام تدوین و اجرای قوانین و تشریفات مالیاتی و گمرکی، خودداری از پارتی‌بازی به نفع بنگاه‌های به لحاظ سیاسی بانفوذ از اهمیتی برابر یا حتی بیشتر برخوردار است.

نمودار ۱. فراوانی رشوه برحسب زیربخش‌ها، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

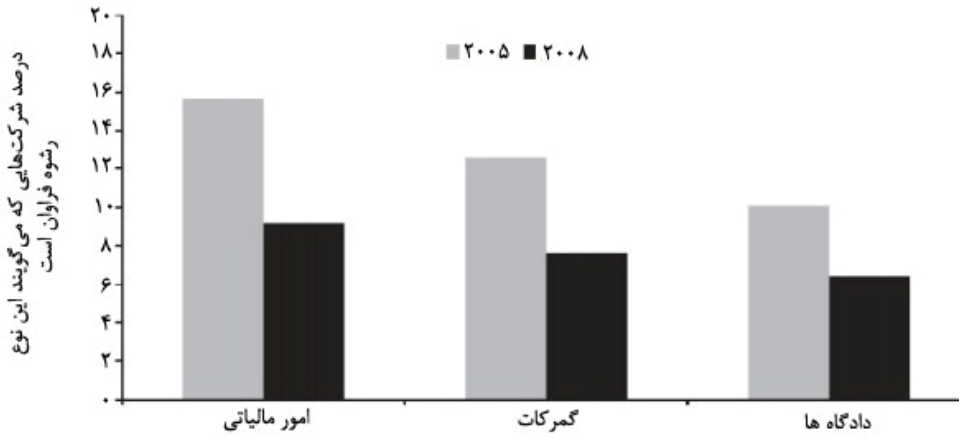

مأخذ: BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

اصلاح نهادهای حقوقی یکی از چالش‌های اصلی پیش روی اقتصادهای اروپا و آسیای میانه در آغاز دوره گذار بوده است. کاهش پرداخت رشوه به دادگاه‌ها در گزارش مشاهده شده نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها به‌ویژه قابل توجه است؛ به‌طوری که روند نامطلوب ارائه شده در گزارش پیشین مبارزه با فساد در کشورهای گذار (ACT) را منعکس می‌سازد. دیدگاه بنگاه‌ها راجع به توانایی دادگاه‌ها برای اجرای احکام صادره، مطلوب‌ترین آنها بود. احساس کلی از عملکرد دادگاه برای اکثریت بنگاه‌ها به‌ویژه بنگاه‌هایی که در سه سال اخیر به دادگاه‌ها رجوع کرده‌اند نامطلوب باقی ماند. به‌نظر می‌رسد اصلاح نظام قضایی نسبت به تقاضای فزآینده از جانب بنگاه‌ها برای تضمین حقوق مالکیت ـ که به تازگی تعریف شده ـ و میانجیگری برای حل‌وفصل اختلافات، عقب مانده است.

1. Tax Administration

رشوه‌خواری در تدارکات دولتی، استثنایی برای روند مطلوب در فساد اداری است. فراوانی و میزان «رشوه‌های» مورد نیاز برای دستیابی به قراردادهای دولتی از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ برای کل این منطقه اساساً بدون تغییر مانده است (نمودار ۲). تغییرات چشمگیری برای کشورهای خاص مشاهده شده است: به‌نظر می‌رسد کاهش رشوه در کشورهای آلبانی، آذربایجان، بلغارستان، گرجستان، مجارستان و مقدونیه، با افزایش رشوه در کشورهای قزاقستان، جمهوری قرقیزستان، لتونی، رومانی، جمهوری اسلواکی و ازبکستان، خنثی می‌شود.

نمودار ۲. رشوه‌ها در تدارکات دولتی برحسب منطقه، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

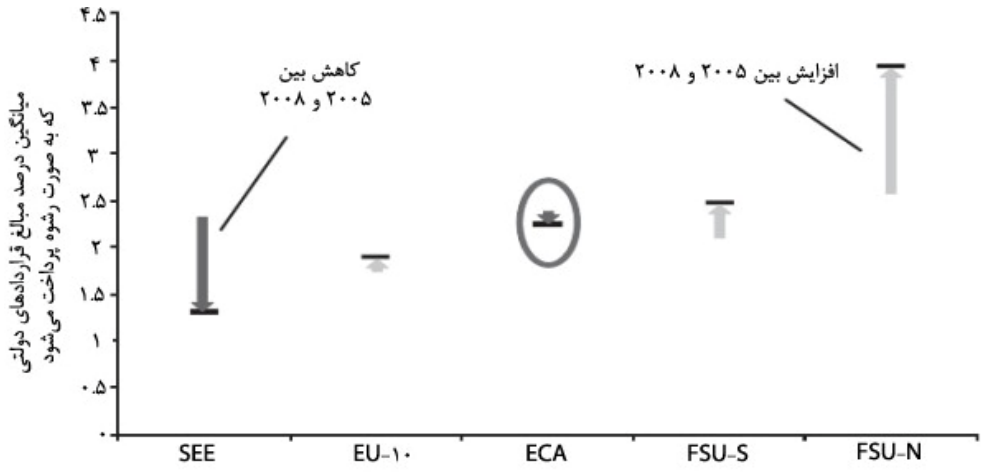

مأخذ: همان.

درعین حال که عوامل در سطح بنگاه‌ها[1] در رابطه با بروز فساد اداری اهمیت دارند، اما آنها [یعنی عوامل بنگاه‌ها] نسبت به ویژگی‌های کشور و ناحیه‌ای که بنگاه در آن مستقر است، در مجموع اهمیت بسیار کمتری دارند. اروپای جنوب شرقی (SEE)[2] بیشترین بهبود را بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ نشان می‌دهد درحالی‌که کشورهای اتحاد جماهیر شوروی پیشین، در دو منطقه شمالی و جنوبی (FSU-S, FSU-N)[3] به صورت گروهی بهبود نیافته‌اند. میزان فراوانی رشوه در کشورهای با درآمد سرانه بالاتر، با وجود استثنائاتی، معمولاً پایین‌تر است: گرجستان، یکی از فقیرترین کشورها در این منطقه، از سطح پایینی از فساد اداری برخوردار است؛ برعکس آن، فراوانی رشوه در کشورهای رومانی و اوکراین و کشورهای غنی از منابع طبیعی ازجمله آذربایجان، فدراسیون روسیه و قزاقستان، بسیار بالاتر از سطح درآمدی پیش‌بینی شده است.

1. Firm-Level Factors
2. Southeastern Europe (SEE)
3. Former Soviet Union (FSU)

فراوانی رشوه معمولاً در کشورهایی کـه بهتـرین توانـایی را بـرای اجـرای قـوانین و مقـررات ضدفساد در نظام حقوقی خود دارند، ازجمله لهسـتان، پـایین‌تـر اسـت کـه بـه‌صـورت پـایین بـودن «شکاف اجرای قانون»، منعکس شده است (نمودار ۳). اگرچه تصویب قوانین غالباً نخستین گـام یـک برنامه کارآمد برای اصلاحات است، در برخی موارد ممکن است تعهد جـدی را بازتـاب ندهـد، بلکـه نشانه‌ای از پاسخ ظاهری به فشار خارجی باشد. در این موارد، نـاتوانی در اجـرای قـانون و کیفیـت پایینِ نهادهای عهده‌دار اجرای قانون، ممکن است موجب بی‌احترامی به قانون و مقامات دولتی شـده و احتمالاً حتی مشکلات فساد را تشدید کند.

نمودار ۳. فراوانی رشوه و «شکاف اجرای قانون»

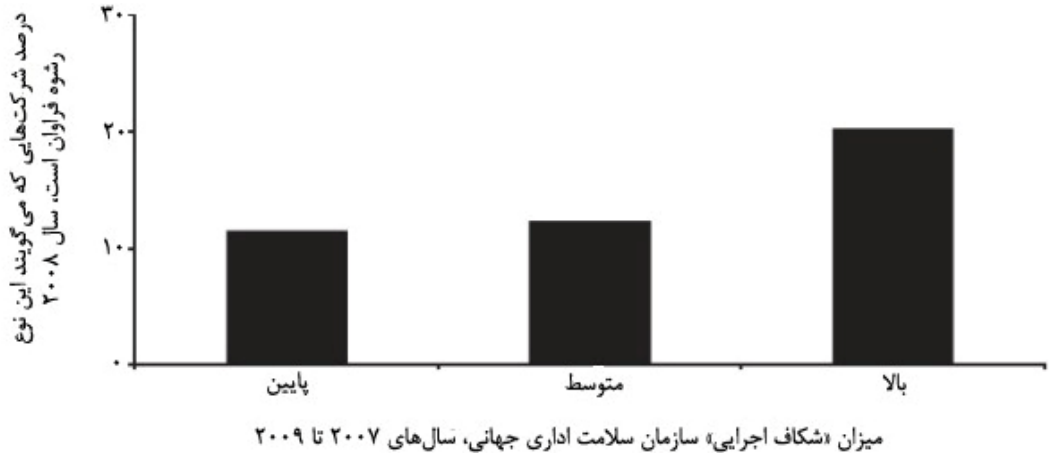

مآخذ: گزارش BEEPS سال ۲۰۰۸، سازمان سلامت اداری جهانی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۹ (سال‌هـای مختلـف بـرای کشـورهای مختلف).

شواهد به‌دست آمده از بسیاری پرسـش‌هـا در گـزارش‌هـای نظرسـنجی محـیط کسـب‌وکـار و عملکرد بنگاه‌هـا، بررسـی نظـرات مـدیران مجمـع جهـانی اقتصـاد و داده‌هـای گـزارش‌هـای محـیط کسب‌وکار، نشان می‌دهند که بار اداری بر عهده بنگاه‌ها، که مربوط به رعایت مقررات است از سـال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ اندکی کاهش یافته است. در گـزارش نظرسـنجی محـیط کسـب‌وکـار و عملکـرد بنگاه‌ها، به‌نظر می‌رسد بار اداری مربوط به اخذ پروانه و مجوزهای کسـب‌وکـار، از سـال ۲۰۰۵ تـا سال ۲۰۰۸ کاهش یافته است. متوسط تعداد جلسـات و بازرسـی‌هـای مالیـاتی نیـز بـه میـزان قابـل توجهی از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ کاهش یافته است.

با برخی تغییرات که در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سـال ۲۰۰۸ داده شـد، امکان مقایسه کشورهای درحال گـذار بـا سـایر کشـورها در پایگـاه داده‌هـای نظرسـنجی بنگـاه‌هـا

براساس گستره‌ای از نماگرهای فساد و بار مالی مقررات فراهم شد. تحلیل‌های این گزارش نشان می‌دهند که فساد (نتیجه گزارش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و نظرسنجی‌های بنگاه‌ها) و بار اداری مقررات، مشکل بزرگ‌تری برای بنگاه‌های کشورهای درحال گذار نسبت به کشورهای سایر مناطق نیستند (نمودار ٤). میراث مشترک برنامه‌ریزی متمرکز و تجارب بسیار ناقص خصوصی‌سازی، به‌نظر نمی‌رسد آنها را از این حیث در شرایط نامطلوبی قرار داده باشد. تفاوت‌های مهمی بین نواحی مختلف اروپا و آسیای میانه وجود دارد ـ ابعاد حکمرانی [در شرایط] گذار، بیشترین پیشرفت را در کشورهای درحال پیوستن به اتحادیه اروپا (EU)[1] و کمترین پیشرفت را در آسیای مرکزی دارد. این یافته نشان می‌دهد که فرآیند گذار -از برنامه‌ریزی متمرکز به بازار - به‌عنوان عاملی مشترک در تعیین چالش‌های کشورهای اروپا و آسیای میانه و مسیر اصلاح آنها، اهمیتی نداشته است.

نمودار ۴. فساد برحسب مناطق جهان

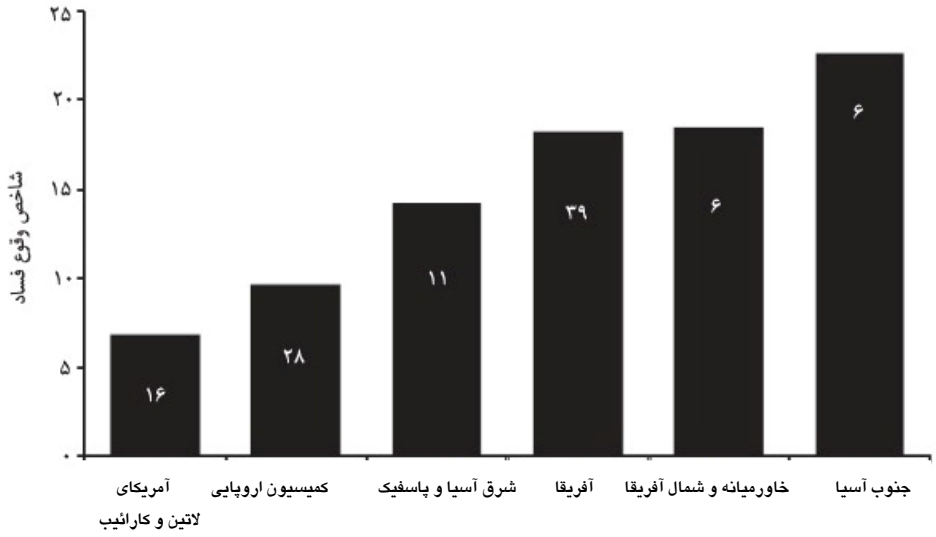

مأخذ: نظرسنجی بنگاه‌ها، سال‌های ۲۰۰٦-۲۰۰۹.

توضیحات:

۱. ترکیه در میانگین اروپا و آسیای میانه شامل نشده است، زیرا اقتصاد درحال گذار شمرده نمی‌شود.

۲. اعداد داخل میله‌ها نشان‌دهنده تعداد کشورها در هر منطقه است.

1. European Union (EU)

اکثر کشورهای اروپایی و آسیای مرکزی (اروپا و آسیای میانه) پس از فروپاشی دیوار برلین، با گذار از ایدئولوژی سوسیالیستی و رویکرد برنامه‌ریزی متمرکز، به دمکراسی چندحزبی و نظام‌های اقتصادی مبتنی‌بر بازار روی آورده‌اند. این کشورها طی دهه ۱۹۹۰، کاهش شدید تولید را تجربه کردند. در کشورهای اروپای مرکزی و اروپای شرقی، عمق و طول دوره این رکودهای اقتصادی بسیار کوچک‌تر و بهبودها بسیار سریع‌تر از کشورهای مشترک‌المنافع (CIS)[1] بود. تولید ناخالص داخلی (GDP) اقتصادهای درحال گذار در مجموع تنها در سال ۲۰۰٤ بود که توانست به سطح تولید ناخالص داخلی سال ۱۹۹۰ برسد.

از ابتدای گذار، در سال ۱۹۹۰، ضرورتِ چارچوب‌های حقوقی و سایر نهادهای مربوط به اقتصادهای مبتنی‌بر بازار برای اقدامی کارآمد و عادلانه، مفقود بوده یا توجه کافی به آن نشده است. خصوصی‌سازی و اتخاذ نظام‌های مقرراتی جدید، فرصت‌های بسیاری را برای رشوه‌گیری[2] و استفاده نادرست از روابط و نفوذ فراهم آورده است.

ازسوی دیگر، امکان (و در برخی موارد، واقعیت) کسب عضویت در اتحادیه اروپا، مشوق‌هایی برای بهبود در حکمرانی و محیط کسب‌وکار ایجاد می‌کند که ممکن است از نظر میزان فساد و بار مقرراتی[3] بر عهده بنگاه‌ها، به کشورهای درحال گذار برتری بیش از همتایان آنها در مناطق دیگر بدهد. ده کشور این منطقه درحال حاضر عضو اتحادیه اروپا هستند که درخصوص محدود ساختن فساد، با شرایط اتحادیه اروپا (در میان سایر موارد) انطباق یافته‌اند. حتی در مابقی این منطقه، دست‌کم در رابطه با فساد اداری، پیشرفت در بسیاری از کشورها دیده می‌شود.

مجموعه‌ای از سه گزارش درباره مبارزه با فساد در کشورهای درحال گذار (ACT)،[4] روند تحولات فساد و بار اداری مقررات دولتی بر عهده بنگاه‌های خصوصی در منطقه اروپا و آسیای میانه را به‌طور دوره‌ای مورد ارزیابی قرار داده است.[5] این گزارش‌ها تا حد زیادی مبتنی‌بر بررسی‌های محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های (BEEPS) بانک جهانی و بانک اروپایی بازسازی

---

1. Commonwealth of Independent States
2. Bribe-Seeking
۳. اصطلاح «بار مقرراتگذاری» در این گزارش به معنای هزینه‌های اداری وارده بر شرکت‌ها در مواجهه با مقررات دولتی کسب‌وکار است. استفاده از اصطلاحِ «بار مقرراتی» نباید به مفهوم اینکه مقدار بهینه مقررات صفر است در نظر گرفته شود، بلکه این حقیقت را منعکس می‌سازد که هزینه‌های رعایت مقررات (به شکل صرف زمان مدیران ارشد، حق‌الزحمه و رشوه) به‌طور غیرضروری در کل کشورهای درحال گذار، برای مثال در مقایسه با کشورهای OECD، بالا باقی می‌ماند.
4. Anti-Corruption in Transition
۵. بانک جهانی (۲۰۰۰)؛ گری، هِلمن و ریترمان (۲۰۰٤) و اَندرسون و گری (۲۰۰٦) را ببینید. این گزارش‌ها در اینجا به‌ترتیب با عناوین ACT-1، ACT-2 و ACT-3 نامیده می‌شوند.

و توسعه (EBRD) که در سال‌های ۱۹۹۹، ۲۰۰۲ و ۲۰۰۵ تهیه شده‌اند بوده است. این مطالعه با استفاده از دور چهارم داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها (جمع‌آوری شده در سال ۲۰۰۸ و ابتدای سال ۲۰۰۹) بهنگام‌سازی در مورد این مسائل را با ارزیابی پیشرفت از سال ۲۰۰۵ ارائه می‌دهد که با اطلاعات از منابع دیگر، همچون نظرسنجی از مدیران مجمع جهانی اقتصاد،[1] گزارش سازمان سلامت اداری جهانی،[2] فسادسنج جهانی سازمان شفافیت بین‌الملل[3] و نظرسنجی بنگاهی بانک جهانی و پروژه‌های انجام کسب‌وکار[4] تکمیل شده است.

این مطالعه به شواهدی دال بر پیشرفت چشمگیر این منطقه - با وجود عدم گسترش یکنواخت در بین کشورها ـ در حوزه‌های متعددی از تعاملات دولت ـ بنگاه‌ها دست یافته است. مشهودترین و قطعی‌ترین یافته بررسی نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸، تداوم روند مطلوب درباره پرداخت رشوه‌های اداری بنگاه‌هاست. در سال ۲۰۰۵، حدود ۲۰ درصد از بنگاه‌ها در ۲۷ کشور درحال گذار گزارش کردند که رشوه‌ها غالباً به دلیل نیاز «به راه انداختن کارهای مرتبط با گمرکات، مالیات، پروانه‌ها، مقررات، خدمات و ... » پرداخت شده‌اند. در سال ۲۰۰۸، کمتر از ١٤ درصد همان کشورها گزارش کردند که رشوه‌ها «غالباً» مورد نیاز بوده‌اند.

این روند مطلوب در فساد اداری تقریباً برای هر کشوری صادق است و همچنین فراوانی رشوه در دو کشور (کوزوو[5] و مونته‌نگرو) که برای اولین بار در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ مدنظر قرار گرفتند، بسیار پایین بوده است. ۱۰ کشور جدید عضو اتحادیه اروپا (۸ کشور در سال ۲۰۰٤ و ۲ کشور در سال ۲۰۰۷ به این اتحادیه پیوسته‌اند) و همچنین کشورهای جنوب شرق اروپا و گرجستان، به‌طور کلی تداوم در پیشرفت را نشان می‌دهند. پیشرفت در سایر کشورهای اتحاد جماهیر شوروی سابق ـ به‌ویژه کشورهای آسیای مرکزی ـ نسبتاً کندتر بوده است.

این روند همچنین در هر سه حوزه فساد اداری که نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها برای پیگیری در گزارش سال ۲۰۰۸ دنبال کرده است، دیده می‌شود. پرداخت رشوه در هر سه حوزه خاص فساد اداری، سروکار داشتن با دادگاه‌ها، جمع‌آوری مالیات و گمرکات، به‌طور قابل توجهی کاهش یافته است.

---

1. World Economic Forum Executive Opinion Survey
2. Global Integrity Report
۳. "Transparency International Global Corruption Barometer"؛ گزارش سازمان «شفافیت بین‌الملل» درخصوص سنجش فساد جهانی به‌صورت سالیانه منتشر می‌شود.
4. World Bank Enterprise Surveys and Doing Business Projects
۵. درحالی که به‌تازگی کوزوو در گزارش BEEPS وارد شده است (برای مثال، یک نظرسنجی که همزمان در ۲۹ کشور اروپا و آسیای میانه انجام شد)، یک نظرسنجی بنگاهی مجزا که از همان روش‌شناسی با گزارش BEEPS استفاده کرده است در سال ۲۰۰٦ انجام شد. نتایج این نظرسنجی مجزا، در این گزارش مورد استفاده قرار نمی‌گیرد.

مدیریت مالیاتی تنها حوزه‌ای است که چشمگیرترین پیشرفت را در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها نشان می‌دهد. این حوزه در سال ۲۰۰۵ در ۱۶ کشور، به‌عنوان یکی از سه مشکل اصلی انجام کسب‌وکار رتبه‌بندی شد، اما در سال ۲۰۰۸ تنها برای سه کشور در بین سه مشکل اصلی رتبه‌بندی شده است. فراوانی رشوه در جمع‌آوری مالیات بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، در همه کشورهای این منطقه بجز تعداد معدودی از آنها کاهش یافته است. در این کشورها، پرداخت رشوه بیشتر در اداره مالیات، مرتبط با ملاقات‌های متعدد با مقامات مالیاتی، تعداد بیشتر پرداخت‌های مالیاتی مورد نیاز و اجرای نابرابر و تبعیضی قوانین مالیاتی بوده است.

امور گمرکی و مقررات تجاری، حوزه دیگری از پیشرفت بوده‌اند که در داده‌های گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها منعکس شده است. این حوزه در سال ۲۰۰۵ در میان هفت مشکل اصلی انجام کسب‌وکار در ۱۷ کشور بود، اما برای سال ۲۰۰۸ تنها در دو کشور چنین بوده است. بجز بنگاه‌های چند کشور، بنگاه‌های تمامی کشورهای این منطقه، در سال ۲۰۰۸ پرداخت رشوه کمتری را در رابطه با امور گمرکی و واردات در مقایسه با سال ۲۰۰۵ گزارش کرده‌اند. پرداخت رشوه در امور گمرکی عمدتاً در کشورهایی به فراوانی بیشتر گرایش دارد که دارای رویه‌های گمرکی پردردسر بوده یا قوانین و تشریفات گمرکی با نابرابری و تبعیض اجرا می‌شود.

بجز تعداد معدودی از کشورها، بنگاه‌های تمامی کشورها در سال ۲۰۰۸، در مقایسه با سال ۲۰۰۵، پرداخت رشوه کمتری را در امور مربوط به دادگاه‌ها گزارش کرده‌اند. تصور نسبت به سرعت دادگاه‌ها و توانایی آنها در اجرای احکام، برای اکثر بنگاه‌ها به‌ویژه بنگاه‌هایی که واقعاً از این دادگاه‌ها استفاده کرده‌اند، نامطلوب مانده است. به‌نظر می‌رسد اصلاح نظام قضایی ـ مشتمل بر تأمین منابع برای افزایش ظرفیت دادگاه‌ها ـ در پاسخ به تقاضای روزافزون بخشی از بنگاه‌ها برای اجرای حقوق مالکیتِ به‌تازگی تعریف‌شده و نیز برای میانجیگری در اختلافاتی که رسیدگی به آنها به تعویق افتاده است.

رشوه‌خواری در تدارکات دولتی،[1] مثال نقضی در روند مطلوب فساد اداری است. از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸، فراوانی و حجم «رشوه»[2] ضروری برای دستیابی به قراردادهای دولتی، در کل این منطقه اساساً بدون تغییر مانده است. تغییرات قابل ملاحظه در کاهش رشوه که در کشورهای خاص آلبانی، آذربایجان، بلغارستان، گرجستان، مجارستان و مقدونیه مشاهده شد، با افزایش رشوه در سایر کشورها نظیر قزاقستان، جمهوری قرقیزستان، لتونی، رومانی، جمهوری اسلواکی و ازبکستان خنثی شد.

---

۱. "Public Procurement"؛ تدارکات دولتی ازجمله ابزارهای حمایت دولتی از شرکت‌های کوچک به‌شمار می‌رود (م.).

۲. "kickbacks" به معنای «رشوه»، مبلغی است که به فرد تصمیم‌گیرنده پرداخت می‌شود تا در تصمیم‌گیری، منافع پرداخت‌کننده وجه را در نظر داشته باشد. یا مبلغی که کارگر به کارفرما یا سرپرست خود برای حفظ شغلش می‌پردازد. در اصطلاح به آن «زیرمیزی» نیز گفته می‌شود (م.).

با وجود کاهش چشمگیر در رشوه‌خواری اداری، فساد به کرات و بیش از هر مانع دیگری (بجز نرخ‌های مالیات) به‌عنوان مانعی برای محیط کسب‌وکار از سوی بنگاه‌های این منطقه ذکر شده است. درحالی که به‌نظر می‌رسد میزان وقوع فساد اداری ـ که با فراوانی پرداخت‌های غیررسمی اندازه‌گیری می‌شود ـ کاهش یافته است، تصور فساد به‌عنوان مانعی برای فعالیت تجاری نسبتاً بالا باقی مانده است. براساس گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵، فساد به‌عنوان یکی از سه مشکل اصلی در ۱۲ کشور، پس از نرخ‌های مالیات (۲۶ کشور) و امور مالیاتی (۱۶ کشور) و در سال ۲۰۰۸، به‌عنوان مانع دوم در ۱۷ کشور، بعد از نرخ‌های مالیات (۲۶ کشور)، رتبه‌بندی شده است.

تا اندازه‌ای، این تصور مداوم از فساد به‌عنوان یکی از جدی‌ترین مشکلات برای کسب‌وکار شاید پیشرفت آهسته‌تر در جنبه‌های دیگری از فساد را منعکس می‌کند که مستقیماً در تعاملات بنگاه ـ دولت سنجیده نشده است. جالب است که هیچ تغییر معناداری در تصور تسخیر دولتی، یا سایر جنبه‌های فساد (تصور انحراف از منابع بودجه و از صداقت مالی سیاستمداران) اندازه‌گیری شده در نظرسنجی‌های مجمع جهانی اقتصاد (WEF)،[1] پیدا نشد.

اما از این جنبه‌ها، کشورهای درحال گذار لزوماً تفاوت قابل ملاحظه‌ای با کشورهای دیگر مناطق ندارند. روی هم رفته، فساد اداری و بار اداری مقررات، مشکل بزرگ‌تری برای بنگاه‌ها در کشورهای درحال گذار، نسبت به کشورهای مناطق دیگر نیستند.

این مطالعه همچنین در چندین مورد، برای ارزیابی پیشرفت از سال ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۰۸ تا جایی که داده‌ها اجازه بدهند، روندهای بلندمدت‌تر را کندوکاو می‌کند. به‌علت تغییرات در طراحی نمونه و جمله‌بندی پرسش‌ها، اعتبار مقایسه‌های مستقیم محدود است. اما این امکان وجود دارد تا تغییرات نسبی به شیوه‌ای معتبر، برای شناسایی اینکه کدام کشورهای این منطقه نسبت به سایر کشورها بهبود یافته یا عقب مانده‌اند، ارزیابی شود.

این داده‌ها در فصل بعدی با جزئیات بیشتر و با تمرکز بر تغییرات در محتوا و ترکیب نمونه گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ و دلالت‌هایی که برای توانایی ما در ترسیم مقایسه‌های معتبر در طول زمان یا در میان مناطق دارد، توصیف می‌شود. فصل سوم روندها در فساد اداری، تسخیر دولت و بار مقرراتگذاری از سال ۲۰۰۵ (و سال‌های قبل از آن) تا سال ۲۰۰۸ را گزارش می‌کند. فصل چهارم تحلیلی از عوامل مرتبط با فساد اداری در سطح بنگاه و

1. World Economic Forum (WEF)

در سطح کشوری، ازجمله بار مقرراتگذاری و نهادهای مبارزه با فساد در مقاطع مختلف،[۱] را ارائه می‌دهد. فصل پنجم اقتصادهای درحال گذار را با سایر اقتصادهای با سطوح درآمدی مشابه در مناطق دیگر مقایسه می‌کند. فصل ششم درباره مالیات‌ها و گمرکات و فصل هفتم درباره امور قضایی، تحلیل‌های با جزئیات دقیق‌تری از زیربخش‌های خاص را ارائه می‌دهد. فصل هشتم نیز به نتیجه‌گیری می‌پردازد.

فصل دوم ـ نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها

نظرسنجی‌های سال ۲۰۰۸، بیش از ۱۱۰۰۰ بنگاه در ۲۹ کشور اروپا و آسیای میانه را دربرگرفته است (برای جزئیات در مورد روش‌شناسی این بررسی به کادر ۱ رجوع کنید). گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها برای نخستین بار، کشورهای کوزوو و مونته‌نگرو را به‌عنوان کشورهای مجزا، دربرگرفته است. پروژه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها توسط سایر نظرسنجی‌های بخش خصوصی، به‌عنوان بزرگ‌ترین نظرسنجی همزمان بنگاه‌ها، توسط بانک جهانی و تقریباً با پوشش کل منطقه اجرا می‌شود. از سال ۱۹۹۹ تاکنون، پروژه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها هر سه سال یک‌بار انجام شده است.

پرسشنامه و طراحی نمونه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸، نسبت به دورهای قبلی تعدیل یافت تا قابلیت مقایسه‌پذیری شاخص‌ها را با نظرسنجی‌های بنگاه‌ها در مناطق دیگر افزایش دهد. با این حال تغییرات در پرسشنامه و طراحی نمونه، پیگیری مسیر پیشرفت در طول زمان بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را دشوارتر می‌سازد. تغییرات در طراحی نمونه، حذف برخی بنگاه‌ها از نمونه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را ضروری می‌سازد، به‌طوری‌که این نمونه‌ها در ترکیب برحسب اندازه بنگاه و صنعت، به اندازه کافی مشابهت دارند. کاهش حاصله در اندازه نمونه، سبب می‌شود احتمال اینکه یک تغییر با اندازه معین در طول زمان، به لحاظ آماری معنادار باشد تا حدودی کاهش یابد.

تغییر جالب توجه دیگر اینکه بسیاری از پرسش‌های لحاظ شده در سال ۲۰۰۵ (و در دورهای نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها قبل از آن) حذف شدند. پرسش‌های بسیار دیگری از نظرسنجی‌های بنگاهی بانک جهانی که در سایر مناطق انجام شد، افزوده شدند.

گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۲ مشتمل بر

---

۱. "cross-cutting"؛ اختلاف قائل شدن در میان مناطق مختلف و بررسی همزمان آنها، به معنای برش موازی و همزمان نیز می‌باشد (م.).

پرسش‌های متعددی درخصوص «تسخیر دولتی» به‌علاوه بسیاری پرسش‌های دیگر در مورد فساد اداری است. در بررسی سال ۲۰۰۵ تعدادی از پرسش‌های تسخیر دولتی کاهش یافته و پرسش‌های باقی‌مانده دیگر، در بررسی سال ۲۰۰۸ کاملاً حذف شده است. به‌منظور ارزیابی روندهای تسخیر دولتی - مبحث اصلی مربوط به سه گزارش ACT - باید منابع اطلاعاتی جایگزین برای تکمیل داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها مورد استفاده قرار گیرند. برای این منظور، داده‌های این نظرسنجی با منابع داده‌های تکمیلی از قبیل «نظرسنجی نظر مدیران مجمع جهانی اقتصاد» که شامل یک پرسش «تسخیر دولتی» برای سال ۲۰۰۸ و سال‌های قبل از آن است، گنجانده می‌شوند.

گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ مشتمل بر پرسش‌هایی در مورد فراوانی پرداخت رشوه اداری با توجه به ۹ تعامل متمایز میان بنگاه‌ها و دولت، ازجمله بهره‌مندی از خدمات عمومی،[۱] اخذ پروانه کار و بازرسی از بهداشت، ایمنی، ساخت و بازرسی‌های زیست‌محیطی است. گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ تنها سه مورد از این پرسش‌ها در مورد فراوانی رشوه در زیربخش‌های دولتی را نگه داشته است: رویارویی با نظام مالیاتی و جمع‌آوری مالیات، مواجهه با امور گمرکی و واردات و رویارویی با دادگاه‌ها. بخش‌های مجزای این گزارش، به امور مالیاتی، گمرکات و به نظام‌های حقوقی و قضایی اختصاص یافته است. دادگاه‌ها و نهادهای حقوقی و قضایی در سطحی گسترده، حوزه‌ای خاص از نقطه ضعف حکمرانی دولتی در کشورهای درحال گذار بوده است (اندرسون، برنشتاین و گری، ۲۰۰۵؛ اندرسون و گری، ۲۰۰۷).

یکی از مزایای تغییرات در این نظرسنجی، ترسیم قابلیت ارتقا یافته مقایسه کشورهای درحال گذار با کشورهای سایر مناطق است. استفاده اصلی از این مقایسه‌پذیری ارتقا یافته در این گزارش، ارزیابی این نکته است که آیا کشورهای درحال گذار متفاوت از کشورهای با سطوح درآمدی مشابه در مناطق دیگرند. از یک طرف، میراث برنامه‌ریزی دولتی، کشورهای درحال گذار را در مقایسه با سایر کشورهای با سطوح درآمدی یکسان، در حالت عدم مزیت قرار می‌دهد. از طرف دیگر، امکان (در برخی موارد واقعیت) عضویت در اتحادیه اروپا، مشوق‌هایی برای بهبود حکمرانی و محیط کسب‌وکار ایجاد می‌کند که ممکن است کشورهای درحال گذار را از نظر میزان فساد و بار مقرراتگذاری بر عهده بنگاه‌ها، در مزیتی بیش از همتایان آنها در سایر مناطق قرار دهد. اصلاحات بررسی نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸، امکان مقایسه کشورهای درحال گذار را در مورد طیفی از شاخص‌های فساد و بار مقرراتگذاری نسبت به کشورهای دیگر با

---

۱. "Utility Connections"؛ مانند آب، برق، گاز.

سطوح درآمدی یکسان در داده‌های پیمایش بنگاه‌ها،[1] فراهم می‌سازد.

این مطالعه بر مشکلات فساد اداری و مقرراتگذاری که بنگاه‌های خصوصی و نه خانوارها در این منطقه با آن مواجه هستند، متمرکز است. با این حال، دولت‌هایی که رعایت قوانین مربوط به صدور پروانه، پرداخت مالیات و غیره را برای بنگاه‌ها، پرهزینه‌تر (از نظر زمان و رشوه پرداختی) می‌سازند، به احتمال زیاد مشابه آن دولت‌هایی هستند که هزینه خانوارها را نسبت به پرداخت مالیات و اخذ مجوزها و خدمات بیشتر می‌کنند. اصلاحاتی که بروز فساد اداری برای بنگاه‌ها را کاهش می‌دهد، ممکن است پرداخت رشوه توسط خانوارها را نیز کاهش دهد. به‌طور کلی، بررسی‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و بررسی‌های خانوار در مورد این کشورها برای دستیابی به بیشترین پیشرفت و مواجهه با بزرگ‌ترین چالش‌ها، به یک نتیجه می‌رسند. بررسی‌های انجام شده بین ماه اکتبر ۲۰۰۸ و فوریه ۲۰۰۹ برای گزارش سنجش فساد جهانی سازمان شفافیت بین‌الملل[2] در نمودار ۵ ترسیم شده است که محور افقی درصد خانوارها در ۱۹ کشور اروپا و آسیای میانه را که پرداخت رشوه در ۱۲ ماه گذشته را گزارش کرده‌اند، نشان می‌دهد (ریانو و همکاران، ۲۰۰۹).[3] محور عمودی، درصد بنگاه‌هایی را که در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸، پرداخت رشوه را ضروری دانسته‌اند نشان می‌دهد.

همبستگی بین پرداخت رشوه توسط بنگاه‌ها و خانوارها ۰/٦ است[4] و این همبستگی در صورتی که تفاوت درآمد سرانه برای آنها کنترل شود، شدید و معنادار باقی می‌ماند. پرداخت رشوه هم توسط بنگاه‌ها و هم توسط خانوارها، در گرجستان (GEO) ــ با وجود سطح درآمد پایین‌تر ـ به مراتب کمتر از کشورهای همسایه ارمنستان (ARM) و آذربایجان (AZE) است. کوزوو (KSV) نیز نسبت به هر دو شاخص، عملکرد مطلوبی دارد. رشوه‌خواری از هر دو نوع همچنین در اکثر کشورهایی که به عضویت اتحادیه اروپا درآمده‌اند، به استثنای پرداخت رشوه توسط بنگاه‌های رومانیایی و خانوارها در لیتونی، پایین است. هر چند که تمرکز این گزارش بر بنگاه‌هاست، رابطه نزدیک بین پرداخت رشوه توسط بنگاه‌ها و خانوارها در میان کشورها پیشنهاد می‌دهد که پیام‌های این گزارش ممکن است کاربرد گسترده‌تری داشته باشند.

---

1. Enterprise Surveys Database
2. Transparency International's Global Corruption Barometer Report
3. Riano et al., 2009.

٤. مقصود از همبستگی، ضریب همبستگی میان دو متغیر است. این ضریب، جهت و شدت همراهی دو متغیر را نشان می‌دهد و همواره در دامنه‌ای بین ۱+ و ۱- تغییر می‌کند. چنانچه این ضریب ۱+ باشد، بدان معناست کلیه داده‌ها به‌طور کاملاً مثبت یا مستقیم با یکدیگر ارتباط دارند. در مقابل، چنانچه این ضریب ۱- باشد، به مفهوم آن است که بین دو متغیر موردنظر رابطه‌ای کاملاً معکوس و در خلاف جهت برقرار است. همچنین صفر بودن ضریب همبستگی به معنای آن است که هیچ رابطه معناداری بین متغیرها وجود ندارد (م.).

نمودار ۵. فراوانی رشوه در بنگاه‌ها در مقابل فراوانی رشوه در خانوارها طی ۱۲ ماه گذشته

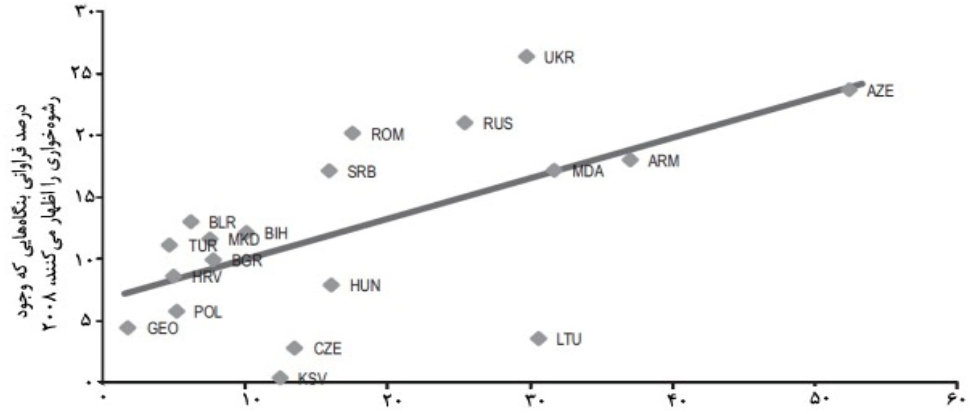

مآخذ: گزارش BEEPS، سال ۲۰۰۸، گزارشِ سنجش فساد سازمان شفافیت بین‌الملل (ریانو و همکاران، ۲۰۰۹).

کادر ۱. روش‌شناسی گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها

برای تهیه گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ در ۲۹ کشور اروپا و آسیای میانه، با بیش از ۱۱۰۰۰ بنگاه مصاحبه شد. تعداد بنگاه‌های مورد بررسی از حداقل ۱۱٦ بنگاه در مونته‌نگرو تا بیش از ۱۰۰۰ بنگاه در روسیه و ترکیه متغیر بوده است. اکثر نظرسنجی‌ها بین آوریل سال ۲۰۰۸ تا مارس سال ۲۰۰۹ انجام شد و اغلب سؤالات کمّی (فروش‌ها، اشتغال و ...) به عملکرد بنگاه‌ها در کل سال ۲۰۰۷ اشاره دارد.

بنگاه‌ها به‌لحاظ اندازه، بخش عملیاتی و مالکیت متغیر بوده و به‌عنوان نماینده بخش خصوصی غیرکشاورزی در هر کشور انتخاب شده بودند. بنگاه‌ها با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی[1] انتخاب شده بودند (بنگاه‌ها براساس اندازه، بخش عملیاتی و موقعیت جغرافیایی، طبقه‌بندی شده بودند). مجموعه داده‌ها شامل وزن‌هایی است که نسبت به کل تعداد بنگاه‌ها در هر کشور محاسبه می‌شود.

روش نمونه‌گیری استفاده شده در سال ۲۰۰۸ به چندین طریق، متفاوت از روشی است که در دوره‌های قبلی استفاده شده بود:

ـ برای فاصله گرفتن از به کار بردن نمونه‌گیری تصادفی ساده تکمیل شده توسط عناصر نمونه‌گیری سهمیه‌ای[2] مورد استفاده در گزارش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۵ و دوره‌های قبل از آن، گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ از نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده کرده است.

ـ گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ برای مقایسه نمونه‌گیری طبقه‌ای

۱. "Stratified Random Sampling"؛ یک نوع نمونه‌گیری که در ابتدا جمعیت به طبقاتی که در هر طبقه افراد مشابه و یکسانی قرار دارند، تقسیم می‌شود و سپس از هر طبقه تنها یک نمونه تصادفی انتخاب می‌شود. به این نوع نمونه‌گیری، نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده یا لایه‌ای تصادفی نیز گفته می‌شود.

2. Quota Sampling

نسبت به حجم مورد نظر بنگاه‌ها از وزن‌هایی استفاده کرده است، درحالی‌که نمونه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۵ به‌صورت خود-وزنی[1] طراحی شده بود.

ـ نمونه خود-وزنی برای گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۵ طراحی شده بود تا «در حد امکان، به‌عنوان نماینده» ای برای تعداد بنگاه‌ها در بخش‌های صنعت و خدمات با کمترین سهمیه‌های مختلف برای کل نمونه، باشد (X درصد بنگاه‌های تحت مالکیت دولت، Y درصد بنگاه‌های بزرگ، Z درصد سرمایه و غیره).

ـ ترکیبِ بخشی این نمونه، از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ تغییر کرده است. برای مثال، تعدادی از بخش‌ها از چارچوب نمونه‌گیری سال ۲۰۰۸ بیرون نگاه داشته شدند: معدن و استخراج سنگ، تبلیغات تجاری و سایر خدمات کسب‌وکار، خدمات رفاهی و غیره.

ـ درحالی که چارچوب نمونه‌گیری سال ۲۰۰۵ مشتمل بر بنگاه‌های با دو نفر کارکن یا بیشتر (ازجمله مالک بنگاه) بود، طبقه اندازه بنگاه در نمونه‌گیری سال ۲۰۰۸ تغییر یافت تا فقط شامل بنگاه‌های با پنج نفر کارکن یا بیشتر (ازجمله مالک بنگاه) باشد، هر چند که یک ترکیب پانلی در هر دو دوره، بنگاه‌های با کمتر از پنج نفر کارکن را دربرمی‌گرفت.

ـ چارچوب نمونه‌گیری سال ۲۰۰۵ بنگاه‌هایی که ۱۰۰ درصد تحت مالکیت دولت بودند را دربرمی‌گرفت درحالی که نمونه‌گیری سال ۲۰۰۸، بنگاه‌های با مالکیت ۱۰۰ درصدی دولتی را بیرون از نمونه نگاه داشته بود.

ـ چارچوب نمونه‌گیری سال ۲۰۰۵، تنها شامل بنگاه‌هایی بود که برای سه سال یا بیشتر فعالیت می‌کردند، درحالی که چارچوب نمونه‌گیری سال ۲۰۰۸ بنگاه‌های با هر طول عمری را شامل می‌شد.

برای تحلیل‌هایی که بر سال ۲۰۰۸ متمرکز هستند (به این معنا که به مقایسه بین دوره‌ها نیاز ندارند)، تمامی بنگاه‌ها از گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ به‌صورت متوسط‌های وزنی قرار می‌گیرند. در مقایسه نتایج سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ ـ از قبیل تغییرات در سطوح فساد در طول زمان ـ فصل مشترکی از دو حجم نمونه پیگیری شده بود؛ که برای حداکثر ساختن قابلیت مقایسه، نمونه‌های بنگاه به شرح ذیل تعدیل یافته بود:

- **بخش**: محدود شدن به بخش‌ها در هر دو نمونه سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ نشان داده می‌شود. بنگاه‌های فعال در تعدادی از بخش‌های تولیدی و خدماتی از مبنای داده‌های سال ۲۰۰۸ حذف شده بودند، درحالی‌که بنگاه‌های فعال در بخش‌های مشخص دیگر (برای مثال، معدن و استخراج سنگ، خدمات کسب‌وکار و خدمات رفاهی در میان سایر خدمات) از داده‌های سال ۲۰۰۵ حذف شده بودند.
- **اندازه**: بنگاه‌های با کمتر از پنج نفر کارکن در داده‌های سال ۲۰۰۵ برای انطباق با خط‌مشی سال ۲۰۰۸، حذف شدند.
- **مالکیت**: بنگاه‌هایی که ۱۰۰ درصد تحت مالکیت دولت بودند، برای انطباق با خط‌مشی سال ۲۰۰۸ از نمونه سال ۲۰۰۵ حذف شدند.
- **طول عمر**: بنگاه‌هایی که پس از سال ۲۰۰۶ تأسیس شده بودند، برای انطباق با خط‌مشی سال ۲۰۰۵ از نمونه سال ۲۰۰۸ حذف شدند.

این تحولات، به حذف تقریباً ۳۵ درصد از بنگاه‌های مورد بررسی در سال ۲۰۰۵ و تقریباً ٦ درصد از بنگاه‌های مورد بررسی سال ۲۰۰۸ انجامید. در تحلیل‌ها به منظور مقایسه سال ۲۰۰۵ با سال ۲۰۰۸، داده‌های

1.Self-Weighted

٦ درصد از بنگاه‌های سراسر منطقه در برآوردهای سال ۲۰۰۸، با تغییر از کمتر از ۱ درصد برای چندین کشور تا بالای ١٤ درصد در ارمنستان، حذف شدند. در مقابل، تحلیل‌های صرفاً مبتنی بر داده‌های سال ۲۰۰۸ نیازمند مقایسه‌پذیری با نمونه سال ۲۰۰۵ نبودند، لذا هیچ بنگاهی از نمونه حذف نمی‌شود. این گفته بدان معناست که خوانندگان، برای سال ۲۰۰۸ گاهی اوقات با دو چهره مختلف برای یک شاخص یکسان در سطح کشوری مواجه خواهند بود. هر دو این رویکردها صحیح‌اند، اما برای اهداف متفاوت.

نتایج مربوط به دو کشور در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ ـ آلبانی و کرواسی ـ مبتنی‌بر دو بررسی مختلف هستند: ۱. گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ درخصوص سؤالات مشخصاً مربوط به منطقه اروپا و آسیای میانه که در بررسی‌های سازمانی شامل نشده‌اند و ۲. بررسی‌های سازمانی سال ۲۰۰۷ برای تمامی سؤالات دیگر. به‌علت جامعه کوچک بنگاه‌ها همراه با «خستگی نظرسنجی»[۱۱] در آلبانی و کرواسی، انجام کامل نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در نمونه بزرگی از بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ ناممکن بود.

مأخذ: نویسندگان. یادداشت‌های روش‌شناختی تفصیلی نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها از وب‌سایت www.enterprisesurveys.org در دسترس هستند.

فصل سوم ـ روندهای موجود در فساد و بار مقررات

این فصل، گزارشی از روند تغییرات در فساد و بار مقرراتگذاری در کشورهای در حال گذار، براساس مقایسه بین گزارش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را ارائه می‌دهد. همچنین تا حد امکان، روند تغییرات مربوط به مبارزه با فساد در مدت زمان طولانی‌تر، با استفاده از دوره نخستِ گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها مربوط به سال ۱۹۹۹، ارزیابی می‌شود.

فساد، به‌عنوان مانعی برای انجام کسب‌وکار

مجموعه‌ای کلیدی از سؤالات در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها درباره عوامل مختلف، ازجمله «فساد»، مورد پرسش قرار می‌گیرد که به‌طور بالقوه موانع پیش روی فعالیت و رشد کسب‌وکارها را معرفی می‌کند. تغییرات در جمله‌بندی سؤالات نظرسنجی‌های سال ۲۰۰۸، تلاش‌ها برای ترسیم مقایسه با نظرسنجی‌های سال ۲۰۰۵ را بغرنج می‌سازد. به‌طور خاص، گزارش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۵ به‌صورت

---

۱. خستگی نظرسنجی، ناشی از نظرسنجی‌های بیش از حد است. هرگاه فردی که یک نظرسنجی ازسوی سازمانی خاص را به تازگی تکمیل کرده است با دعوت‌های بی‌شماری برای تکمیل سایر نظرسنجی‌ها مواجه شود، زمانی که فرد می‌خواهد نظرسنجی انجام دهد، احساس خستگی یا «فرسودگی» می‌کند. زمانی که پاسخ‌دهنده‌ای این نظر را دارد که سازمان آمار به‌دلیل مراجعه فراوان به او احترام نگذاشته است، احیای تصویر ایجاد شده از این سازمان بسیار مشکل است. آثار دیگر فرسودگی آمار می‌تواند پاسخ کمتر و داده‌های با کیفیت پایین‌تری را دربرگیرد.

چهار گزینه‌ای بود. برای مثال فساد می‌توانست گزینه‌های «هیچ» مانع، یا مانعی «جزئی»، «متوسط» یا «بزرگ» را بیان کند. گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸، گزینه پنجم «بسیار شدید» را بدان افزوده است.[۱] معتبرترین مقایسه بین سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ در مورد درصد بنگاه‌هایی است که گزینه «هیچ مانع» را انتخاب می‌کنند.[۲] این مقدار، از ۳۸ درصد در سال ۲۰۰۵ (با وزن‌دهی برابر برای هر کشور) تا ۳۳ درصد در سال ۲۰۰۸ تنزل یافته است به‌طوری که اشاره دارد موانع فساد ممکن است در اثرِ هشدارهای مربوط به این تغییر در جمله‌بندی سؤال، طی این دوره تا حدودی بدتر شده باشد.

با اینکه تغییر در جمله‌بندی سؤال، امکان نتیجه‌گیری‌های محکم درباره روندها به‌صورت مطلق را ناممکن می‌سازد، مقایسه‌های نسبی معتبرند.[۳] یک چنین مقایسه‌ای درباره شدت فساد به‌عنوان یک مشکل، در سال ۲۰۰۸ نسبت به سال ۲۰۰۵ با توجه به ۱۳ مشکل دیگر پرسیده شده در مورد نظرسنجی که در اینجا تحلیل می‌شود، صورت می‌گیرد. تغییر جمله‌بندی سؤال برای تمامی ۱٤ مانع احتمالی که در انجام کسب‌وکار قرار دارند اعمال می‌شود، لذا این تغییر در جمله‌بندی نباید هیچ اثری بر این مقایسه داشته باشد. جدول ۱ کشورهایی را فهرست می‌کند که هرساله فساد را به‌عنوان یکی از سه مشکل جدی از ۱٤ مشکل بیان کرده‌اند. این جدول به وضوح نشان می‌دهد که بارز بودن فساد نسبت به سایر مشکلات از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ افزایش یافته است. فساد در سال ۲۰۰۵، اصلی‌ترین مانع انجام کسب‌وکار تنها در یک کشور (مقدونیه)، اما در سال ۲۰۰۸ برای سه کشور (آذربایجان، بلغارستان و صربستان) بوده است. در سال ۲۰۰۵، فساد به‌عنوان دومین مشکل در تنها یک کشور، اما در سال ۲۰۰۸ برای ٦ کشور، رتبه‌بندی شده بود. برای کل این منطقه،

---

۱. به‌طور منطقی، گزینه «بسیار شدید» شاید که برخی پاسخ‌ها را از گزینه «مانع اصلی» بگیرد بدون اینکه هیچ تأثیری بر فراوانی پاسخ‌های دیگر بگذارد. در این صورت، پاسخ‌های «اصلی» و «بسیار شدید» در سال ۲۰۰۸ می‌تواند به سادگی برای مقایسه مستقیم با درصدی از پاسخ‌دهندگانی که فساد را به‌عنوان یک مانع «اصلی» در نظرسنجی سال ۲۰۰۵ ذکر کرده‌اند، ترکیب شود. اگرچه، به‌دلیل اینکه تفاوت بین عباراتی از قبیل «متوسط» و «اصلی» صرفاً ذهنی هستند، این فرض منطقی از قرار معلوم ممکن است بسیار محکم باشد. برای مثال، برخی پاسخ‌دهندگان فساد را محدودیتی جدی و نه ضعیف مدنظر قرار می‌دهند که ممکن است به انتخاب دومین گزینه مهم، که باید در نظرسنجی سال ۲۰۰۸ «اصلی» می‌بود، اما در نظرسنجی سال ۲۰۰۵ «متوسط» بوده است، متمایل باشد.

۲. حتی در اینجا، کاملاً واضح نیست که چهار گزینه پاسخ دیگر در نظرسنجی سال ۲۰۰۸ با سه گزینه دیگر در نظرسنجی سال ۲۰۰۵ یکسان باشند. افزودن گزینه پنجم برخی از پاسخ‌ها را از سمت «هیچ» به‌سوی «کم» سوق می‌دهد. ازاین‌رو در مقایسه با سال ۲۰۰۵، نظرسنجی سال ۲۰۰۸ در فراوانی پاسخ‌هایِ «هیچ مانعی» باید به سمت پایین جهت‌گیری داشته باشد. این به نوبه خود در مقابل پیشرفت یافته‌های بین سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸، در درصدی از شرکت‌ها که فساد را مانع اظهار نمی‌کنند، جهت‌گیری ایجاد خواهد کرد. این جهت‌گیری احتمالی ممکن است تا حدی عامل کاهش درصدی از شرکت‌ها باشد که فساد را مانع نمی‌بینند.

۳. برخی موانع خاص برای انواع خاصی از شرکت‌ها نسبت به سایر شرکت‌ها، مهمتر است. برای مثال، یک شرکت صادرات‌گرا به احتمال زیاد نسبت به شرکتی که خدمات محلی را ارائه می‌دهد، درخصوص گمرکات نگران‌تر است. کارلین و همکاران (۲۰۱۰) رویکردی جایگزین را پیشنهاد دادند که عوامل تعیین شده به‌وسیله مشخصه‌های شرکت را حذف می‌کند. یک اصلاح در این رویکرد در گزارش کشورهای درحال گذار EBRD سال ۲۰۱۰ استفاده شده بود. این گزارش بدین نتیجه رسید که دسترسی به مهارت‌ها، وجود فساد و مدیریت مالیاتی به عنوان سه محدودیت مهم محیط کسب‌وکار در کشورهای در حال گذار پدیدار می‌شود (نرخ‌های مالیاتی و دسترسی به تأمین مالی در این رتبه‌بندی قرار نداشت).

فساد از سومین مشکل در سال ۲۰۰۵ به دومین مشکل در سال ۲۰۰۸ جهش یافته است. این بدتر شدنِ نسبی ممکن است در اثرِ بهبود در سایر حوزه‌ها و نه افزایشی واقعی در فراوانی یا شدت مشکلات فساد باشد که بنگاه‌ها با آن دست به گریبان هستند.

دومین «مقایسه نسبی»، تغییر رتبه‌بندی کشورهای داخل این منطقه را در طول زمان بررسی می‌کند. براساس گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۵، محور افقی در نمودار ٦ میانگین ساده مقیاس درجه‌بندی چهار امتیازی[1] برای فساد را به‌عنوان یک مانع برای انجام کسب‌وکار، برای هر کشور، ترسیم می‌کند. محور عمودی، متوسط‌های کشوری متناظر را براساس مقیاس رتبه‌بندی پنج امتیازی گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ ترسیم می‌کند. در سال ۲۰۰۵، آلبانی بدترین رتبه و اسلوونی بهترین رتبه را درخصوص فساد به‌عنوان یک مانع، کسب کرده است. در سال ۲۰۰۸، رتبه آلبانی بهبود یافته است درحالی‌که اسلوونی در نقطه انتهایی دیگر، از استونی بهتر بوده است.

جدول ۱. فساد، مانعی برای انجام کسب‌وکار: رتبه‌بندی نسبی در میان ۱۴ مانع

بالاترین رتبه‌بندی		دومین رتبه		سومین رتبه	
۲۰۰۸	۲۰۰۵	۲۰۰۸	۲۰۰۵	۲۰۰۸	۲۰۰۵
آذربایجان	مقدونیه	آلبانی	آلبانی	ارمنستان	جمهوری آذربایجان
بلغارستان		بوسنی و هرزگوین		مجارستان	بلغارستان
صربستان		کوزوو		قزاقستان	کرواسی
		جمهوری قرقیزستان		لتونی	جمهوری چک
		ترکیه		رومانی	استونی
		اوکراین		روسیه	جمهوری قرقیزستان
				جمهوری اسلواکی	رومانی
				تاجیکستان	روسیه
					جمهوری اسلواکی
					اوکراین

مأخذ: BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

«خط حداقل مربعات»[2] به نمودار ٦ افزوده شده است که حدود نیمی از کشورها در بالای آن و نیمی دیگر در زیر آن خط قرار می‌گیرند. این خط به‌عنوان خط مرجع تفسیر می‌شود به‌طوری که کشورهای بالاتر از این خط، درخصوص سؤال مذکور برای سال ۲۰۰۸، نسبت به پیش‌بینی عملکرد

۱. "Four Point Scale"؛ مقیاس درجه‌بندی چهار امتیازی یا مقیاس رتبه‌ای چهار نقطه‌ای، نوعی مقیاس رتبه‌بندی است که برای بررسی عوامل مؤثر در ارتباط دو متغیر، به‌صورت (بسیار مؤثر، مؤثر، کم‌تأثیر و بی‌تأثیر) و به‌ترتیب با نمره‌گذاری چهار تا یک ارائه می‌شود.

2. least square line

سال ۲۰۰۵ همان کشور، عملکرد نه چندان مناسبی داشته‌اند. کشورهای بسیار پایین‌تر از این خط (گرجستان، استونی) بیشترین بهبود را داشته‌اند، درحالی‌که کشورهای بسیار بالاتر از آن (که مهمترین آنها، چهار کشور شمالی جدا شده از اتحاد جماهیر شوروی (FSU)[1] هستند)، بیشترین تنزل را داشته‌اند. در میان ۱۰ کشور اتحادیه اروپا، بنگاه‌های رومانیایی بالاترین نگرانی را در مورد فساد در سال ۲۰۰۵ داشتند و موقعیت‌شان حتی تا سال ۲۰۰۸ بدتر شده است.

نمودار ۶. فساد، مانعی برای انجام کسب‌وکار: تغییرات نسبی، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

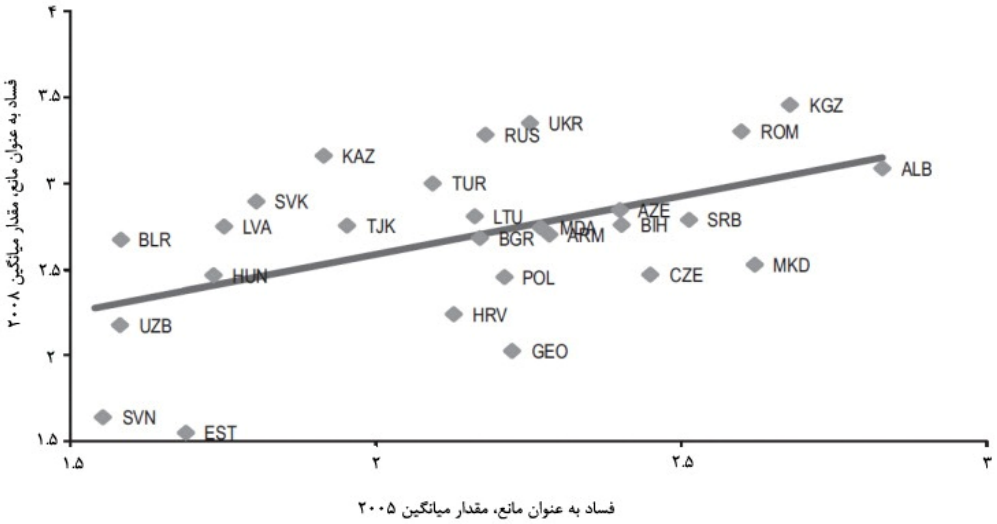

مأخذ: BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

نمودار ۷ مشابه نمودار ٦ است، اما روند پیشرفت نسبی طی یک دوره ۹ ساله طولانی‌تر را مقایسه می‌کند. به‌طور خاص، متوسط‌های کشوری سال ۲۰۰۵ با متوسط‌های آن کشورها از سؤالی مشابه در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۱۹۹۹ جایگزین شده است. همانند نمودار ٦، در نمودار۷ نیز اکثر کشورهای اتحاد جماهیر شوروی در بالای خط مرجع قرار گرفته‌اند؛ آن کشورها میل به نشان دادن پیشرفت کمتری از کشورهای جنوب شرقی اروپا دارند. همان‌طور که از مشاهده بنگاه‌ها در سال ۱۹۹۹ قابل درک است، سه کشور با شدیدترین مشکلات فساد تا سال ۲۰۰۸ به‌طور محسوسی از یکدیگر دور شده‌اند. جمهوری قرقیزستان، کشوری با شدیدترین مشکلات فساد باقیمانده است. آلبانی اندکی پیشرفت داشته است، به‌طوری که در آغاز این دوره، دومین کشور به‌لحاظ بدترین مشکل فساد بود، اما در سال ۲۰۰۸ بهتر از تعدادی دیگر از کشورها رتبه‌بندی شده است. گرجستان به‌طور چشمگیری پیشرفت کرده است، به‌طوری که از

1. Former Soviet Union

سومین رتبه در پایین‌ترین جایگاه در سال ۱۹۹۹ به سومین رتبه با بهترین جایگاه تا سال ۲۰۰۸ حرکت کرده است. در میان کشورهایی که در جهت مخالف حرکت می‌کنند، گروهی از سه کشور اتحاد جماهیر شوروی (قزاقستان، روسیه و اوکراین) به‌عنوان کشورهای با بیشترین سیر قهقرایی، مشخص هستند.

حتی اگر کشوری نسبت به سایر کشورهای اروپا و آسیای میانه در مورد فساد، رتبه بسیار خوبی داشته باشد، در صورت وجود تعداد کم شکایات درباره سایر موانع ممکن برای انجام یک کسب‌وکار، فساد ممکن است هنوز یکی از مشکلات مهمتر برای بنگاه‌ها در این کشور باشد. همان کشورهایی که در مبارزه با فساد به خوبی عمل می‌کنند ممکن است حتی در مسائل دیگری که بنگاه‌ها تمایل به شکایت از آنها دارند، از قبیل مالیات‌ها و انرژی الکتریکی،[1] بهتر باشند. نمودار ۸ این امکان را نشان می‌دهد. محور افقی، درصد بنگاه‌هایی در هر کشور را نشان می‌دهد که فساد را به‌عنوان یک مانع «اصلی» یا «بسیار شدید» برای انجام کسب‌وکار در سال ۲۰۰۸ ذکر می‌کنند. طبق سنجش صورت گرفته، کوزوو و به دنبال آن جمهوری قرقیزستان، کشورهای با شدیدترین مشکل فساد هستند.[2] محور عمودی، درصد بنگاه‌هایی را که فساد در آنها به‌عنوان یکی از سه مانع جدی، در میان فهرستی از ١٤ مانع ممکن تحلیل شده از نظرسنجی سال ۲۰۰۸، رتبه‌بندی می‌شود نشان می‌دهد. آذربایجان و کوزوو، دو کشوری هستند که در آنها فساد به کرّات به‌عنوان یکی از جدی‌ترین سه مشکل انتخاب می‌شود. از میان این دو کشور، تنها کوزوو برحسب درصد بنگاه‌های اظهارکننده فساد به‌عنوان یک مانع جدی، به‌طور ضعیفی عمل می‌کند. در آذربایجان، فساد یکی از مشکلاتی است ـ همان‌طور که روی محور عمودی نشان داده شده است ـ که به کرّات ذکر می‌شود اگرچه با مقادیر مطلق، به فراوانی کمتری نسبت به بسیاری کشورهای دیگر ـ همان‌طور که در محور افقی نشان داده شده است ـ اشاره دارد.

---

۱. پرداخت مالیات و دسترسی به انرژی الکتریکی، دو نماگر از نماگرهای شاخص انجام کسب‌وکار محسوب می‌شوند. طبق گزارش بانک جهانی، شاخص انجام کسب‌وکار متشکل از ۱۰ نماگر (شاخص) فرعی است که عبارتند از: شروع کسب‌وکار، کسب مجوزهای ساخت‌وساز، دسترسی به انرژی الکتریکی، ثبت مالکیت، دریافت اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت خارجی، اجرای قراردادها و حل‌وفصل ورشکستگی. (م.).

۲. کوزوو به‌دلیل آنکه در گزارش BEEPS سال ۱۹۹۹ یا سال ۲۰۰۵ قرار نداشته است، در نمودارهای ٦ و ۷ نشان داده نشده است. مونته‌نگرو نیز به این دلیل که به‌عنوان کشوری منحصر به‌فرد در سال ۱۹۹۹ یا سال ۲۰۰۵ بررسی نشده، مورد بررسی قرار نگرفته است.

نمودار ۷. فساد، مانعی برای انجام کسب‌وکار: تغییرات نسبی، ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸

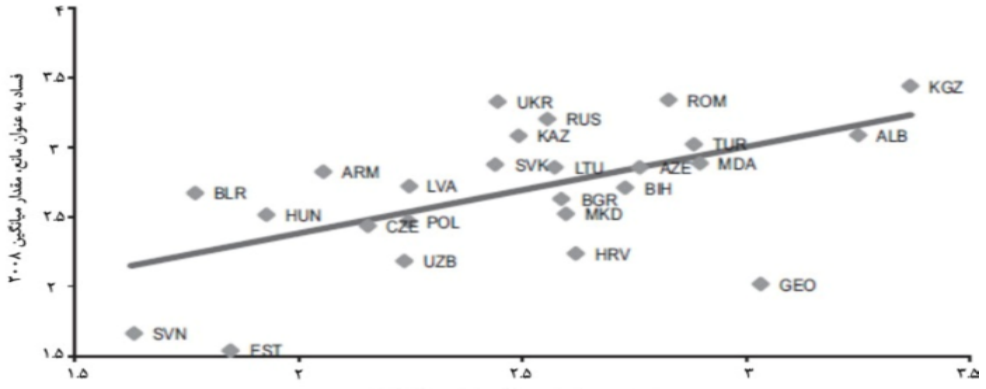

مأخذ: همان.

نمودار ۸. فساد، فراوانی شکایات در مقابل شدت این مشکل

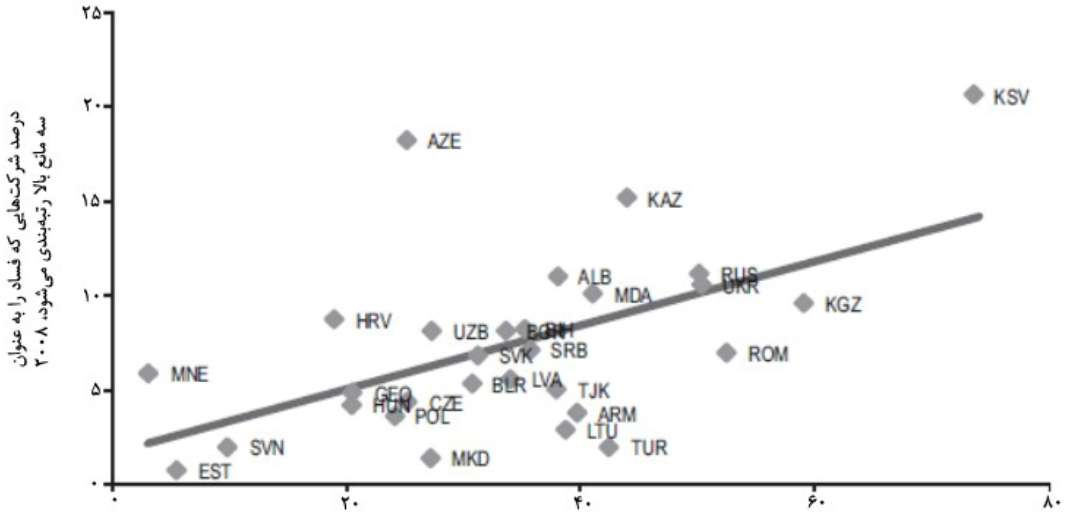

درصد شرکت‌هایی که فساد را به عنوان مانع اصلی یا بسیار شدید ذکر می‌کنند، ۲۰۰۸

مأخذ: BEEPS، سال ۲۰۰۸.

به‌عبارت دیگر، بنگاه‌های آذربایجان در مقایسه با کوزوو، تمایل دارند تا کمتر درمورد سایر مشکلات شکایت کنند. تلاش‌های مبارزه با فساد ممکن است توجه بیشتر و شاید تجربه موفق‌تری، را در کشوری مثل آذربایجان داشته باشد که در آن کشور این مشکل برجسته‌تر از سایر مشکلات است، حتی اگر این مشکل در مقادیر مطلق شدت کمتری نداشته باشد. در کوزوو یا جمهوری قرقیزستان، فساد باید با مشکلات جدی دیگری رقابت کند که بنگاه‌ها برای توجه اصلاح‌کنندگان با آن مواجه بوده‌اند.

فساد اداری

یک یافته مهم و دلگرم‌کننده در گزارش‌های ACT-2 و ACT-3، کاهش قابل توجه و پایدار در فساد اداری از سال ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۰۵ بوده است. براساس داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸، این روند طی دوره ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ ادامه یافته است. گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، سؤالات متعددی را در مورد نمونه‌های خاصِ پرداخت رشوه، به‌عنوان مثال در اخذ مجوزها یا در برخورد با مقامات مالیاتی دربرمی‌گیرد. همان‌طور که نشان داده خواهد شد، این سؤالات به‌طورکلی روندهای مطلوبی را نشان می‌دهند. در اینجا، تمرکز بر روند پرسشی گسترده‌تر، تحت عنوان «فراوانی رشوه» در ACT-3، است. در هر دو سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، بنگاه‌ها مورد سؤال قرار گرفته بودند که:

با اندیشیدن درباره مقامات رسمی، بگویید که آیا گفته زیر همیشه، معمولاً، اغلب، گاهی اوقات، به‌ندرت یا هرگز، درست است؟

«برای بنگاه‌هایی که در رشته کسب‌وکار شما فعالیت می‌کنند امری معمولی است که برای انجام امور مربوط به گمرک، مالیات، مجوزها، مقررات، خدمات و غیره مجبور به پرداخت برخی «مبالغ یا هدایای مازاد» غیررسمی باشند».

برای هر کشور، درصد بنگاه‌هایی که به گزینه‌های «اغلب»، «معمولاً»، یا «همیشه» پاسخ دادند، محاسبه شد. برای ۲۷ کشور در هر دو سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، مقدار میانگین از ۲۱/٦ درصد به ۱۳/٦ درصد کاهش یافته است. همان‌طور که در نمودار ۹ نشان داده شده، درجه بهبود، از کشوری به کشور دیگر متفاوت است و تعداد کمی از کشورها در این روند هیچ سهمی ندارند.

نمودار ۹. فراوانی رشوه برحسب کشور، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

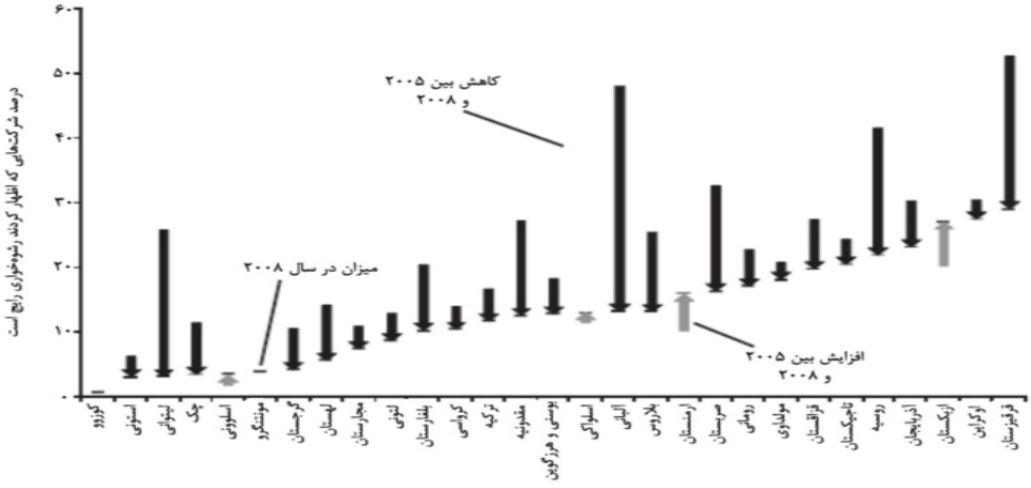

مأخذ: BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

همان‌طور که با پیکان‌های رو به پایین در شکل مشخص شده است، فراوانی رشوه در ۲۳ کشور کاهش یافته است: مبدأ این پیکان، میزان سال ۲۰۰۵ را نشان می‌دهد درحالی که نوار افقی، میزان سال ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. کشور آلبانی پس از جمهوری قرقیزستان و لیتوانی، چشمگیرترین بهبود را داشته است. با وجود این پیشرفت، فراوانی رشوه هنوز در جمهوری قرقیزستان نسبت به هر کشور دیگری، گسترده‌تر است. ازبکستان تنها کشوری است که افزایش قابل ملاحظه‌ای را در فراوانی رشوه تجربه کرده است، اما در سه کشور دیگر، ارمنستان، جمهوری اسلواکی و اسلوونی، افزایش‌های کمتری گزارش شده است.[۱] فراوانی رشوه گزارش شده در دو کشور جدید مورد بررسی، مونته‌نگرو و کوزوو، بسیار پایین است.

نمودار ۱۰، فراوانی رشوه در سال ۲۰۰۸ را با نتایج حاصل از نخستین گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۱۹۹۹ مقایسه می‌کند. نتایج به‌علت تغییرات در طراحی نمونه، به‌صورت مستقیم قابلیت مقایسه ندارند، ولی تغییرات نسبی کشورها در درک بنگاه‌ها از فساد طی دوره ۹ ساله، قابل مشاهده است. متوسط‌های کشوری براساس مقیاس ٦ گزینه‌ای به تصویر کشیده شده است.[۲] برای مثال جمهوری قرقیزستان، علیرغم نمایش پیشرفت شایان توجه در طول دوره ۲۰۰۵–۲۰۰۸، از چندین کشور دیگر بین سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸ عقب افتاده است. هفت کشور با فاصله بیشتر از خط مرجع (حداقل مربعات) ــ آن کشورهایی که بیشترین سیر قهقرایی را در شرایط نسبی دارند ـ همگی در نواحی اتحاد جماهیر شوروی شمالی و اتحاد جماهیر شوروی جنوبی هستند. در مقابل، تمامی ۱۰ کشور اتحادیه اروپا، یا در بالا و یا زیر خط مرجع قرار گرفته‌اند. در میان ۱۰ کشور غیرعضو در اتحادیه اروپا، گرجستان و ترکیه بیشترین پیشرفت را درخصوص فراوانی رشوه طی این دوره تجربه کرده‌اند.

۱. اکثر تغییرات از نظر آماری در سطح ۰/۱۰ (و بسیاری در سطح ۰/۰۱ درصد) معنادار هستند، به‌استثنای کشورهای گرجستان، اسلوونی، استونی، لتونی، جمهوری اسلواکی، کرواسی، مولداوی، رومانی و تاجیکستان.

۲. در نمودار ۹ به‌جای میانگین‌گیری از مقیاس ٦ امتیازی، درصدی از شرکت‌هایی که تکرار در رشوه را گزارش می‌دهند مورد محاسبه قرار داده‌ایم (که در مقیاس ٦ امتیازی به‌صورت «اغلب»، «معمولاً» یا «همیشه» گزارش می‌شود)، برخی از رتبه‌بندی‌های کشورها برای سال ۲۰۰۸ اندکی انتقال می‌یابد.

نمودار ۱۰. فراوانی رشوه در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸

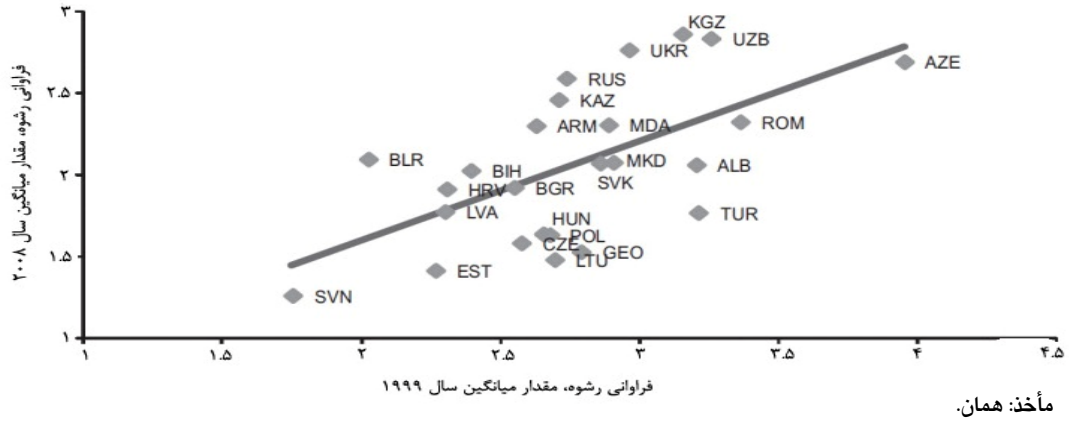

مأخذ: همان.

گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵، سؤالات بسیاری را درخصوص فراوانی رشوه در برخورد با مقامات در مورد مسائل خاص، ازجمله دسترسی به خدمات عمومی، بازرسی‌ها، مجوزها و غیره، دربرگرفته است. اکثریت این سؤالات در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ شامل نشده است، اگرچه مشتمل بر سؤالات مختلفی راجع‌به پرداخت‌های غیررسمی برای تعاملات خاص، ازجمله برای دسترسی به خدمات عمومی (آب، برق و گاز)، مجوزهای ساخت‌وساز و سایر موارد بوده است، اما سه سؤال از فراوانی رشوه باقیمانده بودند، بنابراین تغییرات در فراوانی رشوه در طول زمان را می‌توان برای بخش‌های خاص نشان داد: ارتباط با امور گمرکی و واردات، امور مالیاتی و جمع‌آوری مالیات و دادگاه‌ها. همان‌طور که در نمودار ۱۲ نشان داده شده است، درصد بنگاه‌هایی که پرداخت رشوه را گزارش کرده‌اند، در هریک از این سه حوزه غالباً به نصف کاهش یافته است. پیشرفت در امور مالیاتی و گمرکات، روند مطلوبی را که برای دوره ۲۰۰۲–۲۰۰۵ در ACT-3 گزارش شده است ادامه می‌دهد. فصل ٦، نگاهی مفصل‌تر به فساد و سایر مسائل مربوط به نظام مالیاتی و گمرکات دارد.

کادر ۲. آلبانی ـ پیشرفت چشمگیر، اما همچنان دارای فضای بسیار برای بهبود

همان‌طور که نمودار ۹ نشان می‌دهد، آلبانی با توجه به سهم اظهار بنگاه‌ها برای پرداخت‌های غیررسمی که از ٤٨ درصد (دومین رتبه بالا در اروپا و آسیای میانه در سال ۲۰۰۵) به ۱۳ درصد پیوسته رو به کاهش است، چشمگیرترین کاهش در فراوانی رشوه گزارش شده را در اروپا و آسیای میانه بین سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ نشان می‌دهد، که تقریباً با متوسط اروپا و آسیای میانه در سال ۲۰۰۸ یکسان است. این کاهش در فراوانی رشوه، به‌طور مشابه زمانی که فراوانی رشوه مرتبط با امور مالیاتی (از ٤٥ درصد تا ۱۵ درصد)، گمرکات (از ٤٦ درصد تا ۱۰ درصد) و دادگاه‌ها (از ۳۷ درصد به ۸ درصد) گزارش شود، قابل توجه است.

ازسوی دیگر، سهم بنگاه‌هایی که پرداخت‌های غیررسمی را گزارش می‌کنند (٤۳ درصد در سال ۲۰۰۸، کمتر از ۷۰

درصد در سال ۲۰۰۵) بسیار بالاتر از سهم ۱۶ درصدی متوسط اروپا و آسیای میانه و سهم ۱۴ درصدی متوسط اروپای جنوب شرقی (SEE) باقی می‌ماند که بیانگر لزوم تداوم تلاش‌های آلبانی برای کاهش فساد اداری است.

آلبانی همچنان سطوح بالای فراوانی رشوه گزارش شده برای تعدادی از مبادلات ازجمله اخذ مجوزهای ساخت (۲۹ درصد از بنگاه‌ها اظهار می‌کنند که هدایا/پرداخت‌های غیررسمی، درخواست شده یا مورد انتظار هستند)؛ درخواست برای انشعابات آب و برق (به‌ترتیب ۲۳ و ۲۲ درصد از بنگاه‌ها امکان پرداخت‌های غیررسمی را اظهار کرده‌اند) و درخواست مجوزهای واردات (۲۲ درصد بنگاه‌ها امکان پرداخت‌های غیررسمی را اظهار کرده‌اند) را دارا می‌باشد. به‌طورکلی، نسبت به کل کشورهای اروپا و آسیای میانه، رشوه‌ها روی هم رفته در همه ۹ تعامل با دولت بجز یکی (اخذ گواهینامه‌های اجباری) که توسط گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ اندازه‌گیری شده است (نمودار ۱۱ را ببینید)، فراوان‌تر هستند.

نمودار ۱۱. درصد بنگاه‌هایی که امکان پرداخت‌های غیررسمی را براساس نوع تعاملات اظهار می‌کنند

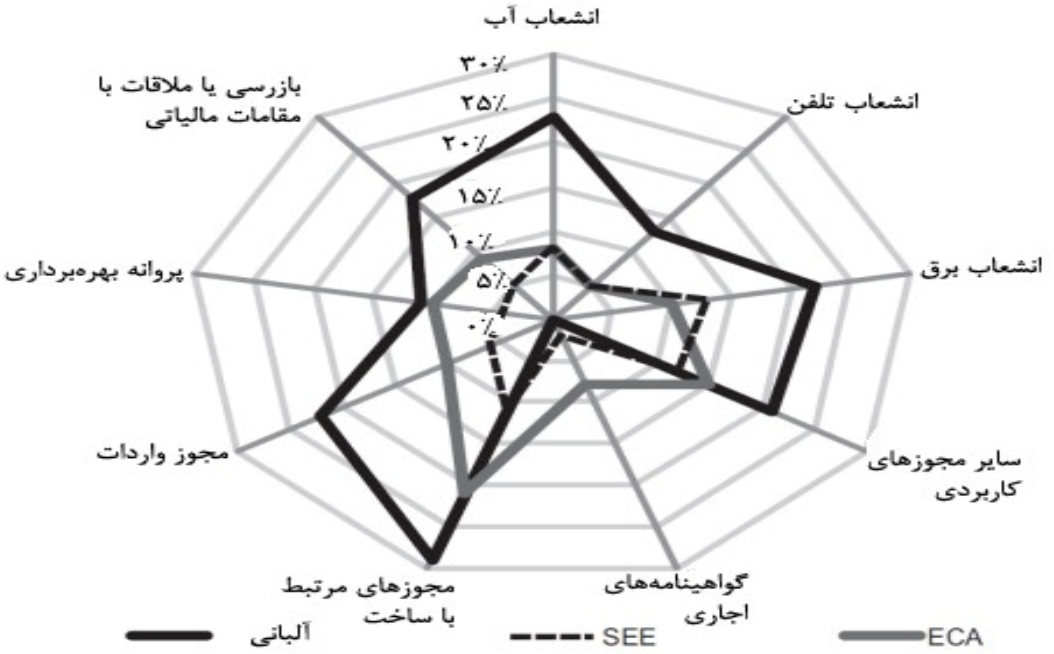

مآخذ: BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ و مجمع جهانی اقتصاد (سال‌های مختلف).

توضیح: در رابطه با پرداخت رشوه برای قراردادهای دولتی، درصدی از ارزش قرارداد که به‌عنوان رشوه پرداخت شده است، به‌طور متوسط، دو برابر بالاتر از متوسط مقادیر کشورهای اروپا و آسیای میانه (به‌ترتیب ٤/٤ و ۲/۲ درصد در سال ۲۰۰۸) بوده است. در نهایت نظرسنجی مجمع جهانی اقتصاد (WEF) نیز مشخص می‌کند که آلبانی سطح بالایی از تسخیر دولتی (پرداخت‌های غیررسمی که بنگاه‌ها برای تحریف رقابت عادلانه به نفع خود می‌پردازند) را نشان می‌دهد که بیانگر نیاز به تداوم تلاش‌ها برای اطمینان از یک چارچوب مقرراتگذاری شفاف است.

نمودار ۱۲. فراوانی رشوه براساس زیربخش‌ها، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

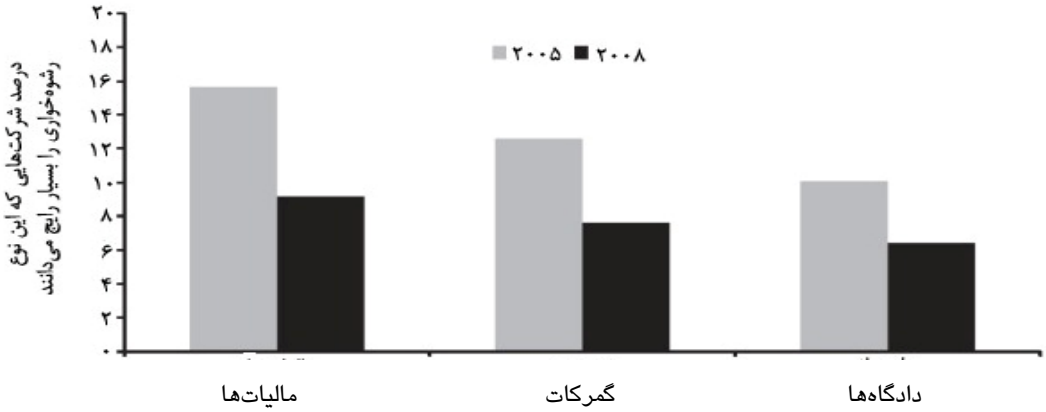

مأخذ: BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

کادر ۳. اصلاحات در بخش گمرکات روسیه

نتایج گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ در فدراسیون روسیه، کاهش قابل توجه درصد بنگاه‌هایی را نشان می‌دهد که اظهار داشتند امکان/انتظار پرداخت مکرر رشوه هنگام مواجهه با امور گمرکی وجود دارد، به‌طوری‌که از ۱۱ درصد در سال ۲۰۰۵ به ٦ درصد در سال ۲۰۰۸ کاهش یافت.

این بهبود با توجه به پیش‌زمینه پروژه اصلاحات بزرگ ـ مقیاسی است که با تمرکز بر نوسازی بخش گمرک فدرال رخ داده است. اهداف این پروژه، که در سال ۲۰۰۳ توسط فدراسیون روسیه در همکاری با بانک جهانی آغاز شده است، عبارتند از:

الف) ارتقای شیوه‌های قابل قبول جهانی برای تقویت جریان تجارت بین‌الملل به‌وسیله گمرکات؛

ب) افزایش رعایت قوانین گمرکی[1] توسط مالیات‌دهندگان و اطمینان از همسانی در کاربرد آن، به‌منظور حمایت از ثبات اقتصاد کلان و افزایش شفافیت، انتقال به موقع درآمدهای جمع‌آوری شده به بودجه فدرال و عدالت و قابلیت پیش‌بینی در عملیات گمرکی. این پروژه در واحدهای مرکزی بخش گمرکی فدرال و دو منطقه پایلوت: محل‌های گمرکات مرکزی و گمرکات شمال غرب؛ درحال اجراست.

این پروژه در طول مدت اجرای خود، براساس اندازه‌گیری مشخصه‌های پروژه، به نتایج خوبی دست یافته است: درصد اظهارنامه‌های وارداتی منتخب برای بازرسی فیزیکی تا ۷۸ درصد کاهش یافته است، اظهارنامه‌های صادراتی منتخب برای بازرسی تا ۸۹ درصد کاهش یافته است، متوسط زمان ترخیص برای بازرسی‌های وسایل نقلیه ٦۳ درصد کاهش یافته است، زمان تفویض درون‌مرزی تا ۸۳ درصد کاهش یافته و شکاف رعایت مقررات، با بهبود ۵۸ درصدی، کمتر شده است. تنها یک شاخص، تمکین به قانون وصول مالیات‌ها و عوارض گمرکی، هنوز به مقدار هدفِ ۳ درصدی خود نرسیده است. اگرچه از ارزش ۱ درصدی اولیه خود در سال ۲۰۰۳ تدریجاً به ارزش ۱/۹۷ درصدی در سال ۲۰۰۹ رسیده است.

این روندها در داده‌های خدمات گمرکی فدرال، برای نشان دادن بهبود کلی در عملکرد و کارآیی خدمات

۱. "Customs Code"؛ قانون گمرکی، چارچوب سیاست گمرکی، اقتصادی و حقوقی کشور را در قالب سیاست گمرکی تبیین و حیطه وظایف گمرک و سایر دستگاه‌های اجرایی را مشخص می‌کند (م.).

گمرکی روسیه، با سایر منابع داده‌ها تکمیل و تأیید می‌شود. این سایر منابع شامل بررسی‌های محیط فعالیت اقتصادی و عملکرد مؤسسات،[۱] گزارش انجام کسب‌وکار،[۲] شاخص عملکرد لجستیکی[۳] و شاخص توانمندی تجارت مجمع جهانی اقتصاد[٤] است که براساس نظرسنجی‌هایی از بنگاه‌ها، کارشناسان، مدیران و یا مؤسسات حمل‌ونقل جهانی کالا بنا نهاده می‌شوند. روندها در منابع خارجی در اکثر موارد، مشابه با پیشرفت نشان داده شده توسط داده‌های مربوط به خدمات گمرکی فدرال به‌نظر می‌رسد: کارآیی، همانند نظری که بنگاه‌ها و کاربران مقررات گمرکی درخصوص بار مقررات بر دوش آنها دارند، بهبود یافته است.

مآخذ: BEEPS، سال ۲۰۰۸ و اسناد داخلی بانک جهانی.

پیشرفت در مورد پرداخت رشوه به‌ویژه در دادگاه‌ها قابل توجه است، به‌طوری که این پیشرفت روند نامطلوب اشاره شده در ACT-3 را معکوس می‌سازد. فصل ۷، پیشرفت در مورد فساد و سایر مسائل مربوط به نظام‌های حقوقی و قضایی را با جزئیات بیشتری مورد آزمون قرار می‌دهد.

تدارکات دولتی، یک حوزه مهم است که به‌نظر نمی‌رسد رشوه‌خواری در آن کاهش یابد. در گزارش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، از بنگاه‌ها سؤال شد:

«زمانی که بنگاه مشابه با بنگاه شما مایل به انجام کسب‌وکار با دولت هستند، به‌طور معمول چه درصدی از ارزش قرارداد به‌صورت پرداخت‌ها ـ هدایای اضافی یا غیررسمی برای اطمینان از انجام قرارداد، پرداخت خواهد شد؟»

برای ۲۵ کشور درحال گذار،[٥] پاسخ‌ها برای این «مالیات بر رشوه»[٦] می‌تواند در طول زمان مورد مقایسه قرار گیرد. در سال ۲۰۰۸، این سؤال فقط از بنگاه‌هایی پرسیده شد که یک قرارداد دولتی را گزارش کرده یا مبادرت به تأمین قرارداد دولتی کرده‌اند. این پرسش برای ۱۹ درصد از

۱. "Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS)"؛ این پیمایش به نحوی به‌دنبال اندازه‌گیری مقایسه‌ای کیفیت حکمرانی، محیط سرمایه‌گذاری و محیط رقابتی است که ممکن است بر عملکرد شرکت‌ها مؤثر باشد. این پیمایش توسط بانک جهانی و بانک اروپایی نوسازی و توسعه انجام می‌شود.

۲. "Doing Business" این گزارش توسط بانک جهانی و به‌صورت سالیانه تهیه شده و به شرایط و فضای کسب‌وکار و تجارت کشورهای مختلف جهان پرداخته و کشورها را از نظر سهولت انجام کسب‌وکار رتبه‌بندی می‌کند.

۳. "Logistics Performance Index"؛ (شاخص عملکرد تدارکات) گزارش شاخص عملکرد تدارکات توسط بانک جهانی تهیه شده و براساس نظرسنجی جهانی از بنگاه‌های حمل بار و حمل‌کننده‌های پیشتاز جهانی اندازه‌گیری می‌شود. این شاخص که هر دو سال یک بار تهیه می‌شود، یک نوع ابزار ترازیابی بوده و عملکرد زنجیره تأمین تدارکات درون هر کشور را محاسبه می‌کند.

٤. "World Economic Forum Enabling Trade Index"؛ گزارش شاخص توانمندی تجارت یا اختیارات تجاری به بررسی تحلیل و ارزیابی موضوعاتی از قبیل عملکرد مؤسسات و بنگاه‌های اقتصادی، استراتژی‌های اقتصادی و سیاستگذاری‌های تأثیرگذار در بازار اقتصادی، خدمات تجاری در کشورهای مختلف جهان با هدف تبیین توانمندی‌ها و ارزیابی چالش‌های اقتصاد و انواع تسهیلاتی که باید برای رشد اقتصادی کشورها فراهم شود پرداخته و توسط مجمع جهانی اقتصاد تهیه می‌شود.

٥. اگرچه ترکیه در نمودار ۱۳ قرار دارد، این کشور شامل مقایسه توصیف شده در اینجا نمی‌باشد.

٦. "Kickback Tax" که "Kickback" نیز گفته می‌شود، به معنای «زیرمیزی» و اصطلاحی غیررسمی برای رشوه است (م.).

تمامی بنگاه‌ها کاربرد داشت. متوسط پرداخت غیررسمی گزارش شده توسط این بنگاه‌ها (با وزن برابر برای هر کشور)، حدود ۲/۲ درصد از ارزش قرارداد بود.

در سال ۲۰۰۵، پاسخ‌دهی به این سؤال برای تمام بنگاه‌ها به‌طور متوسط تنها حدود ۲ درصد بود. این مقدار به میزان ناچیزی بدتر از رشوه‌ها در تدارکات دولتی بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است. با این حال، هیچ سؤال گزینش شده‌ای در سال ۲۰۰۵ وجود نداشت؛ تمامی بنگاه‌ها درخصوص ضرورت پرداخت‌های غیررسمی برای به‌دست آوردن قراردادهای دولتی مورد سؤال قرار گرفته بودند، چه آنهایی که درواقع یک قرارداد دولتی را تأمین کرده یا برای آن تلاش کرده باشند و چه این کار را نکرده باشند. این تفاوت به‌طور بالقوه نتایج را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در سال ۲۰۰۵ تنها با نگریستن به بنگاه‌هایی که فروش‌هایی به آژانس‌های دولتی یا مؤسسات تحت مالکیت دولت داشته‌اند، تعدیلی شدید و غیردقیق را می‌توان ایجاد کرد.[۱] برای این بنگاه‌های با آگاهی بهتر، پاسخ‌دهی به این سؤال به‌طور متوسط حدود ۲/۲ درصد بود. طبق این پاسخ‌ها، هیچ تغییری بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ وجود نداشت. درحالی که مقایسه دقیق نیست، به‌نظر می‌رسد تنها کاهش قابل چشم‌پوشی، در صورت وجود، در رشوه‌خواری تدارکات دولتی برای کل این منطقه وجود داشته باشد.

با وجود این، حداقل تغییر کلی، برای هر کشور به‌کار نمی‌رود. همان‌طور که در نمودار ۱۳ نشان داده شده است، بعضی کشورها ازجمله گرجستان، مقدونیه، مجارستان، بلغارستان و آذربایجان، کاهش‌های بزرگی در مالیات بر رشوه را نشان می‌دهند. بهبودها در گرجستان و بلغارستان ممکن است برای اتخاذ قوانین تدارکات دولتی جدید قابل استناد باشد. در مورد بلغارستان، قانون جدیدی برای رعایت قوانین اتحادیه اروپا (EU) طراحی شد. گزارش‌های روند تحولات کمیسیون اروپا (EC) در ماه ژوئیه سال ۲۰۱۰،[۲] بلغارستان را برای «تشدید سرعت اصلاحات» و «نتایج به‌دست آمده» به رسمیت شناخت. با این حال همین گزارش، انتقاد شدیدی از شیوه‌های تدارکات دولتی در رومانی داشته است، که یکی از شدیدترین کاهش‌ها در مالیات بر رشوه بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را تجربه کرده است. سایر کشورهایی که شاهد افزایش‌ها در رشوه‌خواری گزارش شده در تدارکات و مناقصات بوده‌اند عبارتند از: قزاقستان، جمهوری قرقیزستان، لتونی، جمهوری اسلواکی و ازبکستان.

---

۱. یک سؤال در گزارش BEEPS سال ۲۰۰۵ می‌پرسد: «چه درصدی از فروش‌های داخلی شما» به سوی این موارد یا به چهار طبقه دیگر از خریداران سوق می‌یابد».

2. http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/cvm/progress_reports_en.htm.

نمودار ۱۳. رشوه در تدارکات دولتی برحسب کشور، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

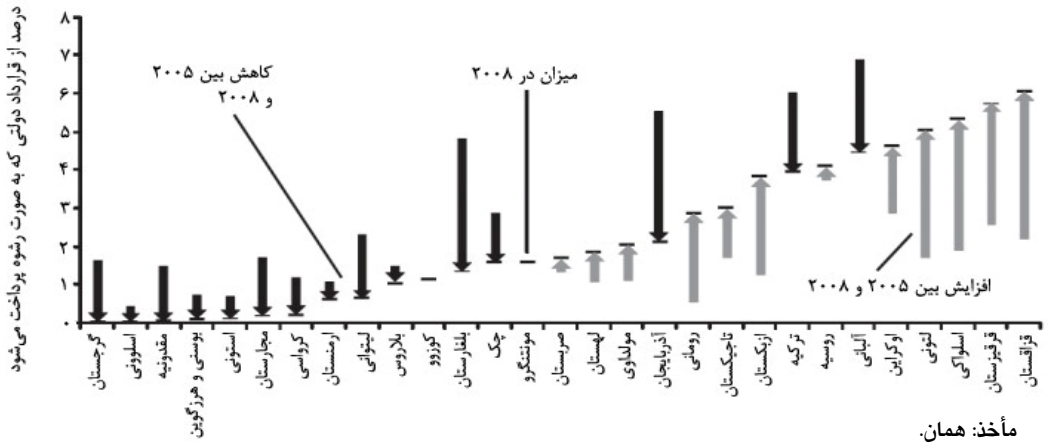

مأخذ: همان.

تسخیر دولت

شواهد نشان می‌دهد فساد اداری (طبق اندازه‌گیری صورت گرفته از پرداخت رشوه گزارش شده توسط مدیران بنگاه به مقامات دولتی) به‌طور پیوسته از سال‌های ۱۹۹۹–۲۰۰۲ و از سال‌های ۲۰۰۲–۲۰۰۵ و مجدداً از سال‌های ۲۰۰۵–۲۰۰۸ در کل این منطقه رو به کاهش بوده است. در مقابل، «تسخیر دولت» ـ انحراف فسادگونه در قوانین و مقررات مؤثر بر کسب‌وکار ـ شواهد اندکی از وجود یک روند در دوره‌های قبلی گزارش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها را نشان داده است. به‌علت اینکه سؤالات مربوط به تسخیر دولت از گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ حذف شده است، نمی‌توان مقایسه‌ای بین سال ۲۰۰۵ با سال ۲۰۰۸ را ارائه داد. در عوض، نتایج مربوط به سؤالی مشابه در گزارشِ نظرسنجی مدیران تهیه شده توسط مجمع جهانی اقتصاد (WEF) می‌تواند برای سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ مورد استفاده قرار گیرد. به‌طور خاص، از بنگاه‌ها سؤال شد:

«آیا پرداخت‌های غیرقانونی سایر بنگاه‌ها متأثر از سیاست‌های دولت، قوانین یا مقررات، هزینه‌هایی را بر بنگاه شما تحمیل کرده یا اینکه بر بنگاه شما اثر منفی داشته است؟»

کادر ۴. تدارکات دولتی در اوکراین: مسیری طولانی و پرپیچ‌وخم به سوی استانداردهای اتحادیه اروپا

همان‌طور که در نمودار ۱۳ نشان داده شده است، بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ اوکراین کشوری با یکی از بیشترین افزایش‌های رشوه در تدارکات دولتی بوده است. در عین حال، این داده‌ها تنها بخشی از داستان پیچیده مشکلات تدارکات دولتی در این کشور را نمایان می‌سازد.

بانک جهانی، به مدت طولانی، انگیزه‌های زیادی را در افزایش شفافیت و کاهش فساد در تدارکات دولتی اوکراین، ازجمله شرایط مرتبط با تدارکات در اوایل دهه ۲۰۰۰، ایجاد کرده است. درواقع طبق مطالعه

پاسخگویی مالی و مخارج دولتی[۱] (PEFA) بانک جهانی (بانک جهانی، ۲۰۰۷) به‌نظر می‌رسد که از آغاز تا پایان سال ۲۰۰۵، نظام تدارکات بهبود یافته است: درصد تشریفات مناقصه رقابتی مورد استفاده، سالیانه از ۸۳/۵ درصد از کل تشریفات در سال ۲۰۰۳ تا بیش از ۹۰ درصد برای سال ۲۰۰۵، رو به افزایش بوده است. تعداد قراردادهای با روش‌های تک‌منبعی،[۲] از نظر تعداد قراردادها در ۱۶ درصد و به‌لحاظ ارزش قراردادها در ۲٤ درصد، نسبتاً ثابت بوده است.

با این حال، اصلاحیه‌ها در قانون تدارکات عمومی[۳] (PPL) در اواخر سال ۲۰۰٤ که در سال ۲۰۰۵ اجرایی شد، تغییردهنده‌ای کامل بود. این اصلاحات، نظام کاملاً جدیدی با قوانین و فرآیندهای پیچیده، به‌ویژه در مورد خصوصی‌سازی امور تدارکات دولتی و ممانعت از روش‌های تدارکات رقابتی، را ایجاد کرده‌اند. همان‌طور که در مطالعه مخارج عمومی و پاسخگویی مالی (PEFA) اشاره شده است، «درحالی‌که اوکراین ممکن است در این عامل، رتبه (A) را در سال ۲۰۰٤ و سال ۲۰۰۵ گرفته باشد، درحال حاضر، این کشور رتبه (D) را دارد». این بدتر شدن عملکرد که مطالعه مخارج عمومی و پاسخگویی مالی اندازه‌گیری می‌کند، در داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در نمودار ۱۳ نیز منعکس شده است.

در همین حال، بانک جهانی همراه با اتحادیه اروپا شدیداً به فشار بر مقامات اوکراینی برای پاکسازی نظام تدارکات دولتی افزوده است. ارزیابی‌های سازمانِ سیگمای کشورهای OECD/ اتحادیه اروپا[٤] (۲۰۰٦، با یک به‌روزرسانی در سال ۲۰۰۷)، نظام تدارکات قبل از سال ۲۰۰۵ در اوکراین را به‌شدت مورد انتقاد قرار داده است، با اظهار اینکه نظام جدید «کارآیی، شفافیت و مقرون به‌صرفه بودن تدارکات دولتی را ارتقا نخواهد داد؛ ممکن است اعتبار و تمامیت نظام تدارکات دولتی یکپارچه را در معرض خطر قرار دهد؛ و ممکن است به بلندپروازی اوکراین برای یکپارچه‌سازی نزدیک‌تر با اتحادیه اروپا، عضویت آینده سازمان تجارت جهانی (WTO) و صاحب امضا بودن در موافقتنامه تدارکات دولتی[۵] کمکی نکند» (سازمان SIGMA، ۲۰۰۷). علاوه‌بر این، مطالعه مخارج عمومی و پاسخگویی مالی به این نتیجه رسیده است که «اصلاحیه‌های قانون تدارکات نه مطابق با استانداردهای بین‌المللی و نه مطابق با قصد اوکراین برای

---

۱. "Public Expenditure and Financial Accountability"؛ این برنامه در نظر دارد تا چارچوبی عینی و قابل مقایسه با معیارهای بین‌المللی را جهت ارزیابی اجرای سیستم مالی کشور ایجاد نماید. در این چارچوب، نتایج مالی، تناسب عمده در سیاست و حل‌وفصل‌های مخارج دولتی یا آثار اصلی و ارزش پولی در مخارج دولتی، مورد سنجش و ارزیابی قرار نمی‌گیرند.

۲. "Single-Source" ازجمله روش‌های انجام پروژه است که در آن، مالک پروژه یا کارفرما، طراحی و ساخت پروژه را از طریق یک منبع (پیمانکار) انجام می‌دهد. ازجمله ویژگی‌های اصلی روش‌های تک‌منبعی، می‌توان به «کاهش زمان کلی انجام پروژه به‌دلیل همپوشانی مراحل طراحی با ساخت» و «بهبود فرآیند انجام کار و قابلیت ساخت به‌دلیل یکپارچه بودن فرآیند طراحی با ساخت» اشاره کرد.

3. Public Procurement Law

٤. "The EU/OECD SIGMA Assessments"؛ سازمان یا نهادی غیردولتی و بین‌المللی است با انگیزه گسترش تعاون و توسعه‌یافتگی در شهرهای نواحی مرکزی و شرقی اروپا. این نهاد اهدافی را در راستای عملکرد و دیدگاه‌های اتحادیه اروپا دنبال می‌کند. آن دسته از فعالیت‌های SIGMA که به توسعه خدمات عمرانی مربوط می‌شوند، شامل فعالیت‌های متنوعی با یک هدف مشترک می‌باشند: حمایت از تشکیل گروه‌های نظارتی حرفه‌ای و بی‌طرف در کشورهای اروپای شرقی و مرکزی. همچنین این سازمان سعی می‌کند از روند آماده‌سازی و تصویب قوانین مربوط به خدمات عمرانی مطلع گردد. از دیگر فعالیت‌های این سازمان می‌توان به موارد حمایت از کشورها در جهت تشکیل مؤسسات مدیریت خدمات عمرانی، توسعه و اجرای سیستم‌های مدیریت خدمات عمرانی و تبادل تجارب کشورها از طریق شبکه اینترنت و یا اجتماعات اشاره کرد.

۵. "Agreement Government Procurement"؛ موافقتنامه خریدهای دولتی در حوزه موافقتنامه‌های چندجانبه تجاری است. ازجمله مفاد این موافقتنامه، لزوم استفاده از یک فرآیند کارآ، دربرداشتن ۱۰ الی ۱۵ درصد از تولید ناخالص ملی و حدود ۳۰ درصد از تجارت جهانی، حمایت از بعضی صنایع و بخش‌ها و دسترسی به بازار کالا و خدمات سایر کشورهاست.

هماهنگی با رویه‌های اتحادیه اروپا هستند». تمامی بودجه متعاقب بانک جهانی، از عملیاتی که دارای شرایط بسیار خاص مرتبط با اصلاحیه‌های قانون تدارکات عمومی است، حمایت می‌کند. آخرین اما نه کم‌اهمیت‌ترین مورد آن است که، بانک جهانی با مشارکت در ایجاد کمپین اطلاع‌رسانی دولتی و یک گفتمان دولتی شدید درخصوص این مسئله در رسانه‌های ارتباط جمعی اوکراین، موضعی بسیار دولتی در مورد این مسئله اتخاذ کرده است.

به‌عنوان نتیجه‌ای از این تلاش هماهنگ، قانون جدیدی از تدارکات عمومی در سال ۲۰۱۰ تصویب شد که بسیاری از نگرانی‌های بانک جهانی و اتحادیه اروپا را به‌خوبی مدنظر قرار می‌دهد. با این حال هنوز کارهای بسیاری برای هماهنگ کردن قانون تدارکات عمومی اوکراین با رهنمودهای اتحادیه اروپا، ازجمله اجرای ترتیبات و ظرفیت‌سازی در این حوزه از تدارکات دولتی، باقیمانده است. بنابراین، اثر واقعی بر فضای حکمرانی، برای مشاهده باقی می‌ماند. امواج بعدی گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، برای ارزیابی موفقیت یا شکست احتمالی این تلاش‌ها به ما کمک خواهد کرد.

مآخذ: مطالعه مخارج عمومی و پاسخگویی مالی (PEFA) بانک جهانی، ۲۰۰۷ و SIGMA، ۲۰۰۷.

کادر ۵. نظرسنجی مدیران[1] مجمع جهانی اقتصاد

مجمع جهانی اقتصاد (WEF)، نظرسنجی مدیران را به‌صورت سالیانه برای ۳۰ سال اجرا کرده است. این نظرسنجی برای بیان نگرش کنونی در مورد اهمیت عوامل مربوط به شمول در شاخص رقابت‌پذیری جهانی[2] مجمع جهانی اقتصاد، در طول زمان توسعه یافته است. این نظرسنجی، از سوی مجمع جهانی اقتصاد و در همکاری با شبکه‌ای متشکل از بیش از ۱۵۰ مؤسسه شریک و به تبعیت از مجموعه‌ای دقیق از رهنمودها، اجرا می‌شود.

نمونه‌گیری این نظرسنجی، در پی چیدمانی دوگانه براساس اندازه بنگاه و بخش فعالیت می‌باشد. به‌طور خاص، رهنمودهای نمونه‌گیری این بررسی، از مؤسسات شریک می‌خواهد تا مراحل زیر را اجرا کنند:

۱. آماده‌سازی «چارچوب نمونه»، یا لیست بزرگی از پاسخ‌دهندگان بالقوه، که شامل بنگاه‌هایی به نمایندگی از بخش‌های اصلی اقتصاد (کشاورزی، صنایع تولیدی، صنایع غیرتولیدی و خدمات) است.

۲. تفکیک این چارچوب به دو فهرست: یک فهرست که تنها بنگاه‌های بزرگ را دربرمی‌گیرد و فهرست دوم که مشتمل بر تمامی بنگاه‌های دیگر است (هر دو فهرست به نمایندگی از بخش‌های مختلف اقتصادی هستند).

۳. براساس این فهرست‌ها و از نظر کاهشِ جهت‌گیری در این نظرسنجی، این بنگاه‌ها به‌صورت تصادفی برای دریافت این نظرسنجی انتخاب می‌شوند.

---

۱. "Executive Opinion Survey"؛ نظرسنجی مدیران که پیمایش اجرایی نیز معنا شده است. این نظرسنجی، بخش بزرگی از گزارش رقابت‌پذیری جهانی مجمع جهانی اقتصاد است و عوامل سازنده اصلی این نظرسنجی به‌عنوان یک سنجش سالیانه نماینده از یک محیط اقتصاد ملی و توانایی آن برای دستیابی به رشد پایدار، جمع‌آوری اطلاعات گرانبها در مورد طیف گسترده‌ای از متغیرها برای منابع داده‌های کمیاب یا ناموجود، هستند.

2. Global Competitiveness Index (GCI)

شاخص جهانی رقابت‌پذیری (GCI) هرساله توسط مجمع جهانی اقتصاد (WEF) ـ یعنی گروهی مستقل که هدف آن، رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی است ـ منتشر می‌شود. این شاخص، کارآیی بخش‌های مختلف اقتصادهای ملی و سهم آنها در بهره‌وری کشور را مورد بررسی قرار می‌دهد. اغلب کشورهای جهان براساس این شاخص رتبه‌بندی شده‌اند و در انجام این رتبه‌بندی از داده‌ها و آمار بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، و... استفاده می‌شود. گزارش شاخص جهانی رقابت‌پذیری در سال ۲۰۱۲-۲۰۱۳ دربرگیرنده ۱۴۴ کشور بوده است (م.).

روش‌های مدیریت این نظرسنجی‌ها برحسب تفاوت‌های ملی در زیرساخت‌ها، مسافت‌ها، اولویت‌های فرهنگی و سایر عوامل، انجام می‌گیرد. در برخی موارد، مؤسسه شریک ممکن است معتقد باشد که مصاحبه‌های چهره به چهره با مدیران کسب‌وکار، و نه روش مصاحبه ایمیلی یا تلفنی، یا ارائه نسخه آنلاین به‌عنوان یک جایگزین، روش مؤثرتری به حساب می‌آیند. در نظرسنجی سال ۲۰۰۹، استفاده از شیوه تکمیل آنلاین تا ۲۷ درصد از تمام پاسخ‌ها افزایش یافته است؛ بیش از ۱۰ کشور برای استفاده از نظام صرفاً آنلاین و ۲۷ درصد از کشورها با داشتن نرخ مصرف آنلاین بالای ۷۰ درصد. این نظرسنجی، محدوده کشورهای تحت پوشش خود را در طول زمان به تدریج گسترش داده است و درحال حاضر تقریباً ۱٤۰ کشور، شامل اکثر و نه تمام کشورهای اروپا و آسیای میانه، را دربرمی‌گیرد. متوسط حجم نمونه این نظرسنجی کمتر از ۱۰۰ بنگاه، در برخی موارد حداقل تا ۳۰ بنگاه است (جدول ۲ حجم نمونه برای کشورهای اروپا و آسیای میانه در نظرسنجی سال ۲۰۰۹ را نشان می‌دهد). علاوه‌بر این، این نمونه‌ها برای اینکه معرف هر کشور باشند طراحی نمی‌شوند، اما عمداً بنگاه‌هایی را معرفی می‌کنند که بزرگ‌تر بوده، تا حدی مالکیت خارجی داشته و در تجارت خارجی فعالند. به این دلایل، استفاده از گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها به جای WEF در مواردی که هر دو نظرسنجی به مسئله یکسانی می‌پردازند ـ برای مثال، فساد اداری ـ دارای رجحان است.

اکثر سؤالات در این نظرسنجی، این ساختار را دنبال می‌کند که از پاسخ‌دهندگان خواسته شود تا جنبه‌های خاص محیط عملیاتی خودشان را در مقیاس ۱ تا ۷ ارزیابی کنند. عدد ۱ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد و عدد ۷ بیانگر بهترین وضعیت است. این ساختار، مشابه با قالب‌بندی برخی سؤالات نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌هاست، اما بسیاری از دیگر سؤالات نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، برای ارائه اطلاعات عینی بیشتر درباره تجارب متعلق به بنگاه‌ها طراحی می‌شود.

جدول ۲. توزیع پاسخ‌دهندگان به نظرسنجی سال ۲۰۰۹ مجمع جهانی اقتصاد براساس کشور و اندازه بنگاه

اقتصاد / کشور	حجم نمونه		پاسخ‌دهندگان براساس اندازه بنگاه درصدی از کشور نمونه			
	تعداد	آنلاین (درصد)	<۱۰۱	۰-۵۰۰	۵۰۱- ۱۰۰۰	>۱۰۰۰
آلبانی	۱۰۰	۰	٦۸	۲۹	۲	۱
ارمنستان	۷۸	۰	٦۲	۲۹	٤	٥
آذربایجان	۷۹	۰	٦۸	۲۳	٥	٤
بوسنی و هرزگوین	۹۹	۰	۹۰	۷	۱	۲
بلغارستان	۱۰۷	۰	٤۹	٤۰	۷	۲
کرواسی	۸۲	٤۰	٤۰	۲٤	۱۳	۲۰
جمهوری چک	۸٦	٥۲	۲۲	۳۸	۲۱	۱۸
استونی	۸۱	۱۰۰	٦۰	۳۳	۲	٤
مقدونیه	۹۱	۱۱	٤٤	٤٦	٤	٥
گرجستان	۸۳	۱۰۰	٦٦	۲۲	٤	٦
مجارستان	۹٦	۰	۲۰	۳۹	۲۱	۲۰
قزاقستان	۱۲٤	۲	٤۳	٤۱	٦	۷
جمهوری قرقیزستان	۷۹	۰	٦۷	۲۷	۱	۳

اقتصاد / کشور	حجم نمونه		پاسخ‌دهندگان براساس اندازه بنگاه درصدی از کشور نمونه			
	تعداد	آنلاین (درصد)	<۱۰۱	۱۰۰-۵۰۰	۵۰۱-۱۰۰۰	>۱۰۰۰
لتونی	۸۵	۷۹	۵۸	۲۰	۸	۱۲
لیتوانی	۱۰۲	٦۲	۲٦	۵۲	۱٤	۷
مونته‌نگرو	۸۲	۰	۸۷	۹	۰	۰
لهستان	۱۸٤	۷٦	۳۲	۲۹	۱۹	۲۰
رومانی	٤۵	۳۳	٦۷	۹	۹	۱۵
فدراسیون روسیه	۳٦۸	۱	۲٦	۲۷	۲۷	۱۸
صربستان	۷۸	۰	٤۰	۵۰	۵	۵
جمهوری اسلواکی	٦۵	۷۲	۳۲	٤۰	۱۱	۱۷
اسلوونی	۱۱۰	۱	٤۸	۲۹	۸	۱۵
تاجیکستان	۹۹	۰	۷٦	۱۸	۲	٤
ترکیه	۹٦	۳	٦	٦۵	۱۹	۱۰
اوکراین	۱۰	۲	۳۵	۳۱	۱٦	۱۵

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد.

توضیح: کشورهای اروپا و آسیای میانی غایب: بلاروس، کوزوو، مولداوی و ازبکستان.

پاسخ‌ها در بازه ۱ (نشان‌دهنده تأثیر بسیار منفی) تا ۷ (بدون تأثیر)، در مجموع تمامی بنگاه‌ها در هر کشور، میانگین‌گیری شده‌اند. برای ۲۲ کشور درحال گذار موجود در هر دو گزارش سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، میانگین رتبه کشوری در سال ۲۰۰۵ برابر با ۳/۷۱ بوده که در سال ۲۰۰۹ به ۳/۹۲ بهبود یافته است، اما این بهبود اندک، از نظر آماری معنادار نیست (جدول ۳ را ببینید).

جدول ۳. پرسش‌های مرتبط با «تسخیر دولتی» مجمع جهانی اقتصاد (WEF)

شاخص فساد WEF	میانگین سال ۲۰۰۵	میانگین سال ۲۰۰۸	سطح معناداری (آزمون دو دامنه)[1]
هزینه‌های تسخیر دولتی	۳/۷۱	۳/۹۲	۰/۳۸
انحراف از بودجه دولتی	۳/۲۰	۳/٤۲	۰/۱۸
اعتماد عمومی به سیاستمداران	۲/۰۹	۲/۲۷	۰/۱۹

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

توضیح: این نمونه، ۲۲ کشور درحال گذار ظاهر شده در هر دو نظرسنجی مدیران WEF سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است.

1. 2-tailed test

پیشرفت نسبتاً کم، که میانگین آن برای همه کشورهای این منطقه در نظر گرفته شده است، نوسانات اساسی در بین کشورها را پنهان می‌کند. همان‌طور که در نمودار ۱٤ نشان داده شده است، رتبه مربوط به آلبانی و گرجستان تا سال ۲۰۰۸ در مقایسه با سال ۲۰۰۵ به‌طور چشمگیری

بهبود یافته است، درحالی که بوسنی و هرزگوین و مجارستان بیشترین کاهش‌ها را تجربه کرده‌اند.

نمودار ۱۴. هزینه‌های فساد اداری کسب‌وکار برحسب کشور، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

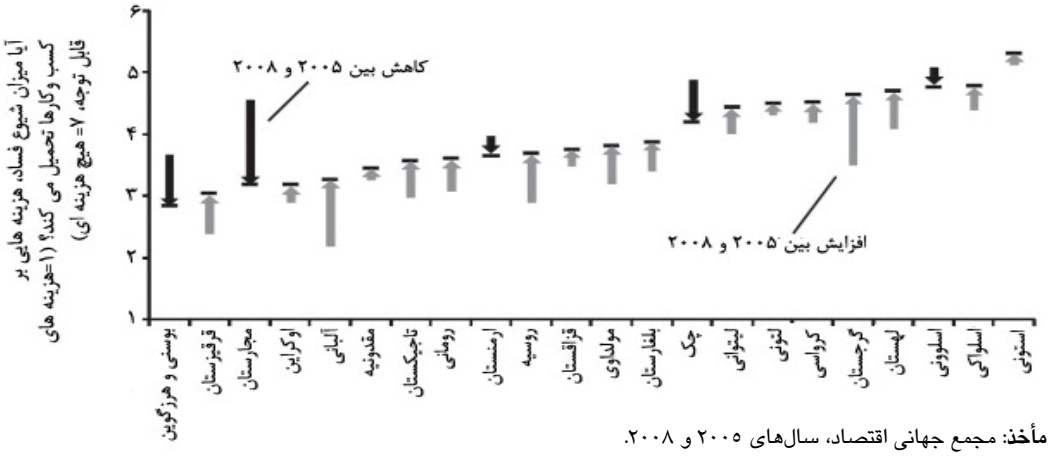

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

این ۲۲ کشور درحال گذار، در نظرسنجی‌های WEF بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ پیشرفتی را - با وجود اینکه از نظر آماری بسیار معنادار نیست - در مورد دو سؤال اضافی مربوط به شکل‌های دیگری از سطح بالای فساد اندازه‌گیری نشده در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، نشان می‌دهند. یکی از این سؤالات می‌پرسد که آیا انحراف بودجه دولت به سوی «بنگاه‌ها، افراد یا گروه‌ها به دلیل فساد» متداول است. همان‌طور که در نمودار ۱۵ نشان داده شده است، گرجستان و مقدونیه در سال ۲۰۰۸ با میانگینی از امتیازات، نزدیک به امتیازات استونی و اسلوونی، در طی زمان بیشترین بهبود در مورد این سؤال داشته‌اند. آلبانی سومین کشور با بهبود بیشتر از امتیاز کامل در مقیاس ۱ تا ۷ است، اما این بهبود، آن کشور را در میانه مجموعه ۲۲ کشور درحال گذار قرار داده است. از جدیدترین اعضای اتحادیه اروپا، امتیاز رومانی تا حدود یک‌دوم (۱/۲) واحد بهبود یافته است، اما هنوز نزدیک به نقطه میانی رتبه‌بندی است، درحالی که بلغارستان تقریباً هیچ بهبودی را نشان نداده و پایین‌ترین رتبه را در میان ۲۲ کشور در سال ۲۰۰۸ دارد.

نمودار ۱۵. انحراف از بودجه دولتی برحسب کشورها، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

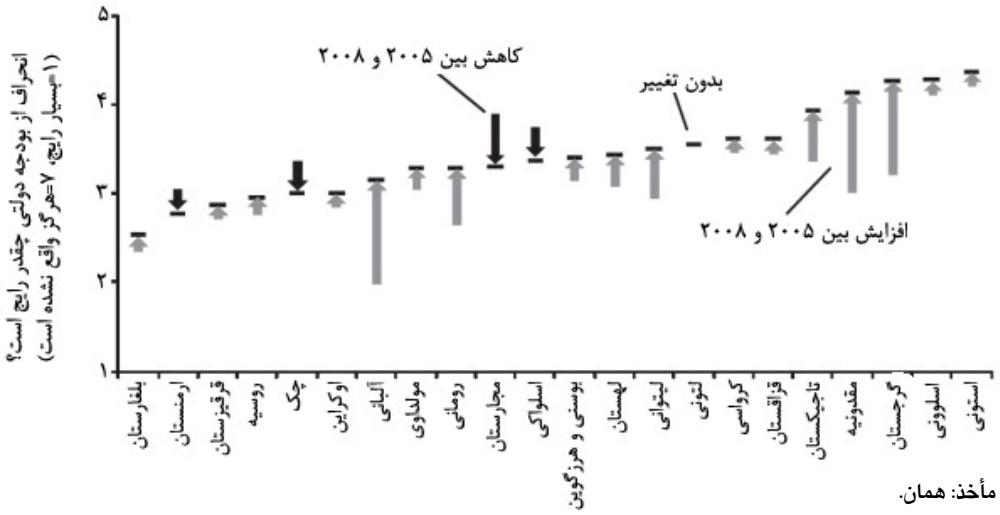

مأخذ: همان.

سؤال دیگر WEF که از مدیران پرسیده می‌شود، درخصوص آگاهی‌شان نسبت به «اعتماد عمومی به درستکاری مالی سیاستمداران» است. استونی، اسلوونی و گرجستان مجدداً در میان کشورهای درحال گذار با رتبه بالا در این سؤال، رتبه‌بندی می‌شوند. بوسنی و هرزگوین در رتبه پایین و کشورهای تازه‌وارد در اتحادیه اروپا (یعنی) بلغارستان و رومانی در رتبه بسیار پایین قرار دارند. لیتوانی و گرجستان، بیشترین بهبود را در کل امتیازات سال ۲۰۰۵ خود، نشان می‌دهند.

این سؤالات تسخیر دولتی می‌تواند برای کمک به درک اینکه مدیران بنگاه‌ها، چه شکل‌هایی از فساد را که زمان گزارش به‌عنوان مانع اصلی یا بسیار شدید برای فعالیت یک کسب‌وکار در ذهن دارند، مورد استفاده قرار گیرند. نمودار ۱۶ نشان می‌دهد که بالاترین روندهای فراوانی رشوه مرتبط با فساد، به‌استثنای کوزوو، به یک مانع بسیار شدیدتر تبدیل می‌شود (کادر ۵).

نمودار ۱۶. فراوانی رشوه و فساد

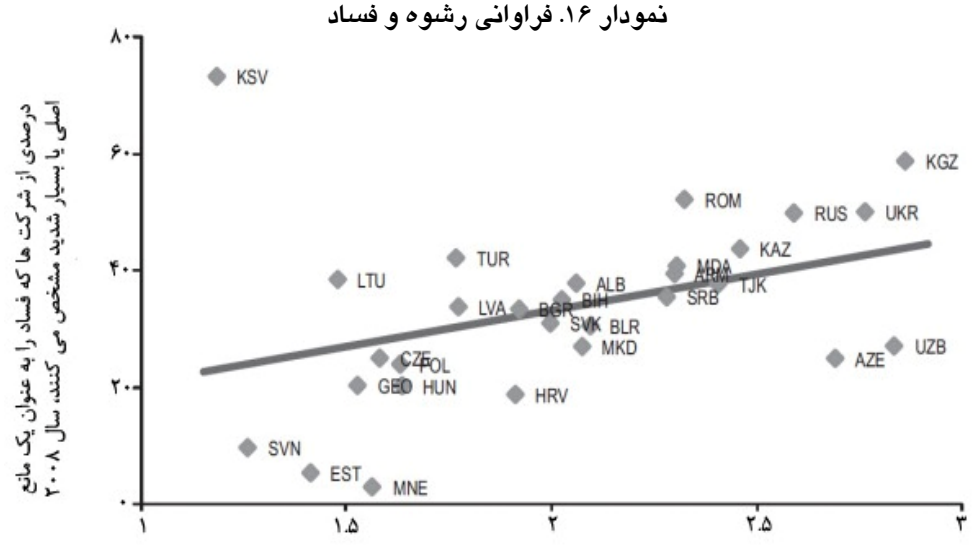

مأخذ: BEEPS، سال ۲۰۰۸.

حتی اگر از کوزوو چشم‌پوشی شود، همبستگی میان فراوانی پرداخت رشوه اداری با فساد به‌عنوان یک مانع برای کسب‌وکار کامل نیست. حتی در صورتی که رشوه‌ها، معدود و کوچک باشند، دلایل ممکن بسیاری در این خصوص وجود دارد که چرا بنگاه‌ها ممکن است فساد را به‌عنوان یک مانع اصلی در نظر بگیرند (ر.ک: اندرسون و گری، ۲۰۰۶). یک تبیین، شکل‌های دیگر فساد، از قبیل تسخیر دولتی سیاست‌ها و مقررات توسط سایر بنگاه‌ها یا انحراف از بودجه دولتی است. نمودار ۱۷ ارتباط محکمی بین فساد به‌عنوان یک مانع، که توسط نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها اندازه‌گیری شده است و تسخیر دولتی را که با امتیازات پایین بر روی سؤال نظرسنجی WEF اندازه‌گیری شده است، نشان می‌دهد. روابط مشابه با استفاده از شاخص‌های دیگر WEF در مورد انحراف از بودجه دولتی، یا اعتماد به درستکاری مالی سیاستمداران به جای تسخیر دولتی، برقرار می‌شود. به‌نظر می‌رسد که این جنبه‌های دیگرِ فساد برای بنگاه‌ها مهم باشد، به‌رغم این حقیقت که آنها مستقیماً در تعاملات بین مدیران بنگاه‌ها و مقامات دولتی، همچنین با فساد اداری، آشکار نمی‌شوند.

کادر ۶. فساد در کوزوو

کوزوو در نمودار ۱۶ یک مشاهده پرت است. با وجود اینکه میزان شیوع رشوه‌دهی توسط بنگاه‌ها بسیار پایین است، فساد در کوزوو مشکل شدیدتری برای کسب‌وکار نسبت به هر کشور دیگری در این منطقه ارزیابی می‌شود. طبق نظرسنجی‌های «فسادسنجی جهانی» سازمان شفافیت بین‌الملل، خانوارهای کوزوو نیز پرداخت رشوه کمتری را نسبت به بسیاری از کشورهای دیگر این منطقه گزارش می‌کنند (ریانو و همکاران، ۲۰۰۹).

سطوح پایین فساد در اداره امور مالیاتی و سایر حوزه‌ها، تا اندازه‌ای منتج از این واقعیت است که مدیریت دولتی در کوزوو از همان ابتدا با توجه به رویه‌های بین‌المللی و تحت نظارت و سرپرستی بین‌المللی دایر شده بود. نتیجه اینکه، کارکنان دولتی فرصتی برای توسعه رویه‌های فاسد شده نداشته‌اند و عموم مردم نیز دیگر استفاده از این شیوه‌های معیوب را تحمل نمی‌کنند. در گزارشِ فسادسنج جهانی سال ۲۰۰۹، بخش درمان به‌عنوان خدمتی با بالاترین برخورداری از پرداخت‌های غیررسمی رتبه‌بندی شده است، شاید به این دلیل که این بخش به‌ندرت مورد توجه بین‌المللی قرار گرفته است و همچنین منابع مالی بسیار ناکافی دریافت می‌کند.

اگر بنگاه‌ها و خانوارها در کوزوو تمایل دارند میزان پایین فساد اداری را گزارش کنند چرا بنگاه‌ها، فساد را به‌عنوان یک مشکل شدید ارزیابی می‌کنند؟ این اختلاف در محاسبه، حداقل تا اندازه‌ای ناشی از شکل‌های دیگر فساد است که مستقیماً با گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها اندازه‌گیری نمی‌شود، به‌طوری که نسبت به پرداخت رشوه اداری، بنگاه‌ها را کمتر مستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهد. حامی‌گری، پارتی‌بازی و سیاسی شدن، مشکلات جدّی در خدمات کشوری و در بنگاه‌های دولتی هستند (کمیسیون اروپایی، ۲۰۰۸). نظرسنجی‌های افکار عمومی به درجه شیوع فساد سطح بالا (دانه‌درشت‌ها) مرتبط با مدیریت مؤسسات تحت مالکیت بخش دولتی و سازمان متصدی خصوصی‌سازی برخی از آنها اشاره دارند. اتهامات جدی فساد سطح بالا که مقامات دولتی، ازجمله مقامات عالی‌رتبه درگیر بودند، وجود داشته است. سوای

محکومیت‌ها، دستگیری‌های بسیار اندک تا به امروز وجود داشته است. با این حال، به تازگی کارگروه اقدام ویژه مبارزه با فساد[1] شکل گرفته است که مبارزه با فساد سطح بالا را به‌عهده گرفته است.

مآخذ: باز کردن گره‌ها: اقتصاد سیاسی فساد و پاسخگویی در کوزوو، ۲۹ ژوئن سال ۲۰۱۰. سازمان عملیات ابتکاری باثبات کوزوو،[2] فسادسنجی جهانی،[3] ۲۰۰۹، سازمان شفافیت بین‌الملل؛ گزارش پیشرفت کوزوو تحت قطعنامه شماره ۱۲٤٤/۹۹ شورای امنیت سازمان ملل[4] سال ۲۰۰۹، کمیسیون دستورالعمل جامعه اروپا.[5]

نمودار ۱۷. فساد و تسخیر دولتی

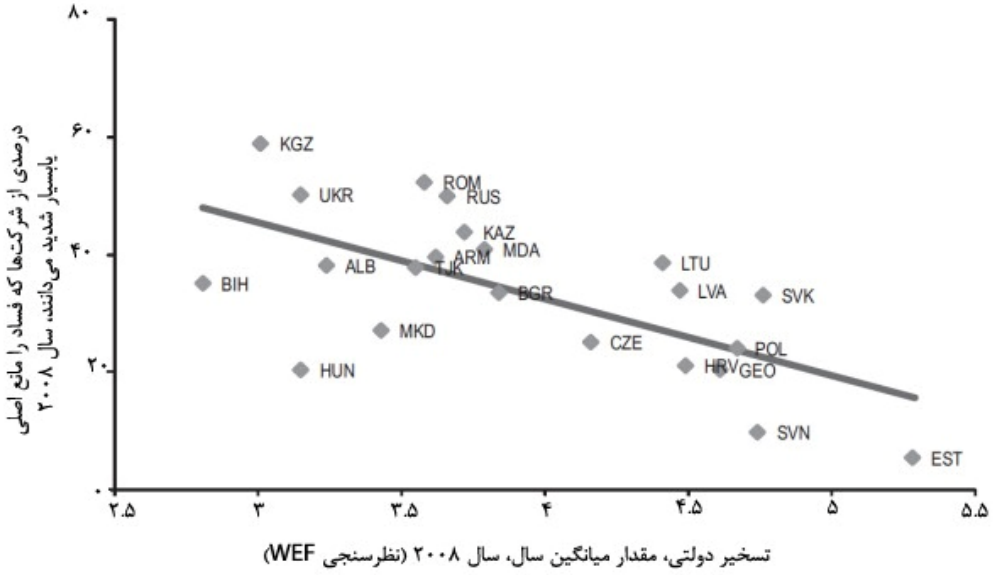

مآخذ: گزارش BEEPS، سال ۲۰۰۸ و نظرسنجی WEF، سال ۲۰۰۸.

کادر ۷. فدراسیون روسیه ـ تداوم تلاش برای مبارزه با فساد، اما با نتایج مختلط

تحلیل نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها برای فدراسیون روسیه، به دو روند به ظاهر متناقض اشاره دارد:

ـ فراوانی رشوه گزارش شده در سال‌های ۲۰۰۵–۲۰۰۸ به شدت کاهش یافته است (سهم بنگاه‌هایی که غالباً پرداخت‌های غیررسمی دارند از ٤۱ درصد به ۲۲ درصد کاهش یافته و سهم بنگاه‌هایی که پرداخت‌های غیررسمی را گزارش کرده‌اند از ٦۲ درصد به ۳۱ درصد تنزل یافته است)، با بهبودهای مشخص در فراوانی رشوه که در برخورد با مالیات و گمرکات و نیز دادگاه‌ها گزارش شد.

ـ تصور بنگاه‌ها از فساد به‌عنوان مشکل انجام کسب‌وکار، بدتر شده است (سهم بنگاه‌هایی که می‌گویند فساد مشکل انجام کسب‌وکار است از ٦٤ درصد به ۸۱ درصد افزایش یافته است)، درحالی‌که سهم بنگاه‌هایی که پرداخت‌های غیررسمی را گزارش می‌دهند بسیار بالاتر از میانگین اروپا و آسیای میانه باقی‌مانده است (۳۱ درصد در مقایسه با ۱٦ درصد برای کل منطقه اروپا و آسیای میانه).

روندی آشکار به سمت شیوع کاهنده فساد، با بهبودهای عمده در وقوع پرداخت‌های غیررسمی در

1. Anti-Corruption Task Force
2. Kosovar Stability Initiative
3. Global Corruption Barometer
4. UNSCR - United Nations Security Council Resolution
5. Commission of the European Communities

اجرای امور مالیاتی، امور گمرکی و دادگاه‌ها وجود دارد. با این حال، تصورات بنگاه‌ها از فساد ممکن است به ملاحظات زیر نسبت داده شود:

ـ میزان بالای تسخیر دولتی (بر طبق گزارش نظرسنجی WEF): این جنبه از فساد در گزارش جدید نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها لحاظ نشده است، اما با وجود این، می‌توان آن را مانعی بزرگ برای دسترسی به بازارهای بنگاه‌های کوچک‌تر و جدید و رقابت بی‌طرفانه، ازجمله در سطوح منطقه‌ای و محلی تلقی کرد.

ـ روند به سوی مالیات رشوه بالاتر: درحالی که بین سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ سهم بنگاه‌هایی که پرداخت‌های غیررسمی را گزارش کرده‌اند به نصف کاهش یافته است، برای آن بنگاه‌هایی که پرداخت رشوه را گزارش کرده‌اند، این نشان‌دهنده سهم فزآینده از فروش سالیانه است ـ از ۱/۷ درصد در سال ۲۰۰۵ تا ٤/٥ درصد در سال ۲۰۰۸ (این سهم برای بنگاه‌هایی که در قراردادهای دولت رشوه پرداخت کرده‌اند، به ۱۱/٥ درصد از ارزش قرارداد می‌رسد)* اگر کاهش در فراوانی رشوه همراه با افزایش مالیات بر رشوه نگریسته شود، کل حجم پولی پرداخت‌های غیررسمی در روسیه احتمالاً افزایش یافته است.

ـ از آنجا که مبارزه با فساد دائماً به یک اولویت سیاست رسمی تبدیل می‌شود، تبلیغ بیشتری که از تلاش‌های مبارزه با فساد در گفتمان عمومی[1] و رسانه‌ها می‌شود نیز ممکن است به درک بالاتر از فساد در میان پاسخ‌دهندگان گزارشِ نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها انجامیده باشد.

مآخذ: همان و نظرسنجی WEF سال ۲۰۰۸.

* به دلیل تغییرات در شیوه سؤال مالیات بر رشوه که پرسیده شده بود، اعداد برای سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ دقیقاً قابل مقایسه نیستند. اما این تغییر به احتمال زیاد به کاهش مالیات بر رشوه برآوردی گرایش دارد و روسیه یکی از معدود کشورهایی بود که مالیات بر رشوه در آن افزایش یافت.

اصولاً از داده‌های WEF همچنین می‌توان برای ارزیابی روند فساد اداری استفاده کرد. نظرسنجی‌های WEF، پنج سؤال درخصوص این تصور را شامل می‌شود که چگونه معمولاً بنگاه‌ها باید برای رعایت قوانین مالیاتی، دستیابی به قراردادهای دولتی، اخذ مجوزهای صادرات و واردات، دستیابی به انشعابات خدمات عمومی و صدور احکام قضایی مطلوب رشوه بپردازند. برای ۲۲ اقتصاد درحال گذار در نظرسنجی‌های هر دو سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، متوسط امتیاز برای هر پنج شاخص کاهش یافته است که به افزایش فساد اداری اشاره دارد. با این حال، هیچ یک از این تغییرات، در مقایسه با کاهش‌های بسیار چشمگیر در فساد اداری (به‌استثنای تدارکات عمومی) که در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها نشان داده شده است، از نظر آماری معنادار نبوده است. گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها به‌دلیل پوشش کشوری جامع‌تر خود و نمونه‌های بسیار بزرگ‌تر و به لحاظ ملی مشخصی از بنگاه‌ها، منبع موثق‌تری است. نتیجه‌گیری‌های مربوط به روندها در فساد اداری در اینجا براساس شواهدی از گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها ارائه شده است. از داده‌های مجمع جهانی اقتصاد، با وجود

1. Public Discourse

محدودیت‌های دیگر آن، برای تحلیل روندهای تسخیر دولتی استفاده شد، به این علت که آن تنها منبع داده‌ها در مورد این مسئله برای سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ پس از تصمیم تأسف‌بار برای حذف مابقی سؤالات تسخیر دولتی از گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ است.

بار مقررات

مقررات کسب‌وکار خصوصی اغلب در خدمت اهداف عمومی مشروع هستند. اما منافع عمومی این مقررات باید در مقابل هزینه‌های آن بر بنگاه‌ها، مورد ارزیابی قرار گیرد. الزامات اداری رعایت مقررات غالباً به نحو غیرضروری زیاد هستند و می‌توانند مقامات دولتی را به جستجوی رشوه و بنگاه‌ها را به پیشنهاد رشوه تشویق کنند. گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها حاوی سؤالات بسیاری مربوط به مقررات و بار رعایت آن بر عهده بنگاه‌هاست.

نتایجِ نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸، در بسیاری از جنبه‌های رژیم مقرراتگذاری، به‌ویژه در حوزه‌های امور مالیاتی، دادگاه‌ها و گمرکات، پیشرفتی قابل اندازه‌گیری را نشان می‌دهد. نوسان در بین کشورها و نواحی نشان می‌دهد که این بهبودها فراگیر هستند. برای مثال، سهمِ بنگاه‌هایی که اشاره کردند نظام مالیاتی یک مشکل برای آنها نیست، بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ در ١٤ کشور افزایش محسوسی یافته است، درحالی که تغییرات معنادار در جهت مخالف در ۹ کشور اتفاق افتاده است.

به‌طور مشابه، سهم بنگاه‌هایی که دادگاه‌ها، گمرکات و مقررات تجاری و مقررات نیروی کار را به‌عنوان مشکل انجام کسب‌وکار ذکر می‌کنند، نسبت به کشورهایی که این سهم در آن کشورها بالا رفته، کاهش یافته است.[1] به‌طورکلی این نتایج، بهبود در بار اداری مقررات برای بنگاه‌ها از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد.

لذا در نظر اول، عجیب است که داده‌های گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها نیز یک افزایش همه‌جانبه در صرف زمان توسط مدیران برای ارتباط با مقامات دولتی و مقررات دولتی را نشان می‌دهد. در سال ۲۰۰۵ به‌طور متوسط حدود ٦ درصد از زمان مدیران صرف اجرای مقررات شده بود که به حدود ۱۲ درصد در سال ۲۰۰۸ افزایش یافت. به‌استثنای آذربایجان و گرجستان، تقریباً تمامی کشورها در این افزایش «مالیات بر زمان»[2] سهیم بوده‌اند. اما این بدتر

---

۱. علاوه‌بر این سؤالات تنظیم مقررات، گزارش BEEPS بسیاری از مشکلات بالقوه دیگر را مورد پرسش قرار داده است. در مقایسه با نتایج مربوط به مقررات، اکثر این حوزه‌ها، بدتر شدن از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. این حوزه‌ها عبارتند از: جرم، نرخ‌های مالیات، زیرساخت‌ها، مهارت‌های کارگران و دسترسی به تأمین مالی و زمین. برای اطلاعات بیشتر، یادداشت‌های فنی در پیوست‌ها را ببینید.

2. Time Tax

شدنِ آشکار، به‌نظر می‌رسد یک اثر تصنعی از شیوه این سؤالی باشد که در نظرسنجی سال ۲۰۰۸ پرسیده شده بود.[۱]

اعتبارِ مقایسه این سؤالِ نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها را در طول زمان می‌توان با نگاه به اینکه آیا سؤالات مرتبط در نظرسنجی‌های محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و WEF نیز هیچ‌گونه شواهدی از «مالیات بر زمان» فزآینده مرتبط با رعایت مقررات ارائه می‌دهند یا خیر، متقابلاً کنترل کرد. اگر مالیات بر زمان به راستی درحال افزایش است، انتظار می‌رود افزایشی در بار اداری مقررات در نماگرهای انجام کسب‌وکار درخصوص مراحل مورد نیاز برای شروع یک کسب‌وکار، پرداخت مالیات‌ها، ترخیص گمرکات و غیره، مشاهده شود.

گزارش WEF در نظرسنجی سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۶ پرسید که:

«مدیریت ارشد بنگاه شما چه مقدار زمان صرف مواجهه و مذاکره با مقامات دولتی می‌کند (به‌صورت درصدی از زمان کار)؟»

۸ دسته پاسخ به این صورت وجود داشت: ۱ یعنی ۰ درصد، ۲ یعنی ۱ الی ۱۰ درصد و همین‌طور تا ۸ یعنی ۸۱ الی ۱۰۰ درصد. میانگین امتیاز برای کشورهای درحال گذار، بهبود اندکی از سال ۲۰۰۴ تا سال ۲۰۰۶ را نشان می‌دهد. ۷ کشور، بهبودهایی را نشان می‌دهند؛ هیچ تغییری در ۴ کشور دیگر وجود ندارد و ۶ کشور بدتر شده‌اند. فاصله زمانی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۶ تنها اندکی با گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در دوره ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ همپوشانی دارد، اما اگر «مالیات بر زمان» درواقع طی دوره زمانی سه ساله دوم[۲] دو برابر شود، باید امکان ردیابی برخی نشانه‌های افزایش در بررسی‌های WEF وجود داشته باشد. با این حال هیچ‌گونه روند معکوسی از این دست پیدا نشد.

سؤال مرتبط دیگر WEF این است که از پاسخ‌دهندگان می‌خواهد که براساس مقیاسی از ۱ تا ۷ مشخص سازند برای بنگاه آنها چقدر «پرهزینه» است تا الزامات اداری دولت، ازجمله مجوزها، ثبت و گزارش‌دهی را رعایت کنند. این سؤال در بررسی‌های WEF سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ پرسیده شد، لذا این تغییر می‌تواند برای دوره مشابهی همانند دوره نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها اندازه‌گیری شود. برخلاف نخستین سؤال WEF، این سؤال به‌طور خاص درباره زمان مورد نیاز برای رعایت مقررات پرسیده نمی‌شود. با این حال، بعید به‌نظر می‌رسد در غیابِ

---

۱. برخلاف بررسی سال ۲۰۰۵، سؤال «مالیات بر زمان» در بررسی سال ۲۰۰۸ مشتمل بر یک بیانیه پشتیبان برای برانگیختن پاسخ‌دهندگان با مثال‌هایی بوده است که عملاً آنها را به تفسیر شفاهی گسترده‌تری از این سؤال دعوت کرده و به‌طور بالقوه پاسخ‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، برای بحث مفصل‌تر از مفاهیم این تغییر در جمله‌بندی، یادداشت‌های فنی در پیوست‌ها را ببینید.

۲. منظور، دوره زمانی بین سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۸ است (م.).

بدتر شدنِ بار اداری بر عهده بنگاه‌ها مرتبط با رعایت مقررات، افزایش چشمگیر در مالیات بر زمان رخ دهد. در حقیقت، از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ کشورهای درحال گذار به‌طور کلی بهبود ۱/٤ امتیازی از نظر آماری معنادار را در این سؤال، برای مشخص کردن الزامات اداری مرتبط با مقررات کسب‌وکار با بار مقرراتگذاری کمتر و نه بیشتر، نشان می‌دهند. کشورهایی که بدتر شدن را نشان داده‌اند، دو برابر تعداد کشورهایی هستند که بهبود را نشان داده‌اند.

در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، به‌نظر می‌رسد بار مرتبط با اخذ پروانه‌ها و مجوزهای کسب‌وکار از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ کاهش یافته است. این عامل در نظرسنجی سال ۲۰۰۵ در میان ۷ مشکل با بالاترین امتیاز در ١٦ کشور درحال گذار بود، اما در نظرسنجی سال ۲۰۰۸ تنها در ٥ کشور جای گرفته بود. میانگین تعداد جلسات و بازرسی‌های مالیاتی نیز از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ کاهش یافت.

این منطقه همچنین در شاخص‌های انجام کسب‌وکار مربوط به بار اداری مقررات، بهبود یافته است. برای مثال در سال ۲۰۰۵، تعداد روزهای مورد نیاز برای تکمیل مراحل لازم برای شروع کسب‌وکار جدید به‌طور متوسط ٤۰/۱ بوده است. در سال ۲۰۰۸، برای همان کشورها، این متوسط به ۲٥/۷ روز کاهش یافته است. به‌طور مشابه، متوسط زمانی که برای ثبت مالکیت مورد نیاز بوده است، طی این دوره از ۱۳٤ تا ۹٥ روز کاهش یافته است. جدول ٤ این بهبودها و سایر بهبودها از سال ۲۰۰۵ تا سال ۲۰۰۸ را در ۱۰ شاخص فضای کسب‌وکار برطبق طبقه‌بندی عناوین «شروع کسب‌وکار»، «ثبت مالکیت» و «اجرای قراردادها»، خلاصه می‌کند. متوسط امتیاز مربوط به تمامی ۱۰ شاخص برای ۲۳ کشور اروپا و آسیای میانه که توسط گزارش سهولت انجام کسب‌وکار در هر دو سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ پوشش داده شده‌اند و در اغلب موارد این تغییر از نظر آماری معنادار است، بهبود یافته است.[۱]

در مجموع، شواهد حاکی از آنند که در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ در مقایسه با گزارش سال ۲۰۰۵، افزایش نسبتاً چشمگیر در اندازه‌گیری «مالیات بر زمان» اثری تصنعی از تغییر در جمله‌بندی سؤال است. به‌نظر می‌رسد برانگیختن پاسخ‌دهندگان با مثال‌های خاص، برآوردهای بزرگ‌تری را موجب شده است. شواهد حاصل از WEF نیز اشاره بر این دارد که ازسوی مقررات کسب‌وکار، کاهش کوچکی در بار اداری وجود داشته است.

این شواهد از کاهش ملایم در طول زمان، خشنودی در مورد بار اداری تحمیلی بر کسب‌وکار را توجیه نمی‌کند. تحلیل دیگری نشان می‌دهد که این بارهای اداری هنوز هم در برخی کشورها،

---

۱. موضوعات «پرداخت مالیات» و «اخذ مجوزها» در گزارش فضای کسب‌وکار، تا مطالعه سال ۲۰۰٦ افزوده نشده بود.

بیش از حد بالا هستند و نشان می‌دهد که مقررات بیش از اندازه، با فراوانی بیشتر در پرداخت رشوه توسط بنگاه‌ها مرتبط هستند.

جدول ۴. بهبود شاخص‌های انجام کسب‌وکار در اروپا و آسیای میانه، سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸

نماگرهای انجام کسب‌وکار	۲۰۰۵	۲۰۰۸
شروع کسب‌وکار		
تعداد مراحل***	۱۰/۰	۸/٤
زمان برحسب روز***	٤۰/۱	۲۵/۷
هزینه*** (درصدی از GDP سرانه)	۱۵/۷	۱۰/۳
حداقل سرمایه مورد نیاز * (درصدی از GDP سرانه)	٤۹/۱	۳۵/۸
ثبت مالکیت		
تعداد مراحل*	٦/۸	٦/۵
زمان برحسب روز*	۱۳٤/۲	۹۵/۳
هزینه (درصدی از ارزش دارایی)	۲/۹	۲/۱
اجرای قراردادها		
تعداد مراحل	۳٦/۷	۳٦/۱
زمان برحسب روز	٤۷۸/۸	٤۳۸/٦
هزینه (درصدی از ارزش معوق)	۲٤/۰	۲۳/۵

مأخذ: گزارش انجام کسب‌وکار سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸. مقایسه‌ها برای ۲۳ کشور اروپا و آسیای میانه بررسی شده در گزارش انجام کسب‌وکار هر دو سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است. معناداری مشخص شده براساس آزمون‌های دو دامنه است.

نکته: ستاره‌ها بر معناداری تفاوت اشاره دارند: * = ۰/۱۰ ، ** = ۰/۰۵ ، *** = ۰/۰۱

فصل چهارم ـ چه عواملی بر میزان فساد اداری تأثیر می‌گذارند؟

ویژگی‌های بنگاه و همچنین مشخصه‌های کشوری که بنگاه در آن قرار دارد، هر دو بر احتمال پرداخت رشوه به مقامات دولتی تأثیر می‌گذارند. گزارش‌های قبلی مبتنی‌بر داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۲ و ۲۰۰۵ دریافتند که احتمال پرداخت رشوه درصورتی که بنگاه‌ها شرایط ذیل را دارا باشند، بیشتر است:

- بنگاه‌های تحت مالکیت بخش خصوصی و نه دولتی،
- بنگاه‌های تولیدات کارخانه‌ای،
- بنگاه‌های مستقر در مناطق شهری،
- بنگاه‌های تحت مالکیت داخلی و نه خارجی،
- بنگاه‌های با قدمت بیشتر.

هیچ رابطه مشخصی بین اندازه بنگاه و احتمال پرداخت رشوه وجود ندارد. اگرچه، با در نظر

گرفتن میزان رشوه، بنگاه‌های کوچک‌تر سهم بیشتری از درآمد بنگاه را پرداخت می‌کنند (اندرسون و گری،[1] ۲۰۰٦).

درحالی‌که عوامل در سطح بنگاه برای میزان وقوع فساد اداری اهمیت دارند (برای شواهد تفصیلی‌تر به ACT-2 در پیوست ۳ رجوع کنید)، در مجموع آنها نسبت به ویژگی‌های کشوری که بنگاه در آن مستقر است، اهمیت کمتری دارند. بحث کامل مربوط به ادبیات وسیع تجربی بین کشوری درمورد عوامل تعیین‌کننده فساد، خارج از محدوده این گزارش است. اکثر آن ادبیات براساس نمونه‌های جهانی هستند و یافته‌های آنها ممکن است به‌طور کامل برای کشورهای درحال گذار به‌کار برده نشود. بسیاری از آن مطالعات درخصوص فساد اداری، یا پرداخت رشوه در تعاملات بین بنگاه و دولت، نسبت به سایر اشکال فساد، تمایز قائل نشده‌اند. این فصل شواهدی گویا از داده‌های گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها درمورد مسائل محدودتر مربوط به فساد اداری پیش روی بنگاه‌ها در کشورهای درحال گذار را بیان خواهد کرد.

همان‌طور که در نمودار ۱۸ نشان داده شده است، زیرمناطق در میزان وقوع فساد اداری مهم هستند. بنگاه‌هایی که در ۱۰ کشور عضو اتحادیه اروپا هستند کمترین احتمال را دارد که گزارش دهند رشوه غالباً باید پرداخت شود. اروپای جنوب شرقی، بیشترین بهبود را بین سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸ نشان داده و کشورهای جنوبی اتحاد جماهیر شوروی (FSU)[2] کمترین بهبود را تجربه کرده‌اند.

برخی از نواحی، نسبت به سایر نواحی ثروتمندتر هستند و همان‌طور که در نمودار ۱۹ دیده می‌شود، فراوانی رشوه در کشورهای با درآمدهای سرانه بالاتر، کمتر است. به احتمال زیاد، علتی دوسویه برقرار است. فساد می‌تواند سرمایه‌گذاری و رشد درآمد را آهسته کند (برای مثال نگاه کنید به: مائورو، ۲۰۰۵) اما درآمدهای پایین به‌نوبه خود می‌توانند به شیوه‌های مختلف مشکلات فساد را تشدید کنند. درآمد پایین منطقه‌ای غالباً مرتبط با تعهد به قانون و پاسخگویی ضعیف‌تر نهادها است، که به‌نوبه خود فرصت بزرگ‌تری برای رشوه‌خواری ایجاد می‌کند. علاوه‌بر این، ممکن است تأمین اعتبار مالی برای نهادهای اثربخش ضدفساد (دادگاه‌ها، مؤسسات حسابرسی عالی، کمیسیون‌های مبارزه با فساد، بازرسان، سازوکارهایی برای آشکارسازی درآمد و دارایی و تعارض در منافع،[3] و غیره) در کشورهای فقیرتر به‌دلیل اثربخشی کمتر حاکمیت قانون و نظام‌های قضایی، مشکل‌تر باشد.

---

1. Anderson and Gray
2. Former Soviet Union
۳. "Conflict of Interest"؛ تضاد منافع به وضعیتی اطلاق می‌شود که شخص یا اشخاصی از یک طرف در مقام و مسئولیت مورد اعتماد دیگران قرار می‌گیرند و از طرف دیگر خود دارای منافع شخصی یا گروهی مجزا و در تقابل و تعارض با مسئولیت مورد نظر هستند. به بیان دیگر، فرد به‌صورت ناخواسته و در حالت بی‌طرفی در شرایطی قرار گیرد که میان منافع شخصی و حرفه‌ای او تضاد ایجاد شود (م.).

نمودار ۱۸. فراوانی رشوه برحسب نواحی مختلف، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

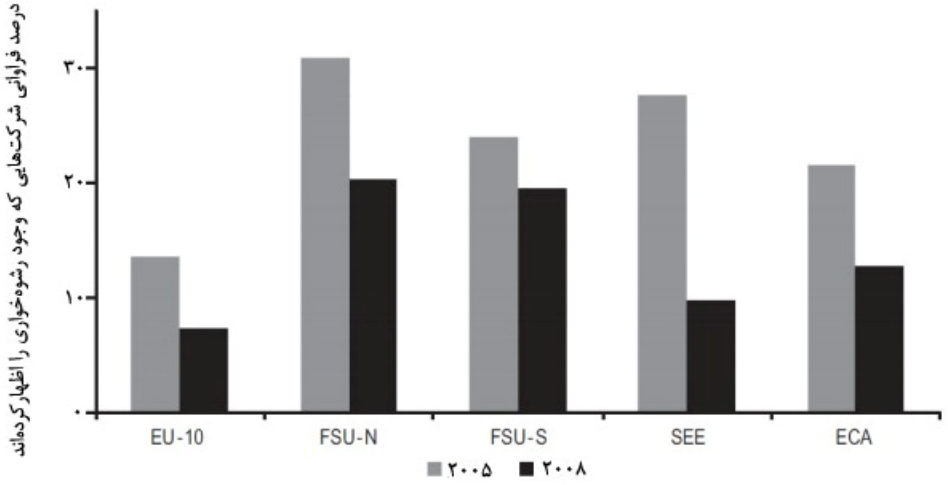

مأخذ: گزارش BEEPS، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸.

نمودار ۱۹. فراوانی رشوه و درآمد سرانه

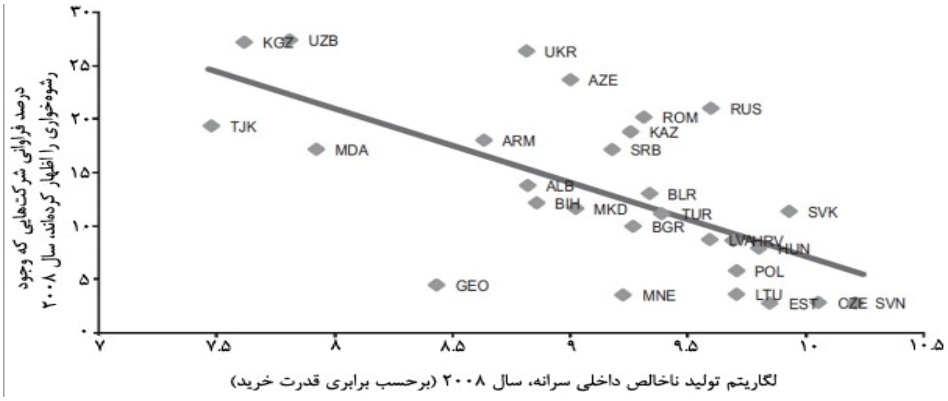

مآخذ: گزارش BEEPS، سال ۲۰۰۸، نماگرهای جهانی توسعه، بانک جهانی.

اگرچه همبستگی نسبتاً قوی بین فراوانی رشوه و درآمد برقرار است، در نمودار ۱۹ استثنائات آشکاری نسبت به این نتیجه‌گیری کلی وجود دارد. گرجستان، از فقیرترین کشورها در این منطقه است، اما یکی از پایین‌ترین سطوح فساد اداری را داراست. در رومانی و اوکراین و در کشورهای آذربایجان، روسیه و قزاقستان که به لحاظ منابع غنی هستند، فراوانی رشوه بسیار بالاتر از پیش‌بینی صورت گرفته برحسب سطح درآمد است.

همان‌طور که در نمودار ۲۰ نشان داده شده است، به‌نظر می‌رسد مقررات بیش از حد نیز به سطوح فساد اداری بالاتر کمک می‌کند. در پی روشی که در مطالعه گونزالس و همکاران[1] (۲۰۰۷)

1. Gonzalez et al. (2007)

استفاده شده است، یک «شاخص ترکیبی فساد»[1] ساخته و بر روی محور عمودی ترسیم شده است. شاخص ترکیبی فساد، این احتمال را بیان می‌کند که هر بنگاه معین در هر کشور، هنگام رویارویی با یکی از ٦ درخواست زیر، ازسوی مقامات دولتی خواستار پرداخت رشوه می‌شود:

- انشعاب برق،
- انشعاب آب،
- خطوط ارتباط تلفنی،
- پروانه ساخت،
- مجوز واردات،
- پروانه بهره‌برداری.

دامنه ارزش مقادیر از ۱ درصد برای اسلوونی و کرواسی و تا حدود ۲۷ درصد برای تاجیکستان تغییر می‌کند. تمام کشورهای عضو اتحادیه اروپا، به‌استثنای رومانی، زیر ٦ درصد هستند.

محور افقی، فهرستی از نماگرهای بار مقررات ازسوی گزارش انجام کسب‌وکار را ترسیم می‌کند که ممکن است با معاملات مشابه بیان شده در شاخص ترکیبی فساد، بسیار مرتبط باشد. نماگرهای مربوط به بار مقررات در شاخص انجام کسب‌وکار، شامل تعداد مراحل مورد نیاز و مقدار زمان مورد نیاز برای تکمیل آنها برای شروع کسب‌وکار، اخذ مجوز ساخت و تجارت بین کشوری می‌شود. این شاخص، استاندارد شده است تا مقدار میانگینی معادل با صفر داشته باشد به‌طوری که مقادیر بالاتر نشان‌دهنده بار مقررات سنگین‌تر باشند. سبک‌ترین مقررات در استونی و سنگین‌ترین مقررات در اوکراین است.

چنانکه در نمودار ۲۰ ملاحظه می‌شود، برای تمامی ۷ کشور با کمترین بار مقرراتگذاری، به‌رغم تنوع قابل ملاحظه در میان آنها نسبت به مقادیر شاخص انجام کسب‌وکار، مقادیر شاخص ترکیبی فساد پایین بوده و تقریباً برابر هستند. این یافته با این دیدگاه که زیر یک آستانه مشخص، کاهش‌های بیشتر در رویه‌های مقرراتی ممکن است منافع اضافی ناچیزی داشته باشد، سازگار است (IEG، ۲۰۰۹). اگرچه اندکی بالاتر از سطح حداقل، افزایش تعداد مراحل و زمان مورد نیاز برای رعایت آنها ظاهراً فرصت‌های بسیاری برای رشوه‌طلبی ایجاد می‌کند. تمامی ۷ کشور با سنگین‌ترین بار مقرراتگذاری ـ با مقدار شاخص انجام کسب‌وکار ۰/۵ یا بالاتر - مقادیر شاخص فساد بالایی دارند.

1. Graft Index

نمودار ۲۰. مقررات و سطوح فساد اداری

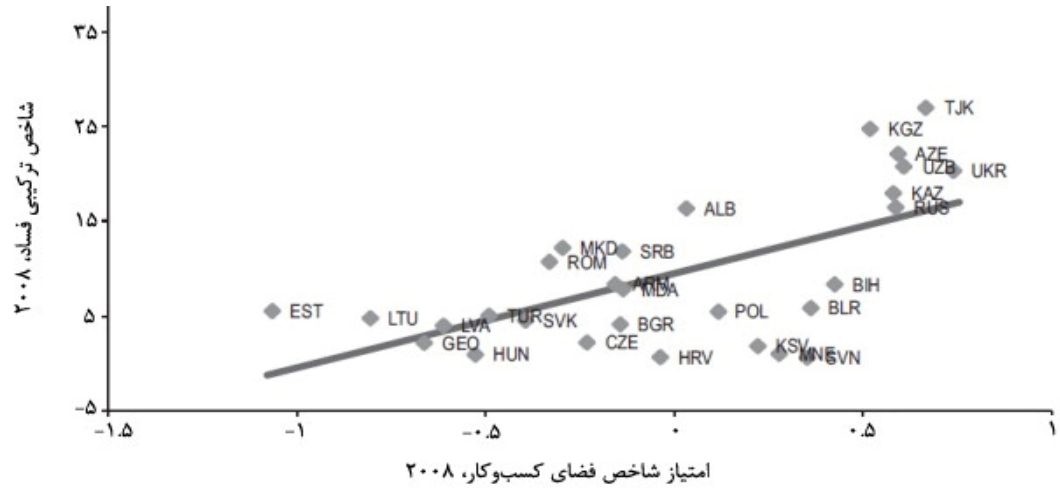

مآخذ: گزارش BEEPS، سال ۲۰۰۸ و گزارش انجام کسب‌وکار، سال ۲۰۰۸.

کادر ۸. شاخص انجام کسب‌وکار

شاخص انجام کسب‌وکار بانک جهانی، اقدامی سالیانه برای اندازه‌گیری مقررات کسب‌وکار در کشورهای سراسر جهان است که در سال ۲۰۰٤ آغاز شد. این شاخص، ۱۰ جنبه از محیط کسب‌وکار شامل شروع کسب‌وکار، استخدام نیروی کار، اخذ اعتبارات، پرداخت مالیات، تجارت برون‌مرزی و اجرای قراردادها را مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج برپایه نظرسنجی‌های استاندارد تکمیل شده توسط کارشناسان محلی در هر کشور، شاملِ وکلا، حسابداران، مشاوران تجاری، مقامات دولتی و... استوار هستند. در سال ۲۰۰۸ در این فرآیند با بیش از ٦۷۰۰ کارشناس محلی مشورت شد.

هریک از این ۱۰ عنوان با نماگرهای متعددی پوشش داده می‌شود. برای مثال، شروع کسب‌وکار شامل چهار نماگر است:

۱. تعداد مراحل متمایز مورد نیاز،

۲. برآورد تعداد روزهای مورد نیاز برای تکمیل این مراحل،

۳. هزینه‌های اجرا،

٤. حداقل سرمایه الزامی پرداخت شده.

این نظرسنجی، به‌منظور تضمین مقایسه‌پذیر بودن در بین کشورها و مناطق مختلف، از یک مورد کسب‌وکار استاندارد استفاده می‌کند. یک تذکر در این خصوص آن است که این کسب‌وکار استاندارد، کسب‌وکاری از نوع خاص و با اندازه‌ای خاص را فرض کرده و برپایه بزرگ‌ترین شهر آن کشور است. بنگاه‌هایی که این فروض را تأمین می‌کنند، ممکن است نماینده سایر کسب‌وکارهای با ویژگی‌های متفاوت، ازجمله بسیاری از بنگاه‌ها در نمونه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها نباشند.

این کشورها براساس سهولت انجام کسب‌وکارشان که به‌وسیله این نظرسنجی سنجیده می‌شود، رتبه‌بندی می‌شوند. کشوری که رتبه ۱ را کسب می‌کند، بیشترین سهولت انجام کسب‌وکار و کشوری که آخرین رتبه را کسب می‌کند، کمترین سهولت انجام کسب‌وکار را دارد. این شاخص هریک از ۱۰ عنوان را با تخصیص وزن برابر برای هریک، به‌صورت درصدی میانگین می‌گیرد.

در رتبه‌بندی فضای کسب‌وکار در سال ۲۰۰۸، بیشتر از ۱۷۸ کشور شامل ۲۸ کشور از ۲۹ کشور منطقه اروپا و آسیای میانه قرار داشتند (کوزوو در سال ۲۰۰۸ مورد بررسی قرار نگرفت). شیوه بررسی فضای کسب‌وکار هرساله دستخوش تغییرات کوچکی شده است که به‌طور واضح در ملاحظات روش‌شناختی گزارش‌های سالیانه توصیف شده است.

مأخذ: گزارش انجام کسب‌وکار.

بسیاری از سیاست‌های دولت و اقداماتی که هیچ الزامی بر بنگاه‌ها تحمیل نمی‌کند، ممکن است با وجود این میزان شیوع پرداخت رشوه توسط بنگاه‌ها به مقامات دولتی را تحت تأثیر قرار دهد. این سیاست‌ها و اقدامات، قواعد و شیوه‌های درنظر گرفته شده برای مهار توانایی و تمایل مقامات دولتی ـ چه به‌صورت منتخب یا منصوب شده و چه در سطح بالا یا در سطح پایین ـ برای اخذ رشوه از بخش خصوصی را دربرمی‌گیرد. نهادها و مقررات ضدفساد در بخش دولتی عبارتند از:

ـ خدمات کشوری شایسته‌سالار،[1]

ـ شفافیت مالی و بودجه‌بندی،

ـ مؤسسات عالی حسابرسی،[2]

ـ دفاتر بازرسی،[3]

ـ کمیسیون‌ها و نمایندگی‌های مبارزه با فساد،

ـ آزادی قوانین اطلاعات،

ـ قوانین فاش‌سازی درآمد و دارایی،

ـ قوانین تضاد منافع.

مؤسسه سلامت اداری جهانی (GI)،[4] سازمان غیردولتی مستقر در واشنگتن دی‌سی، ابزاری برای ارزیابی کفایت قوانین و میزان اجرای آنها، در این (و دیگر) حوزه‌ها توسعه داده است. ارزیابی‌های GI هرساله مجموعه متفاوتی از کشورها را پوشش می‌دهد، اما این مؤسسه سلامت اداری جهانی (GI) ۲۳ کشور اروپا و آسیای میانه را بین سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹، یک یا بیش از یک بار مورد ارزیابی قرار داده است. ارزیابی‌ها صدها نماگر جزئی را دربرمی‌گیرند؛ تعدادی از آنها در فصل ٦ در مورد امور مالیاتی و گمرکی تحلیل می‌شوند، اما اکثر آنها خارج از محدوده این گزارش هستند.

در اینجا، ما به سادگی، پیوند بین فراوانی رشوه گزارش شده در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و شاخص‌های کلی GI در مورد نهادهای ضدفساد، بدون بررسی تأثیر نسبی

1. Meritocratic
2. Supreme Audit Institutions
3. Ombudsman Offices
4. Global Integrity

(برای مثال) شایسته‌سالاری خدمات اجتماعی و دسترسی به اطلاعات، را رصد می‌کنیم. درعوض، ما از مشتق مرتبه دوم میان نماگرهای GI، نسبت به نماگرهای «تحت حمایت قانون»[1] و «عملی»،[2] استفاده می‌کنیم.

کادر ۹. گزارش مؤسسه سلامت اداری جهانی

گزارش مؤسسه سلامت اداری جهانی، شبکه‌ای از محققان و روزنامه‌نگاران را برای تولید داده‌های کمّی و گزارش‌های کیفی درخصوص سلامتِ چارچوب مبارزه با فساد کشوری به‌کار می‌گیرد. ارزیابی هر کشور موجود در گزارش مؤسسه سلامت اداری جهانی، مشتمل بر دو عنصر اصلی است: مجموعه یادداشت‌های کیفی خبرنگار و کارت امتیاز شاخص‌های کمّی مؤسسه سلامت اداری، که داده‌های آن برای تولید شاخصِ مؤسسه سلامت اداری جهانی بین کشوری جمع‌آوری شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد.

گزارش سلامت اداری جهانی از سال ۲۰۰۶ به‌صورت سالیانه، پس از یک گزارش پایلوت تهیه شده در سال ۲۰۰۴، ارائه شده است. پوشش کشوری از سالی به سال دیگر و تا حدی بسته به در دسترس بودن کارشناسان مجرب و حاضر در آن کشور، تغییر می‌کند.

کارت امتیازی نماگرهای مؤسسه سلامت اداری، وجود، تأثیرپذیری و دسترسی شهروندان به سازوکارهای کلیدی حکمرانی و مبارزه با فساد را از طریق بیش از ۳۰۰ شاخص قابل تعقیب قانونی مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این کارت امتیازی، مسائلی از قبیل شفافیت فرآیند تدارکات عمومی، آزادی رسانه‌ای، الزامات افشای دارایی و تضاد منافع را مورد بررسی قرار می‌دهد. کارت‌های امتیازی، هم ابزارهای قانونی موجود در قانون و هم واقعیت‌های غیررسمی اجرای عملی در هر کشور را در نظر می‌گیرد. آن کارت‌های امتیازی، با رهبری یک محقق در داخل کشور امتیازبندی می‌شوند و به‌طور کورکورانه توسط هیئتی از داوران متخصص دیگر،[3] ترکیبی از کارشناسان دیگر داخلی و همچنین کارشناسان خارج از کشور، مورد بازبینی قرار می‌گیرند. یادداشت‌های خبرنگار به‌وسیله روزنامه‌نگاران داخل کشور نوشته شده و به‌طور کورکورانه توسط هیئت داوری یکسان بازبینی می‌شوند.

تمامی شاخص‌های کارت امتیازی براساس مقیاس ۰-۱۰۰ هستند، که ۰ نشان‌دهنده کمترین ارزش است. در شاخص‌های قانون که برمبنای بله ـ خیر امتیازبندی می‌شوند، «بله» ۱۰۰ امتیاز را به‌دست آورده و ۰ هیچ امتیازی کسب نمی‌کند. در عمل شاخص‌ها همچنین برمبنای مقیاسی ۱۰۰ امتیازی، در فواصل ۲۴ تایی، امتیازبندی می‌شوند.

امتیازها، نخست در زیرگروه‌ها میانگین‌گیری شده و سپس امتیازهای هر زیرگروه مجدداً برای دست یافتن به نمره نهایی میانگین‌گیری می‌شوند. کشورها با متوسط نمره نهایی خود در ردیف‌های عملکرد بسیار قوی (۹۰+) و تا بسیار ضعیف (۶۰>) گروه‌بندی می‌شوند.

بین سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹، بیست‌وچهار کشور اروپا و آسیای میانه مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

ارمنستان، آذربایجان، بوسنی و هرزگوین، گرجستان، کوزوو، مقدونیه، صربستان، جمهوری اسلواکی و اوکراین آخرین بار در سال ۲۰۰۹ مورد ارزیابی قرار گرفتند.

1.In Law
2. In Practice
3. Peer Reviewers

آلبـانی،* بـلاروس، بلغارسـتان، مجارسـتان، قزاقسـتان، جمهـوری قرقیزسـتان، لیتـوانی، مولـداوی، مونته‌نگرو، لهستان، رومانی، روسیه و ترکیه آخرین بار در سال ۲۰۰۸ مورد ارزیابی قرار گرفتند.
لتونی و تاجیکستان آخرین بار در سال ۲۰۰۷ مورد ارزیابی قرار گرفتند.
کرواسی، جمهوری چک، استونی، اسلوونی، ترکمنستان و ازبکستان هرگز مورد ارزیابی قرار نگرفته‌اند.

مأخذ: اتحاد جهانی.

* با اینکه آلبانی در سال ۲۰۰۸ مورد ارزیابی قرار گرفته بود، داده‌ها در زمان این گزارش در دسترس نبودند.

نمودار ۲۱. فراوانی رشوه و توانمندی قوانین ضدفساد

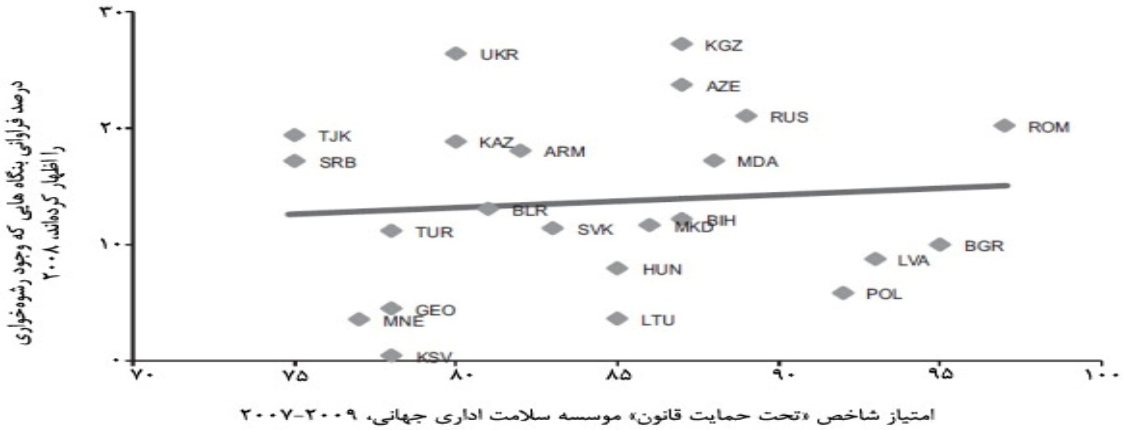

مآخذ: گزارش BEEPS، سال ۲۰۰۸ و مؤسسه سلامت اداری جهانی ۲۰۰۷-۲۰۰۹ (سال‌های مختلف برای کشورهای مختلف).

نمودار ۲۱، شاخص فراوانی رشوه در گزارش نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگـاه‌هـا را بر روی محور عمودی و شاخص کلی «تحت حمایت قانون» GI را بـر روی محـور افقـی ترسـیم می‌کند.[۱] ارتباط بسیار ضعیف، ناچیز و مثبتی بین شاخص‌هـای ضدفسـاد «تحـت حمایـت قـانون» و فراوانی واقعی رشوه وجود دارد. بنگاه‌های مستقر در کشورهای با قوانین و مقررات سختگیرانه‌تـر ضدفساد به‌طورمتوسط رشوه‌های غالباً بیشتری را نسبت به سایر کشورها پرداخت می‌کنند.

محتمل‌ترین تفسیر از این نتیجه، چنین نیست که ایـن قـوانین در تـلاش بـرای مبـارزه بـا فسـاد بی‌ربط هستند یا اینکه به‌طور ضعیفی با سلامت اداری جهانی اندازه‌گیـری مـی‌شـوند. محتمـل‌تـرین تفسیر آن است که کشورهایی که مشکلات شدیدتری از فساد را تجربه می‌کنند، کشـورهایی هسـتند که اغلب به تصویب سختگیرانه‌تر قانون ضدفساد در تلاش برای پرداختن به این مسئله، عمدتاً تحـت

۱. از آنجا که سازمان سلامت اداری جهانی، کشورهای منطقه اروپا و آسیای میانه را بیش از یک‌بار ارزیابی کـرده اسـت، ارزیـابی سال ۲۰۰۸ (در صورت وجود) برای انطباق یافتن با تاریخ بررسی‌های BEEPS سال ۲۰۰۸ مورد استفاده قرار گرفت. در جایی کـه ارزیابی سال ۲۰۰۸، ۲۰۰۷ یا ۲۰۰۹، در دسترس نبوده است، به‌ترتیب اولویت از آن استفاده شد. نظر بـه اینکـه از شـاخص‌هـای GI به‌عنوان متغیرهای مستقل در این تحلیل‌ها استفاده شده است، هرکجا که امکان استفاده از داده‌های تولید شده قبلی به جای داده‌های گزارش BEEPS بوده است، استفاده از آنها مطلوب است.

فشار ازسوی سازمان‌های کمک‌کننده یا اتحادیه اروپا، ترغیب می‌شوند. رومانی و بلغارستان، دو کشوری که اخیراً عضو اتحادیه اروپا شدند، بالاترین امتیازهای شاخص سلامت اداری «تحت حمایت قانون» را دارند. ارتباط ـ یا فقدان آن ـ نشان داده شده در نمودار ۲۱، حداقل تا حدی علیت معکوس از پیامدهای فساد به سوی قانون ضدفساد را منعکس می‌کند.

شاخصِ سلامت اداری «در عمل»، داستان بسیار متفاوتی را نقل می‌کند. برخی از کشورهای این منطقه، با رتبه بالایی در شاخصِ «تحت حمایت قانون» و رتبه بسیار پایینی در شاخصِ «در عمل» و بالعکس، رتبه‌بندی می‌شوند.[۱] رومانی و آذربایجان به ترتیب اولین و هفتمین رتبه را در شاخصِ «تحت حمایت قانون»، اما هفتمین و بیست‌ویکمین رتبه را در شاخص «در عمل» داشته‌اند. علاوه بر این، همان‌طور که در نمودار ۲۲ نشان داده شده است، امتیازهای بالاتر «در عمل» به‌طور معنادار و منفی (همان‌طور که انتظار می‌رود) با فراوانی رشوه مرتبط هستند.

فراوانی رشوه نتیجتاً حتی با شدت بیشتری با «شکاف اجرا»،[۲] اندازه‌گیری شده به‌صورت تفاوت بین شاخص «تحت حمایت قانون» و شاخص «در عملِ» سلامت اداری جهانی مرتبط است.[۳] همان‌طور که در نمودار ۲۳ نشان داده شده است، فراوانی رشوه در کشورهایی پایین‌تر است که توانایی بهتری برای اجرای قوانین و مقررات ضدفساد در کتب قوانین خود دارند، از قبیل لهستان که یک شکاف اجرای پایینی را منعکس می‌سازد.

این نتیجه لزوماً با توجه به قانون ضدفساد، رضایت از خود را توجیه نمی‌کند: تصویب قوانین، حداقل در برخی موارد، باید غالباً نخستین گام در یک برنامه اصلاحی مؤثر باشد که درنهایت به اجرا خواهد رسید. اگرچه در موارد دیگر، تصویب قانون ممکن است پاسخی غیرمؤثر به فشار خارجی باشد. در چنین مواردی، ناتوانی برای اجرای قانون در این کتب قوانین و کیفیت پایین نهادهای عهده‌دار اجرای این قانون، ممکن است منجر به عدم رعایت قانون و بی‌احترامی به مقامات دولتی، حتی امکان تشدید مشکلات فساد شود.

---

۱. همبستگی بین شاخص‌های «تحت حمایت قانون» و «در عمل» برای ۲۳ کشور منطقه اروپا و آسیای میانه در شاخص اتحاد جهانی، تنها ۰/۵٤ است. استفاده از شاخصِ «در عمل» ممکن است نگرانی‌هایی درخصوص ذهنیت امتیازبندی را افزایش دهد به‌طوری که قضاوت‌ها درمورد امتیازهای مناسب که می‌تواند مبتنی‌بر مشاهده پیامدها باشد (برای مثال، پژوهشگران GI ممکن است چنین استنباط کنند که کشور X نباید قوانین ضدفساد را به‌طور بسیار خوبی اجرا کنند، زیرا سطوح فساد گزارش شده بسیار بالا هستند). این استنباط، مشکلی بالقوه است، اما تفاسیر مکتوب تهیه شده در ارزیابی‌های GI عموماً تلاشی برای پاسخ صادقانه به این سؤال را، به‌جای پاسخ‌های ساده مستدل ازسوی پیامدهای مشاهده شده، منعکس می‌سازد. همچنین، بسیار بعید است که پژوهشگران داخل کشور از عملکرد کشورهای متبوع خود در مورد فساد اداری در گزارش BEEPS در مقایسه با کشورهای دیگر، آگاه باشند.

2. Implementation Gap

۳. همبستگی فراوانی رشوه با شاخصِ «در عمل»، ۰/۳۵- و با شکاف اجرا، ۰/٤۵ است.

نمودار ۲۲. فراوانی رشوه و اجرای قوانین ضدفساد

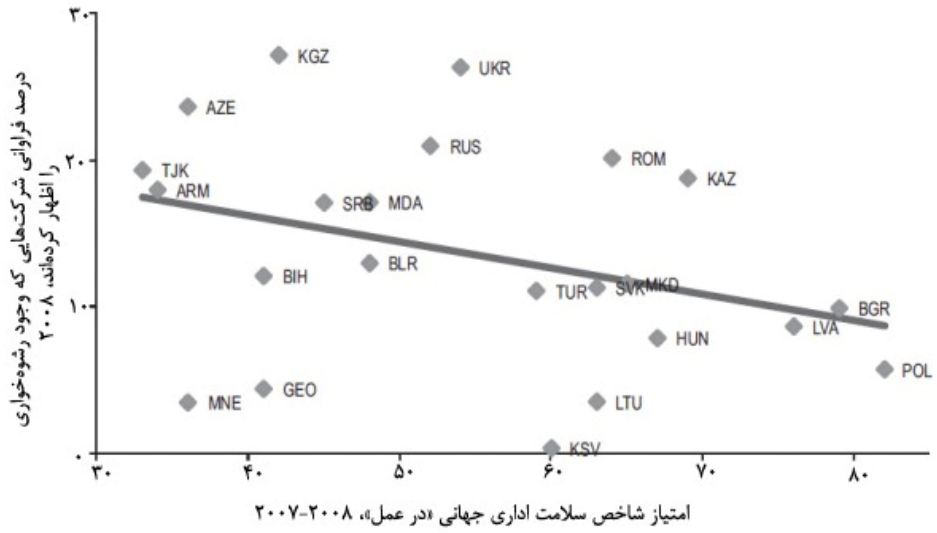

مأخذ: همان.

نمودار ۲۳. فراوانی رشوه و «شکاف اجرا»

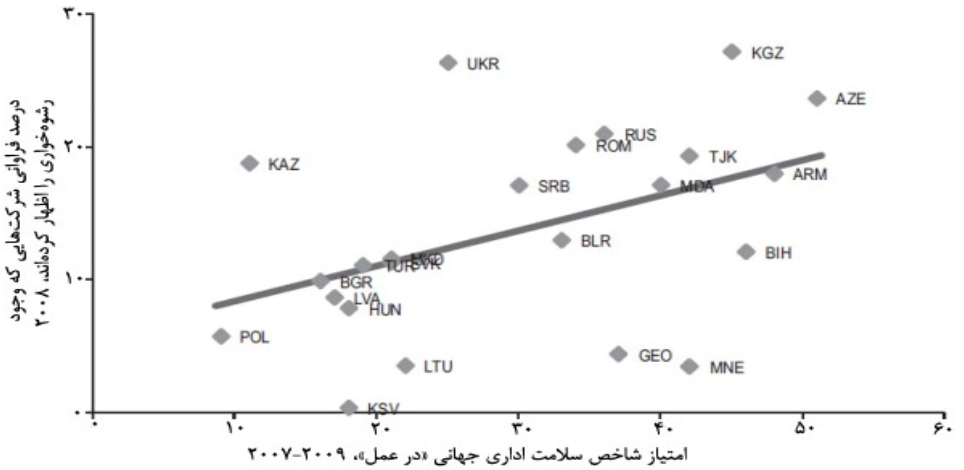

مأخذ: همان.

تحلیل‌های این فصل به هیچ‌وجه به‌عنوان تفسیری جامع از دلایل فساد اداری بیان نمی‌شود. عوامل مطرح نشده بسیار دیگری در اینجا وجود دارند، ازجمله برخی از عواملی که اندازه‌گیری مناسب آنها در میان کل منطقه دشوار هستند. برای مثال در کشور آلبانی، اجرای فرآیندهای الکترونیکی برای امور مالیاتی، تدارکات و پروانه‌های کسب‌وکار ممکن است تا اندازه‌ای برای بهبود آن کشور در بسیاری از شاخص‌های گزارشِ نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها بین سال ۲۰۰۵ و سال ۲۰۰۸، مدنظر قرار گیرد. اهمیت فرآیندهای الکترونیکی و بسیاری دیگر از اصلاحات ضدفساد خارج از حیطه این توضیح مختصر، باید موضوعِ مطالعه تحقیقاتی مفصل‌تری باشد.

فصل پنجم ـ آیا کشورهای درحال گذار، متفاوت از سایر کشورهای درحال توسعه هستند؟

اصلاحات و تعدیل‌های انجام شده در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ (در محتوای نظرسنجی و در ترکیب نمونه)، امکان مقایسه اقتصادهای درحال گذار را در گستره‌ای از نماگرهای فساد و بار مقررات با سایر کشورهای در سطوح درآمدی مشابه در پایگاه داده‌های نظرسنجی بنگاهی فراهم می‌سازد. می‌توان انتظار داشت که گروه کشورهای درحال گذار عملکردی بسیار بهتر یا بدتر از همتایان در سایر مناطق داشته باشند. از یک طرف، میراث برنامه‌ریزی دولتی و آشفتگی گذار به اقتصاد بازار، کشورهای درحال گذار را در موقعیت ضعیفی نسبت به سایر کشورهای در سطوح درآمدی مشابه قرار داد. در ۱۹۹۰، در آغاز گذار، نهادهای حقوقی و سایر نهادهای لازم برای کارکرد کارآ و عادلانه اقتصادهای بازار غایب یا توسعه‌نیافته بودند. خصوصی‌سازی و نظام‌های تنظیمی جدید، فرصت‌های فراوانی برای رشوه‌گیری و استفاده نادرست از روابط و نفوذ فراهم کرد.

از طرف دیگر، امکان (و در برخی موارد واقعیت) کسب عضویت در اتحادیه اروپا یک انگیزه (گاه موقتی) برای بهبود حکمرانی و محیط کسب‌وکار ایجاد می‌کند که به اقتصادهای درحال گذار یک برتری نسبت به همتایان خود در سایر مناطق می‌دهد تا با فساد جنگیده و بار مقرراتگذاری بر بنگاه‌ها را کاهش دهند. ۱۰ کشور از کشورهای منطقه با پذیرش شرایط مختلف اتحادیه اروپا ازجمله محدود کردن فساد اکنون عضو اتحادیه اروپا هستند، اگرچه آخرین گزارش پیشرفت اتحادیه اروپا حکایت از آن دارد که در مورد دو کشور از جدیدترین اعضا، بلغارستان و رومانی، به‌ویژه در رومانی پیشرفت جاری برنامه‌های مبارزه با فساد کُند بوده است. در اینجا مسئله تعهد به اصلاحات در هنگام عضویت مطرح می‌شود.[1] اما در مورد کل منطقه، حتی در بین بیشتر غیر اعضای اتحادیه اروپا، پیشرفت چشمگیری با توجه به فساد اداری دیده می‌شود که در فصل سوم نشان دادیم.

گزارش ACT-۳ (اندرسون و گری، ۲۰۰۶)[2] کشورهای اروپا و آسیای میانه را با سایر کشورهایی که به‌عنوان الگو به آنها نگاه می‌شود مقایسه کرد. نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵ شامل نظرسنجی‌هایی در آلمان، ایرلند، پرتغال، اسپانیا و یونان بود. گزارش نتیجه گرفت که اروپا و آسیای میانه در فساد به سمت اتحادیه اروپای سابق همگرایی می‌یابد، اما آن

---

۱. مطالب به‌روز شده در جولای ۲۰۱۰ اتحادیه اروپا درباره پیشرفت (یا عدم پیشرفت) در تعهدات نشست توسط بلغارستان و رومانی را می‌توان در آدرس زیر مشاهده کرد:

-http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/cvm/progress_reports_en.htm.

2. Anderson and Gray, 2006.

شکاف‌ها هنوز باقی است. از آنجایی که کشورهای مقایسه شده پردرآمدتر هستند، مانع در سطح بالا تعیین شد. نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ شامل نظرسنجی‌هایی در این کشورهای «اتحادیه اروپای قدیمی» نبود، بلکه در عوض با مجموعه بزرگی از کشورهای درون همان دامنه درآمدی مقایسه می‌کند. این مقایسه‌ها مانع پایین‌تری نسبت به ACT-۳ تعیین می‌کند و بنابراین حتی اگر کشورهای اروپا و آسیای میانه به استانداردهای متداول در سایر کشورهای با درآمد متوسط دست یابند، هنوز نباید پنداشت که جایی برای بهبود وجود ندارد.

برای این مقایسه‌ها، تمام کشورهای شامل شده در تارنمای پیمایش بنگاه‌های بانک جهانی، شامل آخرین مجموعه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، بررسی شد. سپس تمام کشورهای خارج از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها که درآمدهای سرانه آنها (تعدیل شده توسط برابری قدرت خرید) [۱] در ۲۰۰۸ خارج از دامنه مشاهده شده در نمونه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها بودند، کنار گذاشته شد. مشخصاً اینکه، همه کشورهای با درآمدهای زیر سطح تاجیکستان، یا بالای سطح اسلوونی حذف شدند. در بین کشورهای اروپا و آسیای میانه ترکیه حذف شد چون کشوری درحال گذار نبود. نظرسنجی‌هایی که پیش از ۲۰۰۶ تکمیل شده بودند نیز حذف شدند.

حتی درون این نمونه کشورهای با حذف درآمدی، تفاوت درآمد سرانه در بین کشورها هنوز پیش‌بینی‌کننده مهمی از فضای سرمایه‌گذاری است. برای مثال، درآمدهای بالاتر متناظر با بروندادهای کاملاً بهتری در پیش‌بینی‌کننده‌های فساد اداری، اما بروندادهای کاملاً بدتری در برخی معیارهای بار مقرراتگذاری شامل مالیات بر زمان و انتظار برای مجوزهای بهره‌برداری و واردات هستند. بنابراین مناسب است که درآمد سرانه را در این آزمون که آیا ۱۳ برونداد فساد و بار مقرراتگذاری که در پیمایش بنگاه اندازه‌گیری شد تفاوت معناداری در اقتصادهای درحال گذار دارد یا خیر، کنترل کنیم.

به‌طور کلی، نتایج این تحلیل‌ها نشان می‌دهد که فساد و بار مقرراتگذاری مسائل بزرگ‌تری در اقتصادهای درحال گذار نسبت به سایر کشورهای در سطوح درآمدی مشابه نیستند. در مورد ۶ نماگر، هیچ تفاوت معناداری یافت نشد. اینها شامل:

- تعداد دفعات رشوه دادن*[۲]

---

1. Adjusted for Purchasing Power Parity

۲. سه تا از این نماگرها ـ آنهایی که با ستاره مشخص شده است ـ در نظرسنجی محیط کسب‌وکار جهانی ۲۰۰۰ (WBES) آمده است. آنها هیچ تفاوت معناداری حتی بین گروه کشورهای گذار و غیرگذار نشان ندادند. در مورد دفعات رشوه و مالیات بر زمان، هنوز هیچ تفاوتی در ۲۰۰۸ وجود ندارد، اما درباره محدودیت‌زا بودن فساد، کشورهای گذار اکنون عملکرد بهتری نسبت به سایر کشورها با کنترل تفاوت درآمدی دارند.

ـ «هدایایی» که انتظار می‌رود برای کسب مجوز بهره‌برداری داده شود،

ـ «مالیات بر زمان»،*

ـ مدیریت مالیاتی به‌عنوان محدودیتی بر عملیات و رشد بنگاه،

ـ تعداد بازرسی‌های مالیاتی،

ـ زمان انتظار برای مجوزهای ساخت.

در شرایط کنترل سطح درآمد، عملکرد سه نماگر در کشورهای درحال گذار نسبت به رقبا بهتر بوده است. این سه نماگر عبارتند از:

ـ فساد به‌عنوان یک محدودیت بر عملیات و رشد بنگاه،*

ـ زمان انتظار برای مجوز بهره‌برداری،

ـ زمان انتظار برای مجوزهای واردات.

به‌طور میانگین، با کنترل درآمد سرانه، بنگاه‌هایی که در کشورهای غیرگذار هستند ۱۲/۵ روز اضافی برای یک مجوز بهره‌برداری و ۹/۵ روز اضافی برای مجوز واردات منتظر مانده بودند. با تقسیم گروه درحال گذار به چند منطقه فرعی، اروپای جنوب شرقی و کشورهای جنوبی اتحاد شوروی سابق، همگی از کشورهای غیرگذار در هر دو نماگر پیشی گرفتند. اما عملکرد کشورهای شمالی اتحاد شوروی سابق در تشابه بسیار با گروه غیرگذار بوده و به طرزی معنادار، بدتر از سه منطقه فرعی دیگر است.

در مورد چهار نماگر، کشورهای درحال گذار عملکرد بدتری از رقبا (با کنترل سطح درآمد) داشتند. این نماگرها عبارتند از:

ـ «هدایا»یی که انتظار می‌رود برای پرداخت مالیات، به مقامات داده شوند.

ـ «هدایا»یی که انتظار می‌رود برای کسب قراردادهای دولتی، به مقامات داده شوند.

ـ نرخ‌های مالیات به‌عنوان یک محدودیت بر عملکرد و رشد بنگاه است.

ـ «شاخص رشوه» (احتمال اینکه بنگاه‌ها در سروکار داشتن با مقامات عمومی در ٦ نوع معامله مجبور به پرداخت رشوه شوند. (نگاه کنید به گونزالس و همکاران، ۲۰۰۷)

در شرایط کنترل درآمد سرانه، سهم بنگاه‌هایی که نرخ مالیات را یک مانع اصلی یا شدید برای عملیات کسب‌وکار ذکر کردند برای کشورهای درحال گذار، ٦ واحد درصد بالاتر از میانگین بود. این دغدغه به‌ویژه در ۱۰ عضو اتحادیه اروپا (و حتی به مقدار بیشتر) در زیرمناطق کشورهای شمالی اتحاد شوروی سابق رواج دارد، درحالی که دو منطقه فرعی دیگر تفاوت معناداری با کشورهای غیرگذار نداشتند. نتایج در مورد سهم بنگاه‌هایی که پرداخت رشوه برای دریافت قراردادهای دولتی را ضروری گزارش کردند، بسیار مشابه است. در مورد گروه کشورهای درحال

گذار، درخصوص سهم بنگاه‌هایی که پاسخ دادند چنین پرداخت‌هایی ضروری است تفاوتی ٦ واحد درصدی (با ثابت نگه داشتن درآمد) با کشورهای غیرگذار وجود دارد. اما دوباره تفاوت‌های زیادی بین زیرمناطق داریم که دوباره کشورهای شمالی اتحاد شوروی سابق بدترین عملکرد را داشته و پس از آن ده کشور اتحادیه اروپا جای می‌گیرد.

سهم بنگاه‌هایی که گزارش دادند هنگام پرداخت مالیات انتظار «هدیه» می‌رود ۸ درصد بالاتر از میانگین کشورهای درحال گذار با کنترل کردن درآمد سرانه بود. کشورهای درحال گذار در شاخص رشوه، عملکرد ضعیف‌تری (به میزان ٤/٥ درصد) از کشورهای غیرگذار با لحاظ تفاوت درآمدی دارند.

نمودار ٢٤ به شاخص رشوه عمیق‌تر نگاه می‌کند، اروپا و آسیای میانه و زیرمناطق را با سایر گروه‌های منطقه‌ای که همه کشورها با هر سطح درآمدی شامل شده‌اند مقایسه می‌کند. در بین ٦ منطقه بانک جهانی، میانگین شاخص رشوه ٦/٩ درصد برای آمریکای لاتین و کارائیب (LCR) و سپس ٩/٦ درصد برای اروپا و آسیای میانه است. امتیازات جنوب آسیا (SAR) در رشوه با ٢٢/٦ درصد بدترین است. درآمد، عامل تعیین‌کننده قوی‌ای در این رتبه‌بندی منطقه‌ای نیست: جنوب صحرای آفریقا (AFR) فقیرترین منطقه است، اما میانگین رشوه آن پایین‌تر از میانگین دو منطقه دیگر است.

در بین زیرمناطق اروپا و آسیای میانه، در ده کشور اتحادیه اروپا رشوه زیر پنج درصد است که حتی از آمریکای لاتین و کارائیب (LCR) پیشی می‌گیرد. رشوه در هفت کشور جنوب شرق اروپا نسبت به هر منطقه بجز آمریکای لاتین و کارائیب پایین‌تر است. رشوه در هفت کشور جنوبی اتحاد شوروی سابق اندکی بیش از میزان جنوب آسیا و پاسیفیک است، اما هنوز پایین‌تر از مناطق آفریقا، خاورمیانه، شمال آفریقا و جنوب آسیاست.

نمودار ۲۴. رشوه برحسب مناطق جهان

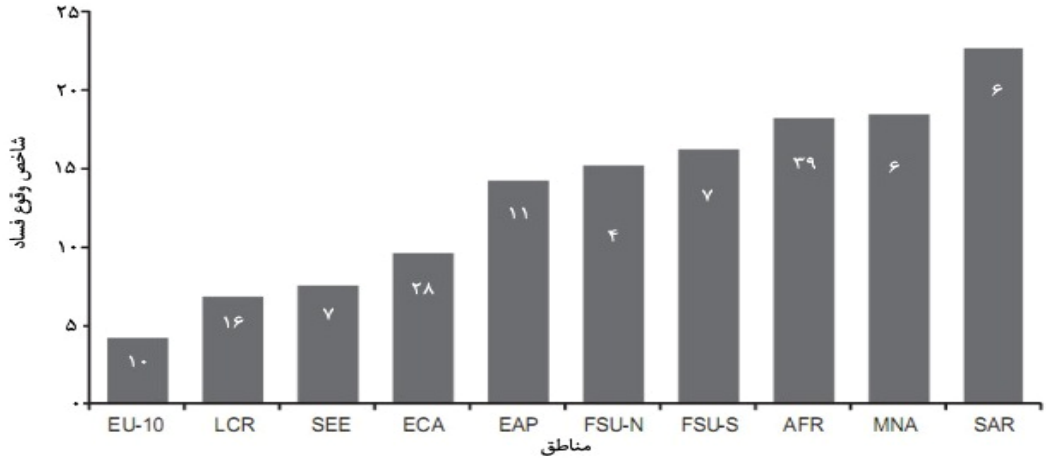

مآخذ: BEEPS، ۲۰۰۸ و Enterprise Surveys، ۲۰۰٦-۲۰۰۹.

توضیح: ترکیه در میانگین اروپا و آسیای میانه شامل نشده است؛ چرا اقتصاد در حال گذار شمرده نمی‌شود. عددی که درون میله‌هاست نشان‌دهنده تعداد کشورها در هر منطقه است.

برپایه ۱۳ نماگر خروجی از پیمایش‌های بنگاهی که در این بخش ملاحظه شد، در رابطه با این که آیا کشورهای درحال گذار، درخصوص فساد و سایر جنبه‌های حکمرانی، متفاوت از سایر گروه‌های منطقه‌ای هستند، شواهد مختلطی موجود است. در بسیاری از نماگرها گروه کشورهای در حال گذار، تفاوت معناداری با کشورهای غیرگذار با سطوح درآمدی مشابه ندارند. در جایی که تفاوت معناداری وجود دارد، آنها به‌طور یکسان بین مواردی که کشورهای گذار بهتر عمل می‌کنند و مواردی که کشورهای گذار بدتر عمل می‌کنند، وجود دارند. بنابراین به‌عنوان یک گروه، فساد و بار مالی مقرراتگذاری در کشورهای گذار در سطحی هستند که براساس میزان درآمد سرانه آنها انتظار می‌رود. میراث مشترک برنامه‌ریزی متمرکز و تجربیات کاملاً ناقص خصوصی‌سازی، ورای هرگونه تأثیر مستقیم آن میراث بر تنزل سطوح درآمدی به زیر سطحی که در غیر این صورت باید بدان دست می‌یافتند، به‌نظر نمی‌رسد که آنها را از این جهات محروم گذاشته باشد.

همان‌طور که نتایج شاخص رشوه در نمودار ۲٤ نشان می‌دهد، اغلب تفاوت‌های مهمی بین زیرمناطق در کشورهای گذار وجود دارد. ابعاد حکمرانی گذار در کشورهای الحاقی اتحادیه اروپا از همه جلوتر و در کشورهای اتحاد شوروی سابق (به‌ویژه کشورهای آسیای میانه) عقب‌تر است.

میترا و همکاران[1] (۲۰۱۰) مقایسه‌های مشابهی بین کشورهای گذار و غیرگذار ارائه می‌دهند، اما از دو جنبه مهم با تحلیل بالا تفاوت دارند. آنها به تمام موانع گوناگون شناسایی شده در انجام کسب‌وکار نگاه می‌کنند- نه تنها موانعی که مرتبط با فساد و بار مالی مقرراتگذاری است- اما آنها به سایر نماگرهای نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها شامل معیارهای «عینی» نگاه نمی‌کنند. آنها دریافتند که مدیریت مالیاتی مانع بسیار بزرگ‌تری در کشورهای گذار نسبت به کشورهای غیرگذار در سطوح درآمدی مشابه در ۱۹۹۹ بود، اما این تفاوت تا سال ۲۰۰۸ ناپدید شده بود. یک همگرایی مشابه (اما از شکاف اولیه کوچک‌تر) در مدیریت گمرکی وجود داشت. با این وجود، یک شکاف در فساد در ۲۰۰۲ و ۲۰۰۵ به‌عنوان مانعی به نفع کشورهای گذار بود نیز در سال ۲۰۰۸ ناپدید شد. کشورهای در حال گذار و غیرگذار طی دوره کامل ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۸ به لحاظ کسب مجوز کسب‌وکار به‌عنوان یک مانع، مشابه بودند. سوای فساد و مقرراتگذاری، سایر حوزه‌ها نظیر زیرساخت و مهارت‌های نیروی کار، در سال ۲۰۰۵ سبب ایجاد مشکلات کمتر برای بنگاه‌های کشورهای در حال گذار، اما در سال ۲۰۰۸، سبب بروز مشکلات بیشتر نسبت به کشورهای غیرگذار شد. همچنین به مباحث مرتبط با زیرساخت و نیروی کار، با استفاده از داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها به تفصیل در یک بررسی همراه با بررسی حاضر پرداخته شده است.

1. Mitra et al.

فصل ششم ـ مدیریت مالیاتی و گمرکات

برپایه شواهد حاصل از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، مدیریت مالیاتی از حوزه‌هایی است که گروه کشورهای گذار در چند سال گذشته پیشرفت محسوسی در آن داشته‌اند. در سال ۲۰۰۵، بنگاه‌های ٦ کشور، مدیریت مالیاتی را به‌عنوان شدیدترین مانع انجام کسب‌وکار رتبه‌بندی کرده‌اند. در اکثریت کشورها این مانع در بین سه مشکل اصلی رتبه‌بندی شد. اما در ۲۰۰۸ در بین سه مشکل اصلی فقط در مجارستان (دوم)، رومانی (دوم) و کرواسی (سوم) بود. در چندین کشور که مدیریت مالیاتی در رتبه اول مشکل در ۲۰۰۵ بود در فهرست مشکلات سال ۲۰۰۸ بسیار پایین‌تر آمد. برای مثال به مشکل پنجم در آذربایجان، هفتم در ارمنستان، دهم در روسیه و یازدهم در اسلوونی رسید.

این بهبودی را می‌توان تا حد زیادی به کاهش نیاز به پرداخت رشوه در جمع‌آوری مالیات ارتباط داد. همان‌طور که در نمودار ۱۲ نشان دادیم، پرداخت رشوه در مدیریت مالیاتی به‌نحو مشهودی در بین کل کشورهای گذار بین ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ کاهش یافت. این افول در سطح منطقه، در مورد همه بجز چند کشور صادق است که در نمودار ۲۵ قابل مشاهده است. در این نمودار درصد بنگاه‌هایی از هر کشور را نشان می‌دهد که گزارش دادند بنگاه‌ها «غالباً»، «معمولاً»، یا «همیشه» باید در حل‌وفصل امور مرتبط با مالیات و جمع‌آوری مالیات، پرداخت‌های غیررسمی یا «هدیه» بپردازند. برخی از مشهودترین کاهش‌ها در آلبانی، ارمنستان، آذربایجان و بوسنی و هرزگوین رخ داد. رشوه در جمع‌آوری مالیات، بیش از همه در قرقیزستان دیده می‌شود به‌رغم اینکه نسبت به نظرسنجی ۲۰۰۵ کاهش زیادی یافته است. کشورهای منطقه تمهیداتی برای نوسازی مدیریت مالیاتی، شامل ثبت الکترونیکی، حسابرسی برپایه ریسک،[1] پردازش مرکزی و اطلاعات وب ـ محور برگزیده‌اند که میزان تماس بین مالیات‌دهنده و مقامات مالیاتی را کاهش می‌دهد. مقدار کمتر تعامل باعث می‌شود تا فرصت‌ها برای رانت‌جویی کاهش یابد.

1. Risk-Based Audit (RBA)

نمودار ۲۵. فراوانی رشوه در مدیریت مالیاتی هر کشور، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

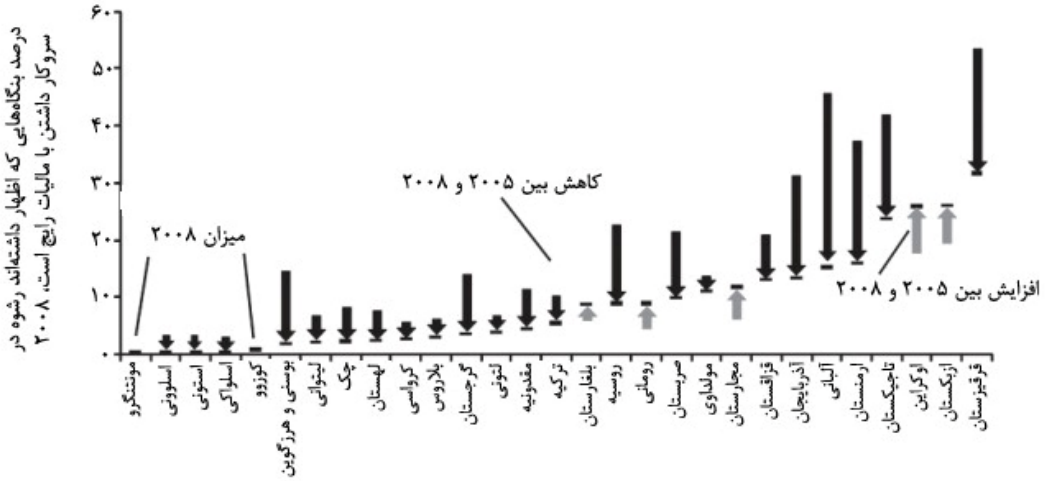

Source: BEEPS, 2005, BEEPS, 2008.

۶ کشور از ده کشوری که بنگاه‌های آنها کمترین پرداخت رشوه در مدیریت مالیاتی را گزارش دادند در گروه ده کشور اتحادیه اروپا بودند؛ چهار کشور دیگر در زیرمنطقه اروپای جنوب شرقی هستند. از ده کشور باقی‌مانده اتحادیه اروپا، دو کشور از جدیدترین اعضا، بلغارستان و رومانی، در رتبه میانی هستند. درحالی که مجارستان نهمین کشور بد است. به‌علاوه این سه کشور همگی روندهای نامطلوبی را از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ نشان می‌دهند. اگرچه این تغییرات تنها در رومانی و مجارستان به لحاظ آماری معنادار است.

نمودار ۲۶ روند طولانی‌تر از ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۸ در پرداخت رشوه به مدیریت مالیاتی را نشان می‌دهد و مشخص می‌گردد کدام کشورها بیشترین پیشرفت (یا پسرفت) را در این حوزه داشته‌اند.[۱] کشورهایی که در نزدیک خط مرجع (خط حداقل مربعات) قرار دارند یعنی موقعیت نسبی آنها تغییر خیلی زیادی نکرده است. آنهایی که کاملاً در بالای خط قرار دارند مثل مجارستان و قرقیزستان افزایش رشوه یا کاهش اندکی را تجربه کردند. آنهایی که کاملاً در زیر خط واقع شدند بیشترین بهبود را داشته‌اند. این گروه شامل لیتوانی و مقدونیه می‌شود که فساد نسبتاً اندکی در مدیریت مالیاتی در ۲۰۰۵ داشتند و همچنین سایرینی شامل آلبانی، آذربایجان و گرجستان که بهبود اخیر معناداری داشتند.

---

۱. اگرچه نمودارهای ۲۵ و ۲۶ براساس همان پرسش نظرسنجی است، اطلاعات را به نحو متفاوتی خلاصه می‌کند. برای سازگاری با داده‌های در دسترس از نظرسنجی ۱۹۹۹، نمودار ۲۵ درصد بنگاه‌هایی را نشان می‌دهد که خاطرنشان می‌کنند پرداخت‌های غیررسمی «غالباً»، «معمولاً» یا «همیشه» مورد نیاز است. نمودار ۲۶ میانگین‌های کشوری با مقیاس پاسخ کامل را رسم می‌کند که از (بنگاه‌هایی که «هرگز» نیاز به پرداخت‌های غیررسمی ندارند) به ۶ («همیشه») جریان دارند. این دو روش، رتبه‌بندی‌های کشوری خیلی مشابه، اما نه یکسان برای ۲۰۰۸ تولید می‌کنند (همبستگی اسپیرمن ۰/۹۵ است).

به‌طور کلی، نظرسنجی از خانوار به نام فسادسنج جهانی (GCB)[1] که سازمان شفافیت بین‌المللی آن را تهیه می‌کند همان مجموعه مسائلی را شناسایی می‌کند که کشورها در رابطه با نیاز به پرداخت رشوه در هنگام پرداخت مالیات با آن مواجه هستند. محور افقی نمودار ۲۷ درصدی از خانوارها در هر کشور را نشان می‌دهد که گزارش دادند بدین منظور رشوه پرداختند. محور عمودی همان مقادیر نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در نمودار ۲۶ را نشان می‌دهد. اوکراین در انتهای بالایی هر دو نظرسنجی جای دارد و پس از آن ارمنستان و آذربایجان هستند.[2] اما کشورهایی که براساس فسادسنج جهانی (شفافیت بین‌المللی) خوب عمل کردند لزوماً براساس نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها خیلی خوب نبودند. مجارستان روشن‌ترین استثناست که تنها ۱ درصد از خانوارها گزارش دادند به مقامات مالیاتی رشوه پرداخت کرده‌اند. دو عضو دیگر اتحادیه اروپا با پرداخت رشوه نسبتاً زیاد که با نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها اندازه‌گیری شد (بلغارستان و رومانی) نیز در فسادسنج جهانی (شفافیت بین‌المللی) بهتر عمل کردند. این نتایج حکایت از آن دارد که «تبعیض» نسبتاً اندکی بین بنگاه‌ها و خانوارها توسط مقامات مالیاتی وجود دارد، یعنی در برخی کشورها، ممکن است مقامات مالیاتی صرفاً به نحوی ضعیف مدیریت شوند.

نمودار ۲۶. فراوانی رشوه در مدیریت مالیاتی، ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸

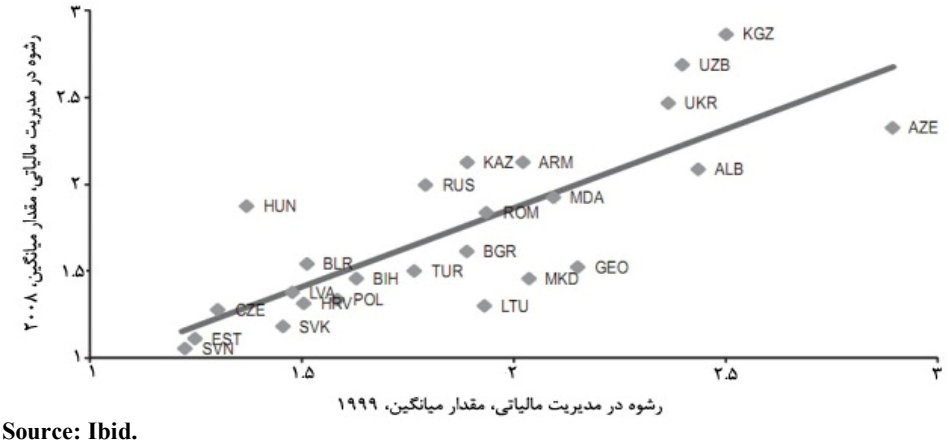

Source: Ibid.

1. Global Corruption Barometer (GCB)

۲. سایر کشورهایی که رتبه ضعیفی برای این نماگر با BEEPS داشتند (قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان) در نظرسنجی سازمان شفافیت شامل نشده بودند.

کادر ۱۰. فسادسنج جهانی سازمان شفافیت بین‌المللی

فسادسنج جهانی سازمان شفافیت بین‌المللی یک نظرسنجی گسترده از افکار عمومی درباره درک و تجربه فساد است. سازمان شفافیت بین‌المللی این بررسی را به‌صورت سالیانه از سال ۲۰۰۳ انجام داده است و در دور ۲۰۰۹ پاسخ‌ها از ۷۳ هزار شهروند در ۶۹ کشور، شامل منطقه اروپا و آسیای میانه گنجانده است. پاسخ‌دهندگان به‌صورت روش‌های مصاحبه چهره به چهره، تلفن و آنلاین نظرسنجی شدند.

در نظرسنجی، پاسخ‌دهندگان درباره فسادی که بر نهادهایی مثل مجلس نمایندگان، قوه قضائیه و بخش تجاری ـ خصوصی تأثیر می‌گذارد مورد پرسش قرار می‌گیرند. از آنها همچنین درباره تجارب شخصی‌شان درخصوص رشوه پرسیده می‌شود شامل پرسش‌هایی درباره درخواست رشوه کردن طی تعامل با انواع خدمات عمومی از قبیل نهادهای درآمد مالیاتی، خدمات ثبت و مجوزدهی، نظام قضایی و خدمات عمومی آب و برق و گاز. کشورهای نظرسنجی شده اروپا و آسیای میانه که در سال ۲۰۰۹ حضور داشتند: ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، کرواسی، چک، روسیه، صربستان، ترکیه و اوکراین.

رایج‌ترین حجم نمونه در فسادسنج جهانی (شفافیت بین‌المللی) تعداد ۱۰۰۰ است. در اروپا و آسیای میانه حجم نمونه از ۵۰۰ در بوسنی هرزگوین تا ۱۵۰۰ در روسیه در فسادسنج جهانی (شفافیت بین‌المللی) ۲۰۰۹ تغییر می‌کرد. بیشتر نمونه‌ها به نمایندگی از کل جامعه طراحی می‌شوند، اما برخی از آنها مثل کوزوو و لهستان تنها مناطق شهری هستند.

Source: Transparency International, Riano et al, 2009.

نمودار ۲۷. فراوانی رشوه برای مالیات‌ها: نظرات بنگاه‌ها و خانوارها

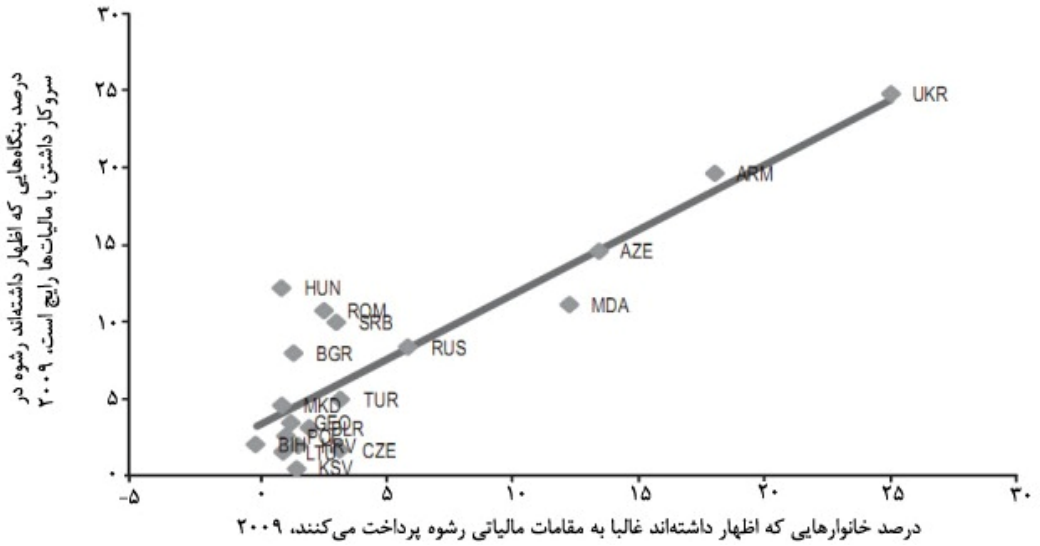

Source: BEEPS 2008, Transparency International's Corruption Barometer Report, Riano et al, 2009.

نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و سایر منابع داده‌ها را می‌توان به‌صورت بالقوه به سمت اصلاحات در مدیریت مالیاتی نشانه رفت که وقوع فساد را کاهش خواهد داد. برای مثال، نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها از بنگاه‌ها می‌پرسد طی سال گذشته چند بار «توسط

مقامات مالیاتی بازرسی شدند یا مجبور به ملاقات با آنها شده‌اند». این بازرسی‌ها و ملاقات‌ها اغلب به نیت‌های خیر رخ می‌دهد، اما آنها همچنین فرصت‌هایی برای طلب رشوه یا تعارف رشوه ایجاد می‌کنند.

محور افقی در نمودار ۲۸ میانگین تعداد جلسات (شامل بازرسی‌های) گزارش شده توسط همه بنگاه‌ها در هر کشور را نشان می‌دهد. محور عمودی درصد بنگاه‌هایی را که گزارش دادند پرداخت رشوه در مدیریت مالیاتی مکرر رخ می‌دهد نشان می‌دهد.

نمودار ۲۸. فراوانی رشوه و تعداد جلسات با مقامات مالیاتی

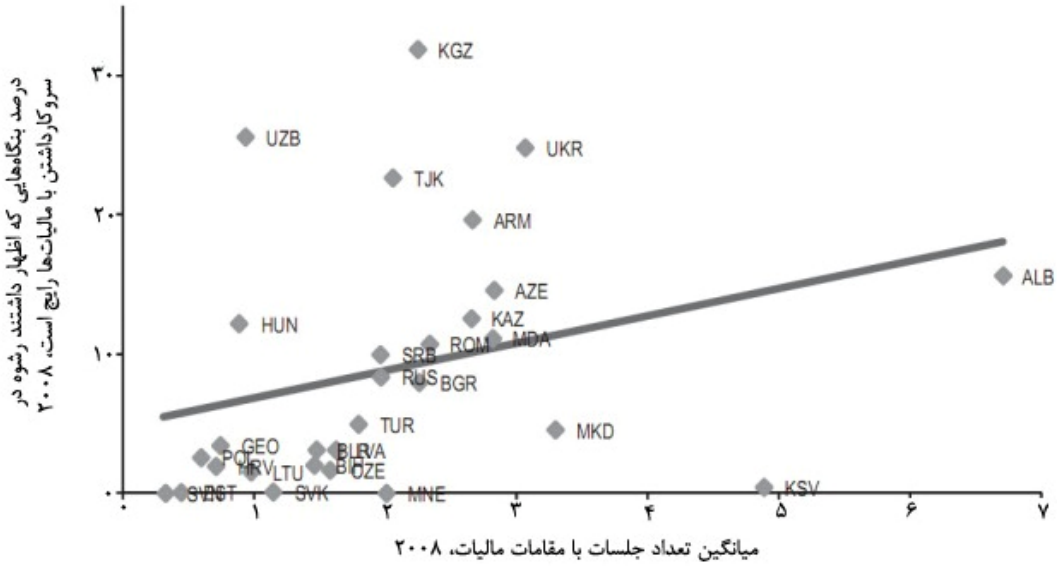

Source: BEEPS, 2008.

همان‌طور که با خط رگرسیون مشخص می‌شود، پرداخت رشوه در کشورهایی زیادتر است که جلسات بیشتری برگزار می‌شود. به‌طور میانگین، هر جلسه اضافی مرتبط با افزایش ٤ درصد در تعداد بنگاه‌هایی است که گزارش می‌دهند پرداخت رشوه زیادتر است، با این وجود برخی کشورها به وضوح با این تعمیم‌بخشی چندان تطبیق ندارند. جلسات مالیاتی در لیتوانی به همان اندازه ازبکستان تکرار می‌شود، اما پرداخت رشوه‌ای که در دومی گزارش شده است ۱۵ برابر بیشتر از اولی است. پرداخت رشوه در قرقیزستان بیش از هر جایی تکرار می‌شود، اما جلسات مالیاتی در آنجا کمتر از ۸ کشور دیگر برگزار می‌شود. بازرسی‌های مالیاتی و سایر شیوه‌های تماس، فرصت‌هایی برای فساد به‌ویژه در کشورهایی فراهم می‌کند که فساد یک هنجار است. در کشورهایی که حسابرسی برپایه ریسک (RBA) استفاده می‌شود یا در کشورهایی که فساد کمتری دارند، تعداد حسابرسی‌ها لزوماً میزان رشوه‌ها را افزایش نمی‌دهد. برعکس، مالیات‌دهندگان شاید با مقامات مالیاتی تبانی کنند تا از حسابرسی‌ها یا سایر بازرسی‌ها خودداری شود، بنابراین منجر به گزارش‌دهی رشوه، اما نه بازرسی می‌شود.

نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها نیز درباره تعداد کل روز کارکنان مورد نیاز برای بنگاه‌ها جهت ثبت و پرداخت مالیات می‌پرسد. میانگین زمان بیشتر در پرداخت مالیات احتمالاً بازتاب‌دهنده قوانین مالیاتی پیچیده‌تر و نظام‌های پرداخت بغرنج‌تر و ناکاراتر است که در عوض فرصت‌هایی برای رشوه‌دهی ایجاد می‌کند. اما هیچ رابطه‌ای بین تعداد دفعات رشوه در مدیریت مالیاتی و میانگین زمان مورد نیاز برای پرداخت مالیات وجود ندارد.

مطالعه انجام کسب‌وکار بانک جهانی با عنوان «پرداخت مالیات‌ها»[1] نیز شامل نماگری در سطح بنگاه در مورد زمان مورد نیاز بنگاه‌ها برای پرداخت مالیات‌های الزامی است. این نماگر به دو شیوه مهم با پرسش «نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها» تفاوت دارد. نخست آنکه به منظور افزایش مقایسه‌پذیری در بین کشورها یک «مورد استاندارد شده» به کار می‌رود، یعنی یک بنگاه فرضی با مجموعه ویژگی‌های خاص برحسب اندازه، مالکیت، موقعیت، معاملات و غیره (برای اطلاعات بیشتر کادر ۷ را مشاهده کنید). دوم آنکه برپایه قواعد و رویه‌های رسمی موجود، برآورد می‌شود و فرض می‌کند که آنها با پرداخت رشوه دور زده نمی‌شوند. مشخص می‌شود این نماگر انجام کسب‌وکار درباره زمان مورد نیاز جهت پرداخت مالیات‌ها نیز با دفعات رشوه‌دهی در مدیریت مالیاتی ارتباطی ندارد. رشوه در جاهایی که زمان مورد نیاز (برای انجام کسب‌وکار) بالاست نسبت به جایی که پایین است، رواج بیشتری ندارد.

کادر ۱۱. تشکیل پرونده الکترونیکی: ساده‌سازی یا چاپلوسی؟

در بین کشورهایی که سطوح بالای فساد در مدیریت مالیاتی دارند، جالب است که بهبود قوی در آذربایجان را با بدتر شدن مداوم در اوکراین و ازبکستان مقایسه کنیم. در اواسط دهه ۲۰۰۰، مدیریت مالیاتی در هر سه کشور توسط درجه بالای تعامل چهره به چهره بین مقامات مالیاتی و مالیات‌دهندگان مشخص می‌شد. بیشتر مالیات‌دهندگان بنگاهی در هر سه کشور حاضر به تشکیل پرونده و پر کردن مدارک به‌صورت شخصی در اداره مالیات بودند. این جلسات متفاوت از بازرسی‌ها یا جلسات مورد درخواست مقامات مالیاتی است؛ بنابراین آنها را می‌توان به‌عنوان «داوطلبانه» یا ابتکار عمل مالیات‌دهندگان دید.

همان‌طور که توسط بسیاری از حسابداران مالیاتی و بازرگانان مصاحبه شده برای مطالعات هزینه رعایت قوانین مالیاتی توسط بانک جهانی توصیف شد، مالیات‌دهنده اغلب یک رشوه به مقامات مربوطه مالیاتی می‌پردازد تا از هرگونه «تحقیق» پس از تشکیل پرونده مالیاتی خودداری شود. هر سه کشور، با پیروی از توصیه‌های بانک جهانی و کارشناسان بیرونی، تشکیل پرونده الکترونیکی را معرفی کردند که به مالیات‌دهنده اجازه می‌دهد تا به تعهدات مالیاتی خود بدون هیچ نیازی به تعاملات چهره به چهره با مقامات مالیاتی عمل کند. اما اجرای سامانه‌های جدید تشکیل پرونده الکترونیکی در بین سه کشور متفاوت است. پس از معرفی سامانه اطلاعات مالیاتی خودکار (AVIS)[2] در ۲۰۰۶، سامانه تشکیل پرونده الکترونیکی در

1. Paying Taxes
2. Automated Tax Information System

آذربایجان راه‌اندازی و ازسوی مالیات‌دهندگان نسبتاً سریع و به آسانی پذیرفته شد. نظرسنجی‌های بعدی پیشرفت قابل توجه در مدیریت مالیاتی آذربایجان را نشان می‌دهد.

در همین اثنا نظرسنجی‌ها از مالیات‌دهندگان تجاری در اوکراین و ازبکستان معلوم کرد که بیشتر مالیات‌دهندگان تجاری به ملاقات‌های فیزیکی با مقامات مالیاتی ادامه می‌دهند. در مورد ازبکستان، مدیران تجاری شکایت کردند که نرم‌افزار تشکیل پرونده الکترونیکی قابل اعتماد نبوده و برای کاربر راحت نیست. در مورد اوکراین مدیران تجاری ابراز ترس کردند که اسناد پشتیبان مورد نیازی که آنها قانوناً با پست سفارشی می‌فرستند گم شود و آنها دچار تنبیه شوند اگرچه قوانین مربوطه حمایت قانونی در چنین مواردی در نظر گرفته است. از آنجا که طرح تشکیل پرونده الکترونیکی کاملاً در اوکراین و ازبکستان پیاده نشده است، بنگاه‌ها هنوز احساس می‌کنند نیاز به بازدید «داوطلبانه» از ادارات مالیاتی دارند چرا که تعاملات چهره به چهره با مقامات مالیاتی احتمال تشویق به پرداخت‌های غیررسمی را زیاد می‌کند.

Source: The Costs of Tax Compliance in Ukraine and the Forthcoming Report on Tax Compliance Cost Studies in Azerbaijan, World Bank, 2009.

نماگر دوم، بار اداری ناشی از پرداخت مالیات در گزارش انجام کسب‌وکار مهمتر دیده می‌شود. این نماگر تعداد کل پرداخت‌های مالیاتی مجزای مورد نیاز سالیانه را اندازه‌گیری می‌کند.[1] محور افقی در نمودار ۲۹ تعداد پرداخت‌های مالیاتی مورد نیاز را که با انجام کسب‌وکار در ۲۰۰۸ اندازه‌گیری می‌شود نشان می‌دهد. مقدار میانه آن ۳۷ (آذربایجان) با یک رقم پایین ۷ برای لاتویا و رقم حداکثری ۱٤۷ برای اوکراین است. محور عمودی درصد بنگاه‌هایی که گزارش دادند غالباً به اداره مالیات رشوه می‌پردازند را نشان می‌دهد.

همان‌طور که با خط حداقل مربعات در نمودار ۲۹ مشخص می‌شود، پرداخت رشوه تمایل به تکرار بیشتر در کشورهایی دارد که پرداخت‌های الزامی بیشتر هستند.[2] به‌طور میانگین، افزایش ۸ پرداخت (برای مثال از ۳۷ به ٤٥) با ۱ درصد افزایش تعداد بنگاه‌هایی همراه است که گزارش می‌دهند پرداخت رشوه خیلی رایج است. همانند جلسات مالیاتی، برخی کشورها با این الگو خیلی مطابقت ندارند. برای مثال، پرداخت رشوه گزارش شده در بلاروس پایین است با وجودی که نیاز به ۱۲٤ پرداخت مالیاتی است؛ مونته‌نگرو و قرقیزستان تعداد پرداخت‌های مالیاتی مورد نیاز مشابهی داشتند (به‌ترتیب ۸۹ و ۷۵) درحالی که اولی یکی از پایین‌ترین تعداد وقوع پرداخت رشوه را دارد و دومی، بالاترین مورد در بین تمام کشورهای نظرسنجی شده اروپا و آسیای میانه است.

درخصوص نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در ۲۳ کشور، یک‌سوم منبع داده‌ها

---

۱. در جایی که تشکیل پرونده الکترونیکی برای یک مالیات معین اجازه داده می‌شود تنها یک پرداخت الزامی به حساب می‌آید حتی اگر بتوان مبالغ را به دفعات بیشتری (فصلی) پرداخت کرد.

۲. همبستگی ۰/٤٦ بوده و در سطح ۰/۰۱ معنادار است. پرداخت‌های الزامی مالیاتی (از انجام کسب‌وکار) و تعداد جلسات مالیاتی (از BEEPS) هر دو در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار است وقتی با همدیگر در یک ضریب رگرسیون قرار می‌گیرند که با یکدیگر ۳٤ درصد نوسان در فراوانی رشوه در مدیریت مالیاتی در نمونه ۲۸ کشوری را تبیین می‌کنند.

امکان تحلیل بیشتر عواملی را می‌دهد که مرتبط با فساد پایین‌تر در مدیریت مالیاتی است. ارزیابی‌های سازمان سلامت اداری جهانی (GI) از سیاست‌ها و نهادهای مبارزه با فساد شامل چندین نماگر در حوزه مدیریت مالیاتی می‌شود. به کشورها رده‌بندی ۰، ۲۵، ۵۰، یا ۱۰۰ در هر نماگر داده می‌شود.

نمودار ۲۹. فراوانی رشوه برای مالیات‌ها و تعداد پرداخت‌های مالیاتی الزامی

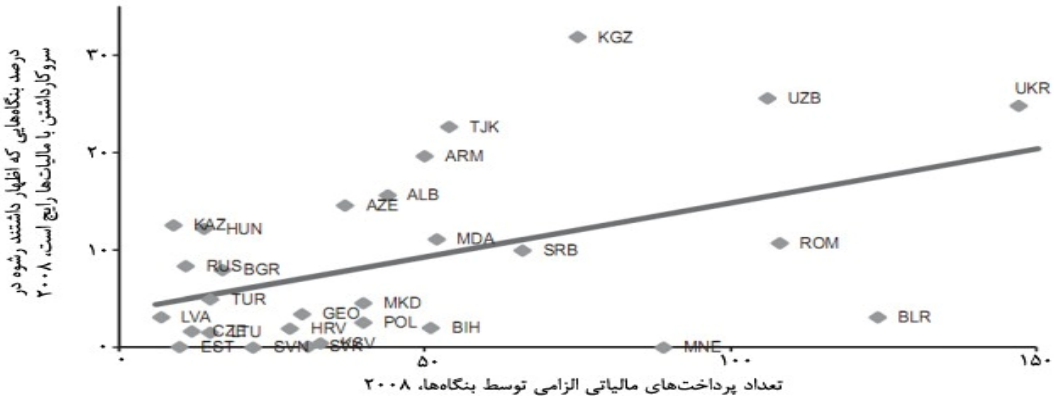

Source: BEEPS, 2008, Doing Business, 2008.

دو نماگر مربوط به ظرفیت ارگان اداره مالیات ملی است. یکی از آنها درجه‌ای را اندازه‌گیری می‌کند که تعداد کافی کادر تمام‌وقت حرفه‌ای برای انجام وظایف خود را در اختیار دارد. نماگر دوم میزان منابع تأمین مالی قابل پیش‌بینی و دائمی که در معرض ملاحظات سیاسی نباشد را اندازه‌گیری می‌کند. بیشتر اقتصادهای گذار امتیاز خوبی در این دو نماگر می‌گیرند. آنها نوسان نسبتاً اندکی در بین ۲۳ کشور نشان می‌دهند: براساس ارزیابی سازمان سلامت اداری جهانی، پرداخت رشوه در معدود کشورهایی که مسائل ظرفیتی دارند به‌نحو معناداری بیشتر نیست.

نماگر سوم سازمان سلامت اداری جهانی پیوند بسیار قوی‌تری با تعداد دفعات رشوه دارد. این نماگر درجه‌ای که قوانین مالیاتی به‌نحو یکسان و بدون تبعیض تنفیذ می‌شوند را اندازه‌گیری می‌کند. برای کشورهایی که پایین‌ترین امتیاز صفر را می‌گیرند، قوانین مالیاتی به نحوی طراحی شده که تبعیض‌آمیز و خودسرانه است. در نمودار ۳۰ محور عمودی درصدی از بنگاه‌ها را نشان می‌دهد که گزارش دادند پرداخت رشوه زیاد است (به همه کشورها وزن برابر داده شده است). پنج مجموعه کشور روی محور افقی به‌ترتیب امتیازاتشان در نماگر سازمان سلامت اداری جهانی نشان داده شده است. براساس این نماگر، پرداخت رشوه در کشورهایی که امتیاز صفر (ارمنستان و اوکراین) یا ۲۵ (قرقیزستان، مولداوی، مونته‌نگرو، روسیه و تاجیکستان) دارند به‌طور میانگین

بیشتر و در بین آنهایی که امتیاز ۱۰۰ گرفتند (بلاروس، گرجستان و لهستان) کمترین است.

برخورد نابرابر مالیاتی بنگاه‌ها که با نماگر سازمان سلامت اداری جهانی اندازه‌گیری می‌شود به‌نظر می‌رسد بیشتر به مسائل «تسخیر دولت» مربوط باشد تا به محدودیت‌های ظرفیتی.[۱] پایین‌ترین امتیاز ممکن اوکراین در این نماگر تا حدی براساس این قضاوت است که «معافیت‌ها یا مهلت‌های مالیاتی نوعاً توسط قوه مقننه اعطا می‌شود که در نتیجه لابی‌گری است و جلوه روشنی از تسخیر دولت توسط کسب‌وکارهای پرنفوذ است».[۲] به همین ترتیب گزارش صندوق بین‌المللی پول درباره ارمنستان ـ کشور دیگر با امتیاز صفر در نماگر سازمان سلامت اداری جهانی ـ «گروه‌های ذینفوذ» و «محدودیت‌های سیاسی» را عامل شکست اصلاحات مبادرت شده در سیاست مالیاتی و اداره‌های مالیاتی و گمرکی می‌داند.

نمودار ۳۰. فراوانی رشوه در برخورد با مالیات‌ها و اجرای قوانین مالیاتی

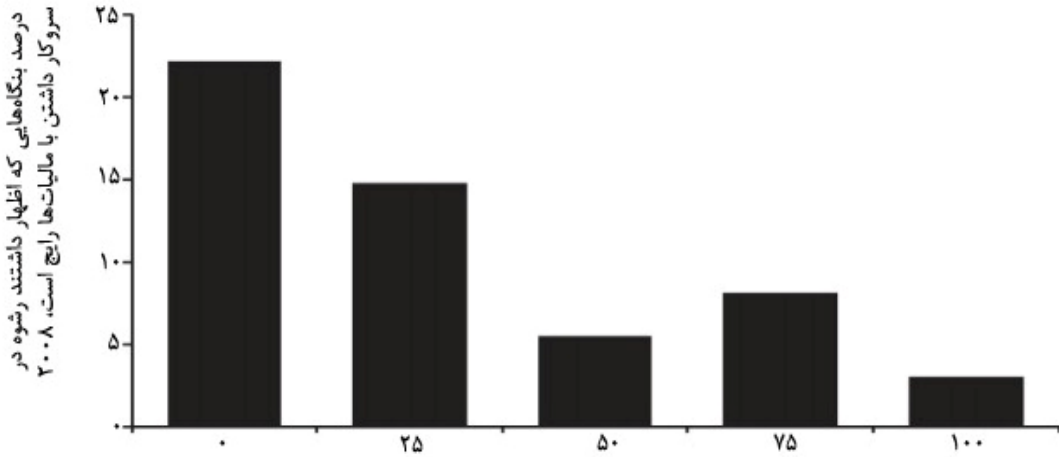

شاخص سلامت اداری جهانی برای قوانین مالیاتی لازم‌الاجرا برای همگان و بدون تبعیض ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹.

Source: BEEPS, 2008, Global Integrity, 2007–2009.

البته کشورها در رابطه با اصلاحات معینی که در کاهش فساد ادارات مالیاتی شدنی‌تر و کارآتر باشند با هم تفاوت دارند. اما نتایج ارائه شده در اینجا دو رویکرد گسترده را پیشنهاد می‌دهد. نخست اینکه بنگاه‌ها در بیشتر کشورهای گذار از کاهش پیچیدگی اداری نفع می‌برند که در تعداد پرداخت‌های مالیاتی مورد نیاز و تعداد جلسات مالیاتی و بازرسی‌هایی که بنگاه‌ها در معرضش قرار می‌گیرند بازتاب می‌یابد. این حرکت همچنین شفافیت و پاسخگویی در فرآیند مدیریت مالیاتی را افزایش می‌دهد. دوم اینکه فساد در ادارات مالیاتی به‌نظر می‌رسد تا حدی یک مسئله

۱. نماگر همبستگی بسیار قوی (۵۷ درصد) با نماگر تسخیر دولتی WEF و نماگر تأمین مالی سیاسی سلامت اداری جهانی (۳۳ درصد) نسبت به نماگرهای سلامت اداری جهانی در کارکنان کافی (۲۹ درصد) و تأمین مالی (۲۰ درصد) دارد.

۲. نگاه کنید به: -http://report.globalintegrity.org/Ukraine/2009/scorecard/75

دائمی تسخیر دولت را بازتاب می‌دهد؛ توجه به این مسئله در حد کفایت نیازمند اصلاحات معنادارتر فراتر از حوزه‌های فنی و اداری اداره مالیات است.

کادر ۱۱ اصلاحات اخیر در ادارات مالیاتی آذربایجان، یعنی کشوری که نشان‌دهنده پیشرفتی قابل ملاحظه در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ برحسب کاهش تعداد رشوه‌دهی، و در برتری در مدیریت مالیات به‌عنوان یک مشکل برای بنگاه‌ها است را نشان می‌دهد.

کادر ۱۲. اصلاح ادارات مالیات و گمرکات در آذربایجان

در سال ۲۰۰٤ و پیش از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵، اداره مالیات آذربایجان تغییرات معناداری در نوسازی نظام مالیاتی به عمل آورده بود که عمدتاً به شکل معرفی سامانه‌های رایانه‌ای در جمع‌آوری مالیات بود. دولت اصلاحاتی را به انجام رساند که شامل موارد ذیل بود:

۱. تصویب قانون یکپارچه مالیاتی،
۲. تأسیس واحد خدمات کامل برای مالیات‌دهندگان بزرگ،
۳. اجرای سامانه‌های خودکار برای چندین کارکرد،
٤. ایجاد برنامه خدمات مالیات‌دهنده.

از سال ۲۰۰۵ به این سو، فرآیند نوسازی ادامه یافته است:

۱. تقویت کنترل‌های ثبت مالیات بر ارزش‌افزوده،
۲. اجرای سامانه یکپارچه رایانه‌ای برای همه مالیات‌ها،
۳. معرفی تشکیل پرونده الکترونیکی،
٤. ایجاد واحد ثبت کسب‌وکار با یک بار مراجعه در ابتدای ۲۰۰۸،
۵. تقویت مدیریت منابع انسانی و اندازه‌گیری عملکرد.

این بهبودها باعث شد تا تشکیل پرونده مالیات‌ها و پرداخت‌ها آسان‌تر شود. در مؤلفه «پرداخت مالیات» انجام کسب‌وکار، تعداد پرداخت‌های مورد نیاز برای یک بنگاه نوعی از ۳۷ به ۲۲ کاهش یافت و زمان برآوردی مورد نیاز از ۹۵۲ ساعت به ۳۷٦ ساعت کاسته شد.

این تغییرات همچنین بی‌نظمی‌های اداره مالیات در رابطه با جمع‌آوری مالیات، از قبیل تأسیس فریبکارانه کسب‌وکارها با هدف درخواست استرداد مالیات بر ارزش‌افزوده و عدم رعایت رویه‌های ثبت را حل کرد. نتیجه اینکه بین سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۷ اداره مالیات شاهد ۵۰ درصد کاهش در تعداد مالیات‌دهندگان ثبت شده مالیات بر ارزش‌افزوده بود. به علاوه، کنترل‌های ثبت بنگاه تقویت شد و سامانه حساب‌های بانکی مالیات بر ارزش‌افزوده در اول ژانویه ۲۰۰۸ برقرار گردید.

به‌دلیل گریزگاه‌های اداری، فرارهای مالیاتی چشمگیر در گمرکات منجر به جمع‌آوری پایین مالیات بر ارزش‌افزوده و عوارض گمرکی شد. برای تصحیح این مشکل، کمیته گمرکات سامانه‌ای را به اجرا درآورد که ترخیص گمرکی و پرداخت‌ها از طریق یک «پنجره واحد»[1] صورت بگیرد. چنین رویه‌ای باعث افزایش شفافیت در اجرای گمرکات و حداقل‌سازی تعامل یک به یک بین واردکنندگان و کارکنان گمرکی شد. بنابراین شانس ترتیبات معامله به مثل را کاهش داد.

اگرچه مدیریت مالیاتی توانست سامانه خود را تقویت کند، برخی بی‌نظمی‌ها تصحیح نشده باقی ماند.

1. Single Window

بنگاه‌هایی که در ترتیبات تقسیم تولید و سرمایه‌گذاری مشترک مشارکت می‌کنند طرفدار رژیم‌های ویژه‌ای هستند و در نتیجه از تملک کالاها و خدمات بدون مالیات بر ارزش‌افزوده سود می‌برند. این چارچوب سلامت اداری نظام مالیاتی را به خطر انداخته و اجرای آن را مشکل می‌سازد.

همچنین پتانسیل برای کاهش بیشتر در بار اداری پرداخت مالیات و رعایت رویه‌های گمرکی وجود دارد. با وجود اینکه آذربایجان در بین ۱۸۳ کشور رتبه ۳۸ را در شاخص کلی «سهولت انجام کسب‌وکار»[1] داراست، تنها رتبه ۱۰۸ را در نماگر فرعی «پرداخت مالیات» و رتبه ۱۷۷ را در «تجارت فرامرزی» دارد.

Source: Zermeño (2008), Doing Business (various years), and internal World Bank documents.

همان‌طور که در نمودار ۲۷ نشان داده‌ایم، فراوانی رشوه از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ نه تنها برای جمع‌آوری مالیات، بلکه همچنین برای بنگاه‌هایی که با گمرکات و واردات سروکار دارند کاهش یافت. همان‌طور که در نمودار ۳۱ نشان دادیم این روند در بیشتر کشورهای منطقه به‌کار می‌رود. رشوه در گمرکات و واردات تنها برای ازبکستان افزایش زیادی یافت.

نمودار ۳۱. فراوانی رشوه در گمرکات و واردات برحسب کشور، سال ۲۰۰۸

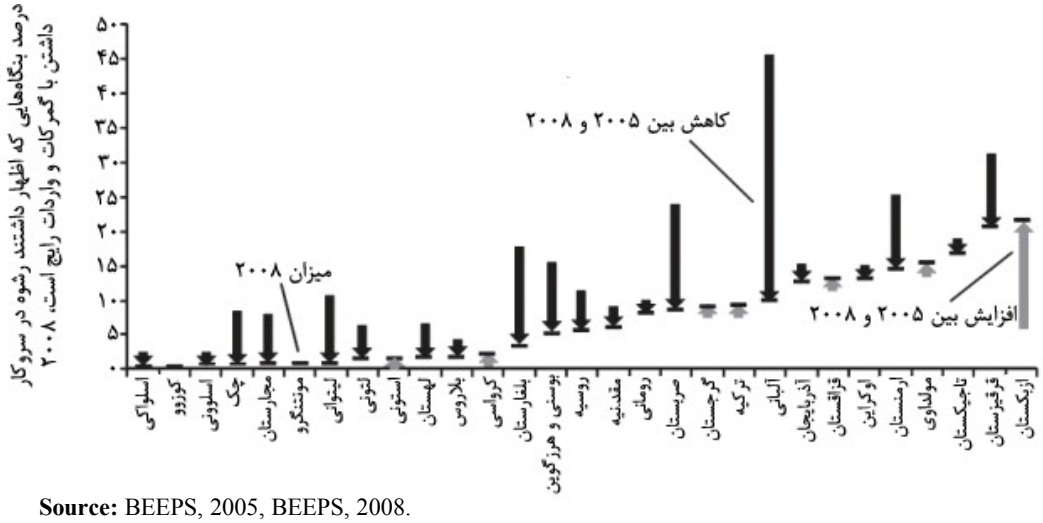

Source: BEEPS, 2005, BEEPS, 2008.

پرداخت رشوه در گمرکات در کشورهایی بیشتر دیده می‌شود که رویه‌های پردردسرتر مورد نیاز برای واردات یک محموله استاندارد کالاها دارند که با انجام کسب‌وکار اندازه‌گیری می‌شود. نماگر «تجارت فرامرزی» انجام کسب‌وکار، تعداد اسناد مورد نیاز، زمان برآوردی مورد نیاز برای رعایت همه رویه‌ها و هزینه کل حق‌الزحمه‌ها و هزینه‌های اداری رعایت قانون را اندازه‌گیری می‌کند. هر سه این معیارها به نحو معناداری در کشورهایی بالاتر هستند که بنگاه‌ها گزارش می‌دهند نیاز بیشتری به پرداخت رشوه در امور مربوط به گمرکات و واردات است.

نمودار ۳۲ این رابطه مثبت را برای یکی از سه متغیر یعنی تعداد روزها برای تکمیل الزامات

1. Ease of Doing Business

رویه‌ای واردات نشان می‌دهد. کشورهای آسیای میانه و کشورهای اتحاد شوروی سابق به‌طور کلی‌تر تمایل بیشتری به رویه‌های گمرکی پردردسرتر و رشوه رایج‌تر نسبت به کشورهای در سایر زیرمناطق اروپا و آسیای میانه دارند. اعضای جدید اتحادیه اروپا تمایل به رواج کمتر رشوه در گمرکات و اسناد قانونی کمتر دارند.

نمودار ۳۲. فراوانی رشوه در گمرکات و واردات و مدت زمان رویه‌های وارداتی

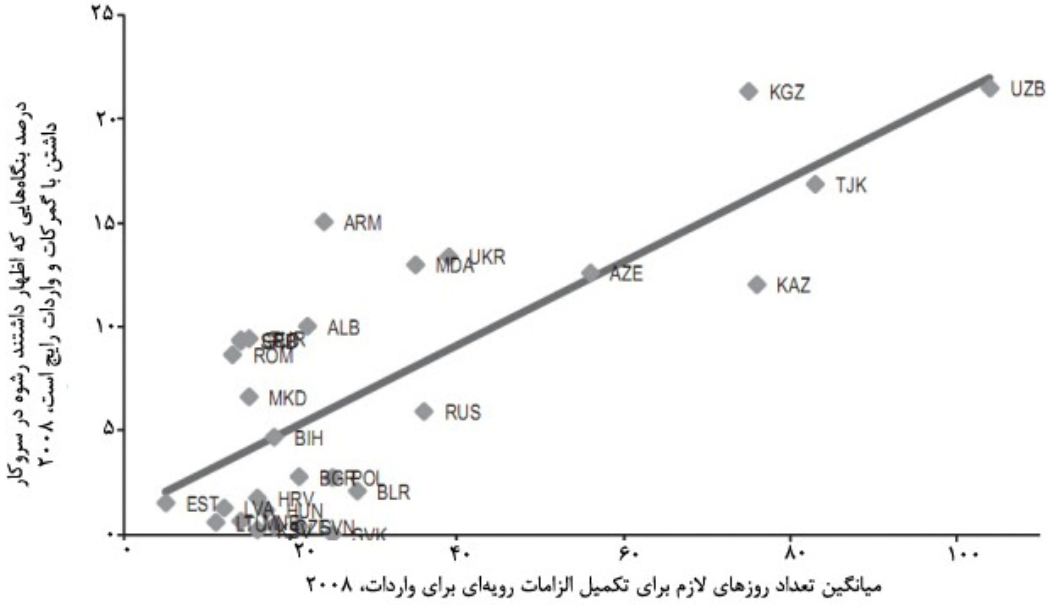

Source: BEEPS, 2008, Doing Business, 2008.

سازمان سلامت اداری جهانی (GI) چندین نماگر برای ادارات گمرکی ارائه می‌دهد که مشابه با نماگرهای مدیریت مالیاتی است. مشخصاً دو نماگر وجود دارد که ارگان گمرکی را ارزیابی می‌کند به‌طوری که یکی کفایت منابع انسانی و دیگری پیش‌بینی‌پذیری و غیرسیاسی شدن منابع مالی را اندازه‌گیری می‌کند. فراوانی رشوه در گمرکات ارتباطی با این دو نماگر منابع ندارد. این نتیجه موازی با نتیجه‌ای است که در بالا برای رشوه در ادارات مالیاتی توصیف شد.

سومین نماگر سازمان سلامت اداری جهانی درجه تنفیذ سراسری و بدون تبعیض قوانین گمرکی را اندازه‌گیری می‌کند. رشوه در گمرکات معمولاً به میزان کمتر در کشورهایی است که امتیاز بالاتری در این نماگر کسب می‌کنند. در بین ۷ کشوری که امتیاز ۲۵ یا کمتر دریافت می‌کنند، درصد میانه بنگاه‌هایی که گزارش دادند رشوه‌ها رواج دارد ۱۳/٤ درصد است. در بین ۱٦ کشوری که امتیاز ۵۰ یا بالاتر آوردند، میانه تنها ۳/۷ درصد است. این یافته مجدداً در تشابه بسیار با نتیجه گزارش شده در بالا برای اداره مالیاتی است.

به‌طور کلی، شواهد با این نگاه سازگار است که کارآمد شدن رویه‌های اداری در مالیات و گمرکات در کشورهایی که به‌ویژه این رویه‌ها پردردسر است احتمالاً سطح فساد را کاهش می‌دهد. اما موضوع به همان اندازه پراهمیت و یا حتی بیشتر، نیاز به خودداری از پارتی‌بازی و گرایش به نفع بنگاه‌های سیاسی پرنفوذ در هنگام طراحی و اجرای قوانین و رویه‌های مالیاتی و گمرکی است.

فصل هفتم ـ نظام‌های حقوقی و قضایی

اصلاح نهادهای حقوقی یکی از چالش‌های کلیدی است که اقتصادهای اروپا و آسیای میانه در آغاز گذار با آن مواجه هستند. ضعف نظام‌های حقوقی و قضایی، یک مانع اصلی برای رشد و فعالیت بنگاه‌ها در بیشتر کشورهای منطقه بوده است (آندرسن، برنشتین و گری، ۲۰۰۵).

یک نظام قضایی مؤثر و کارآ از اجزای اصلی برای رشد اقتصاد بازار است. قضات و دادگاه‌ها به تفسیر قوانینی می‌پردازند که بازارها براساس آن قوانین کار می‌کنند، ابزارهایی برای حل‌وفصل صلح‌آمیز اختلافات ارائه می‌دهند، از حقوق اقتصادی و اجتماعی حمایت می‌کنند و دولت‌ها را در قبال اقدامات خویش پاسخگو نگه می‌دارند. بنگاه‌ها نیاز به تضمین این مسئله دارند که قراردادهایی که به امضا می‌رسانند ضمانت اجرایی پیدا خواهد کرد و از حقوق مالکیت آنها حمایت خواهد شد. در این فصل، با استفاده از داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها (BEEPS)، به اندازه‌گیری کارآمدی و درستکاری نهادهای قضایی، آن گونه که بنگاه‌های استفاده‌کننده و متکی به این نهادها درک می‌کنند پرداخته شده است.

همان‌طور که در نمودار ۱۲ نشان داده شد، پرداخت رشوه توسط بنگاه‌هایی که با دادگاه‌ها سروکار دارند در بین اقتصادهای گذار بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ کاهش مشهودی یافت. همان‌طور که در نمودار ۳۳ مشاهده می‌شود، این افول در سطح منطقه، بجز چند کشور، تمام کشورها را شامل می‌شود. این نمودار درصد بنگاه‌ها در هر کشور را نشان می‌دهد که گزارش می‌دهند بنگاه‌ها باید «غالباً»، «معمولاً» یا «همیشه» پرداخت‌های غیررسمی یا «هدایایی» را هنگام سروکار داشتن با دادگاه‌ها بپردازند. برخی از مشهودترین کاهش‌ها در آلبانی، بلغارستان، ارمنستان و بوسنی و هرزگوین رخ داد. افزایش‌های چشمگیر تنها در رومانی و ازبکستان رخ داد.

نمودار ۳۳. فراوانی رشوه در دادگاه‌ها برحسب کشور، سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

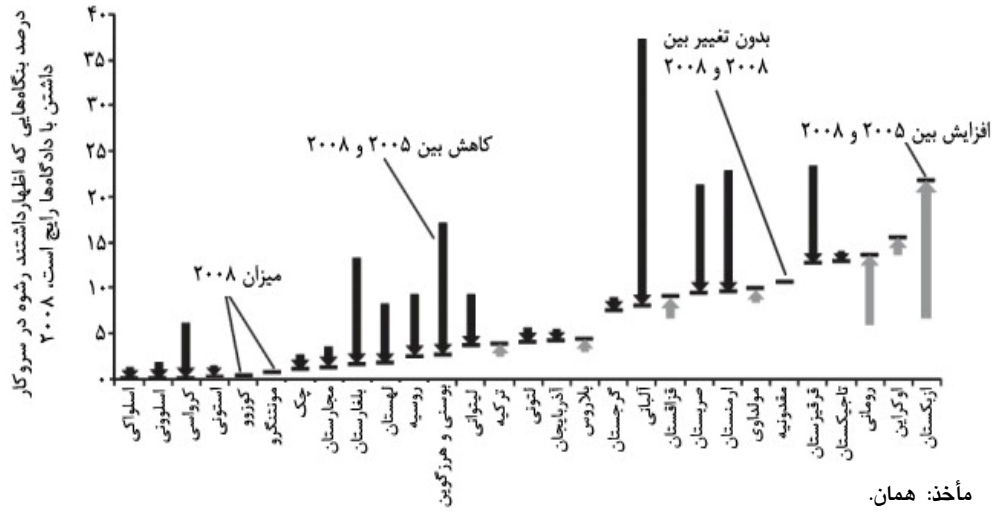

مأخذ: همان.

نمودار ۳٤ نگاه گسترده‌تری به قضیه دارد و جایگاه نسبی کشورها در رشوه در دادگاه‌ها در ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. حتی پس از تجربه کردن بهبود جدی از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸، ارمنستان و قرقیزستان در سال ۲۰۰۸ به‌عنوان کشورهایی قرار می‌گیرند که سطح بالاتر رشوه‌دهی در سروکار داشتن با دادگاه‌ها را نسبت به جایگاه‌شان در سال ۱۹۹۹ دارند. اوکراین، ازبکستان و قرقیزستان نیز نسبت به سایر کشورها در منطقه عقب‌گرد کردند؛ درحالی که آلبانی، آذربایجان و اسلوواکی (در بین سایرین) بهبود یافتند. نکته برجسته اینکه همه کشورها بجز یکی (رومانی) از ۱۰ کشور اتحادیه اروپا در زیر خط مرجع قرار گرفتند؛ یعنی نسبت به آنچه که براساس عملکرد سال ۱۹۹۹ آنها پیش‌بینی می‌شد، در سال ۲۰۰۸ در این قضیه عملکرد بهتری داشتند.

نمودار ۳۴. فراوانی رشوه در دادگاه‌ها، سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸

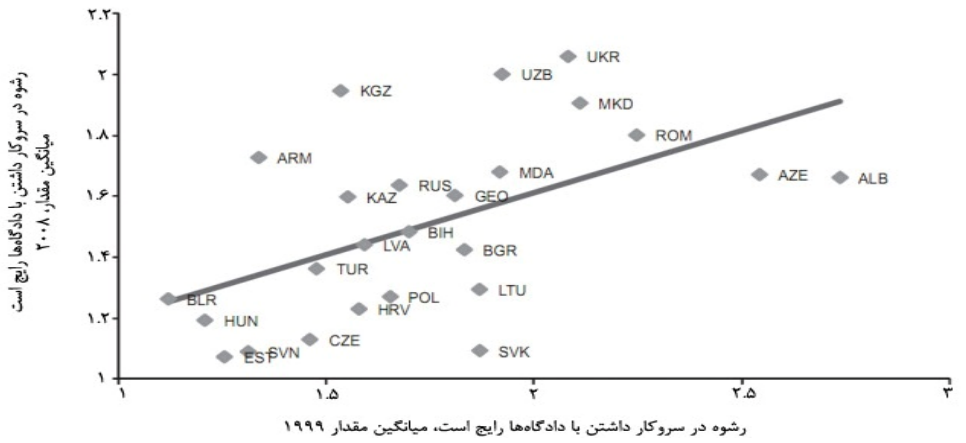

مأخذ: همان.

علاوه‌بر این نماگر پرداخت رشوه، نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ حاوی پرسش‌های دیگری درباره عملکرد نظام حقوقی و قضایی است. در این نظرسنجی، سطح توافق مدیران بنگاه با این عبارت‌ها که نظام قضایی، «سریع»، «عادلانه، بی‌طرفانه و بدون فساد» و «قادر به اجرای احکام خود» است، ارزیابی شد.

پاسخ‌ها به این سه پرسش سرجمع شد و سپس برای بنگاه‌های هر کشور میانگین‌گیری شد تا «شاخص کیفیت دادگاه‌ها» به‌وجود آید. مقادیر بالاتر، ارزیابی‌های مثبت‌تری از نظام قضایی توسط بنگاه‌ها را بازتاب می‌دهد. نمودار ۳۵ کشورهای منطقه را براساس شاخص کیفیت دادگاه‌ها از بالا به پایین رتبه‌بندی می‌کند.

نمودار ۳۵. شاخص کیفیت دادگاه‌ها برحسب کشورها، سال ۲۰۰۸

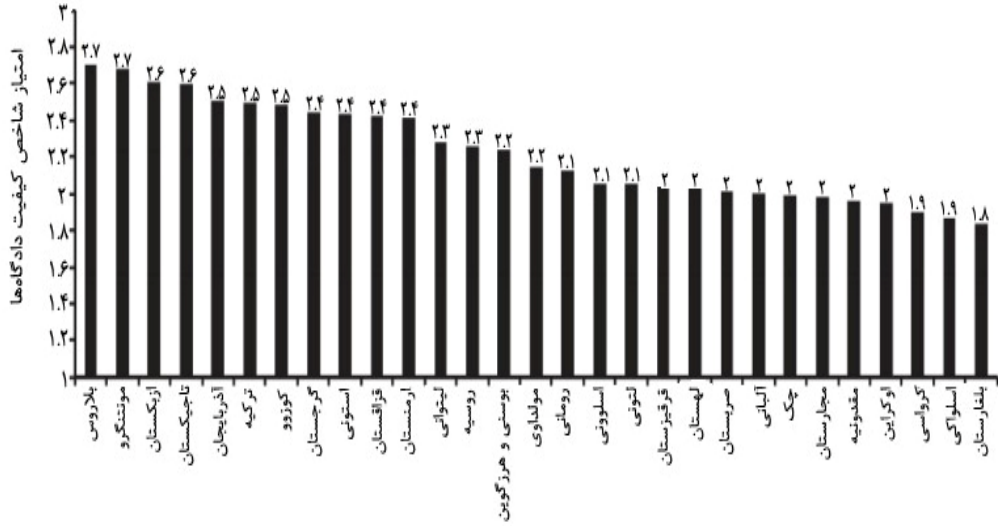

Source: BEEPS, 2008.

تا حدی برخلاف درک شهودی، آن کشورهایی که رتبه بالایی کسب کردند، بلاروس، مونته‌نگرو، ازبکستان، تاجیکستان و آذربایجان هستند. به‌استثنای آذربایجان، این کشورها نسبت به گذارهای اقتصادی و سیاسی منطقه عقب‌تر از بقیه هستند. برعکس، اغلب کشورهایی که در گذار پیشرو بوده‌اند و به اتحادیه اروپا پیوستند، اکنون در انتهای پایینی شاخص کیفیت دادگاه‌ها دیده می‌شوند؛ از قبیل بلغارستان، کرواسی، اسلوواکی، مجارستان و جمهوری چک. در ادامه، توضیح این نتایج در بحث استفاده از دادگاه‌ها بررسی خواهد شد.

با تفکیک شاخص کیفیت دادگاه‌ها تفاوت‌ها در ارزشیابی سه مؤلفه آن آشکار می‌شود. نمودارهای ۳۶، ۳۷ و ۳۸ به‌ترتیب درک بنگاه‌ها را درخصوص آن که دادگاه‌ها چقدر سریع، عادلانه و کارآمد هستند نشان می‌دهد. در هر نمودار، نتایج برای بنگاه‌هایی که گزارش دادند واقعاً از

دادگاه‌ها برای حل اختلافات در سه سال آخر استفاده کردند، با نتایج برای همه بنگاه‌های پاسخ‌دهنده در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها مقایسه می‌شود. این نمودارها به‌طور کلی آشکار می‌سازد که بنگاه‌ها نگاه منفی‌تری به سرعت اقدامات دادگاه‌ها نسبت به عادلانه بودن و توانایی اجرای احکام دادگاه‌ها دارند. سرعت همیشه یک مسئله پیچیده در دادگستری است ـ نظام‌های قضایی کارآمد (شامل عادلانه، بی‌طرفانه و غیرفاسد) و کارا، باید قادر به حل مسائل با سرعت کافی باشند تا راهکار معناداری برای طرفین فراهم سازند و در عین حال این امکان را ایجاد کنند که زمان و ملاحظات مقتضی در انجام فرآیند و حصول نتیجه «عادلانه» باشد.

به‌استثنای هفت کشور، بنگاه‌هایی که طی سه سال گذشته در دادگاه‌ها خواهان و خوانده بوده‌اند (استفاده‌کنندگان از دادگاه‌ها) نگاه بدتری به سرعت رسیدگی دادگاه‌ها نسبت به همه بنگاه‌های پاسخ‌دهنده داشتند (نمودار ۳۶). تفاوت برای کشورهای جنوب شرقی اروپا از قبیل آلبانی، کوزوو و مونته‌نگرو بسیار مشهود است. ۹ کشور از کاربران دادگاه‌ها، دادگاه‌ها را کاملاً ضعیف رتبه‌بندی کردند و کمتر از ۱۰ درصد، موافق سریع بودن دادگاه‌ها بودند، از جمله ۵ کشور از ۱۰ کشور اتحادیه اروپا: بلغارستان، چک، مجارستان، اسلواکی و اسلوونی. تجربه دست اول بنگاه‌هایی که از دادگاه‌ها استفاده می‌کنند به این ضرورت اشاره دارد که کشورها باید به تلاش برای بهبود کارآیی رویه‌های قضایی خودشان ادامه دهند. نخستین گام در این تلاش باید جمع‌آوری آمارهای دقیق در زمان بررسی پرونده، براساس نوع پرونده و استفاده از داده‌ها برای تعیین جدول زمانی واقع‌بینانه‌ای باشد که قضات نیاز به اجرای حکم دارند. بازنگری رویه‌های کاری شاید امکان کارآمدسازی از طریق کاهش زمان بررسی پرونده‌ها را آشکار سازد. ادغام بیشتر اتوماسیون دادگاه‌ها نیز شاید تأثیر مثبتی بر کارآیی فرآیندهای دادگاهی داشته باشد.

نمودار ۳۶. سرعت نظام قضایی برحسب کشور، سال ۲۰۰۸

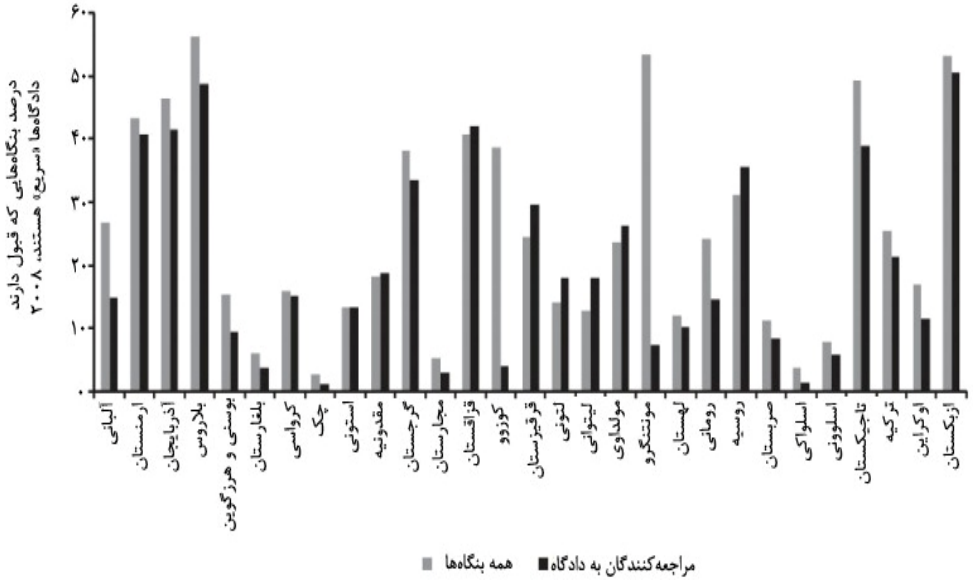

Source: BEEPS, 2008.

نظرات بنگاه‌ها درباره عادلانه و بی‌طرفانه بودن دادگاه‌ها در این منطقه تاحدی مساعدتر بود، اما در هیچ‌یک از زیرمنطقه‌ها، رتبه‌بندی عادلانه بودن دادگاه‌ها از ۵۰ درصد برای همه بنگاه‌ها فراتر نرفت، و تنها در ۱۰ کشور عضو اتحادیه اروپا و اتحاد شوروی سابق جنوبی[1] از ۴۰ درصد تجاوز کرد (نمودار ۳۷). درک کاربران دادگاه‌ها از عادلانه و بی‌طرفانه بودن، واگرایی کمتری از درک تمام بنگاه‌ها نسبت به مورد سرعت رسیدگی به پرونده‌ها داشت. در ۱۱ کشور، مقادیر مربوط به تمام بنگاه‌ها نشان می‌دهند که آنها نسبت به بنگاه‌های استفاده‌کننده از دادگاه‌ها، دادگاه‌ها را بی‌طرفانه‌تر می‌دانستند. این واگرایی در مورد کوزوو و مونته‌نگرو از همه بیشتر بود. اما در ۱۸ کشور دیگر، نتایج معکوس بود. بزرگ‌ترین تفاوت‌های مثبت در بلغارستان مشاهده شد. اما در برخی کشورها از قبیل ارمنستان، کرواسی و مقدونیه، تفاوت ادراکات بین همه بنگاه‌ها و بنگاه‌هایی که از دادگاه استفاده می‌کنند کوچک بود.

1. Southern FSU Countries

نمودار ۳۷. سلامت اداری نظام قضایی برحسب کشور، سال ۲۰۰۸

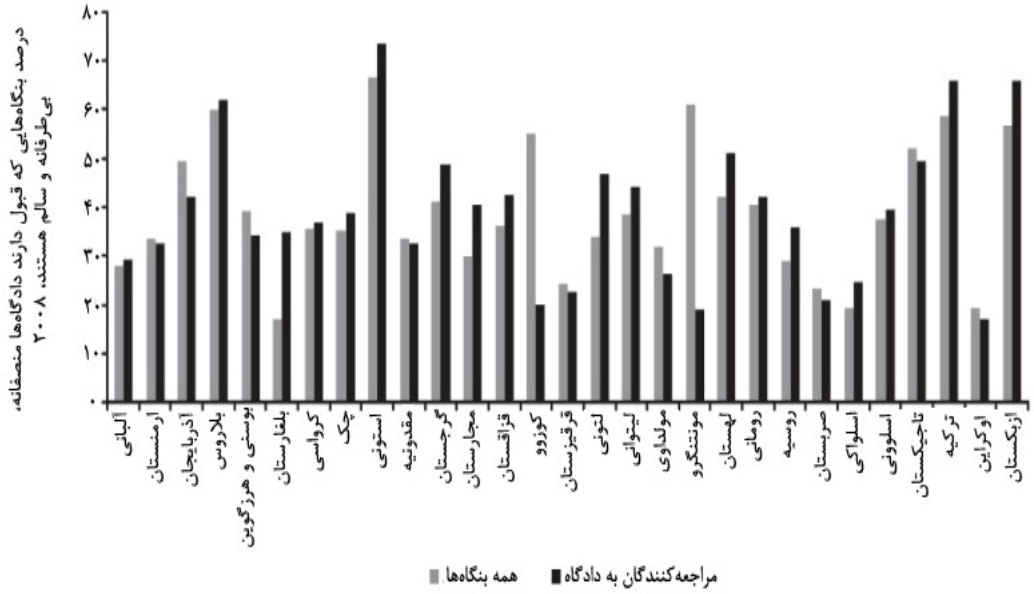

مأخذ: همان.

با ملاحظه این نتایج، باید این واقعیت را در ذهن داشته باشیم که نیمی از بنگاه‌ها که از دادگاه‌ها استفاده می‌کنند شاید ناراضی باشند؛ چراکه آنها در دعوای مطرح شده شکست خوردند و شاید به این دلیل نگاه منفی نسبت به عادلانه بودن آیین دادرسی داشته باشند. اما تمرکز بر بهبود قوانین فساد و تضاد منافع و همچنین تأکید بر انتصاب و ارتقای قضات براساس شایستگی، می‌تواند به بهبود کیفیت قضات و کادر قضایی و تأثیر عادلانه بودن درک شده دادگاه‌ها کمک کند.

اجرای[1] [احکام و تصمیمات قضایی] نیز مؤلفه حیاتی یک نظام قضایی کارآمد است، چرا که ناتوانی در اجرای احکام باعث سلب اعتماد به دادگاه‌ها می‌شود. از سه مؤلفه شاخص کیفیت دادگاه، نظرات بنگاه‌ها در رابطه با توانایی اجرای احکام دادگاه‌ها از همه مساعدتر بود (نمودار ۳۸). کمترین مقادیر را می‌توان در کشورهای یوگسلاوی سابق و بالکان یافت که کمتر از ۵۰ درصد مراجعه‌کنندگان به دادگاه‌ها احساس می‌کردند که دادگاه‌ها قادر به اجرای احکام خود هستند. بیشتر این کشورها برای اجرای انواع اصلاحات قضایی کار می‌کنند تا نظام‌های قضایی ناکارآی خود را بهبود بخشند، از جمله ایجاد نظام قضایی خصوصی[2] که از مجوز اجرای احکام دادگاه برخوردار است. مراجعه‌کنندگان به دادگاه‌ها همانند نظرات خود درباره سرعت دادگاه، نظر منفی‌تری درباره توانایی نظام قضایی به اجرای احکام نسبت به همه بنگاه‌ها دارند.

1. Enforcement
2. System of Private Court

نمودار ۳۸. اجرای احکام دادگاه‌ها برحسب کشور، سال ۲۰۰۸

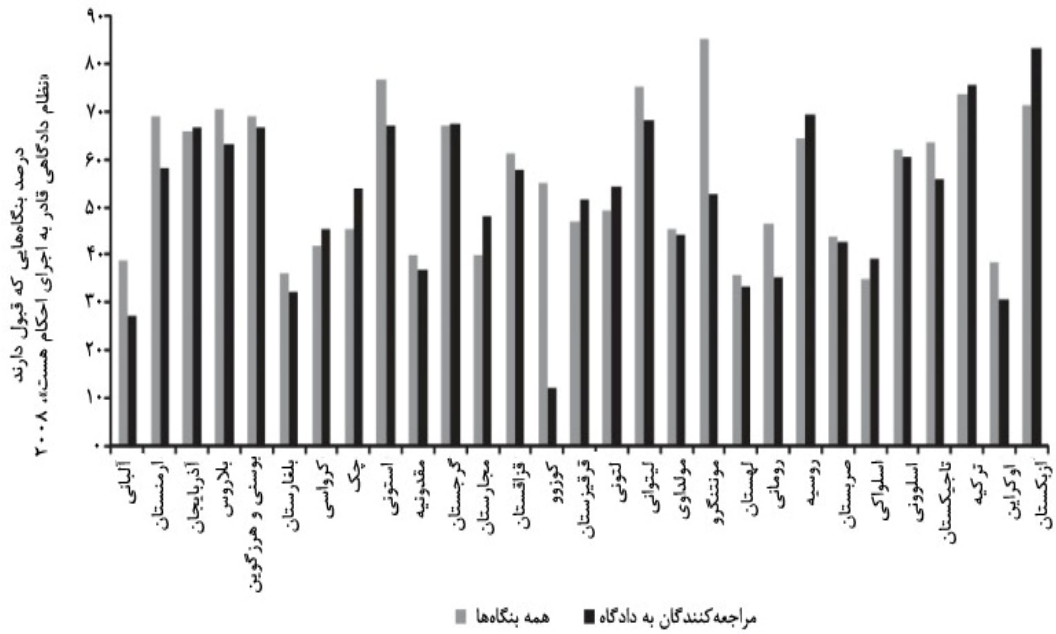

مأخذ: همان.

هنگامی که داده‌های بنگاه را برحسب بخش یا اندازه بنگاه تفکیک کردیم، نوسان نسبتاً اندکی در ادراکات کیفیت دادگاه یافتیم. درحالی که ارزیابی‌های دادگاه‌ها در هر زیرنمونه به‌طور خاص، مثبت نیست، این فقدان نوسان نشانگر برابری در برخورد دادگاه‌ها در بین صنایع، اندازه بنگاه‌ها و بخش‌هاست. برای مثال، اگر ادراکات بنگاه‌های بزرگ درباره عادلانه یا سریع بودن دادگاه‌ها مثبت‌تر از مورد بنگاه‌های کوچک باشد، شاید که بیانگر برتری (احساس شده) بنگاه‌های بزرگ نسبت به بنگاه‌های کوچک در یک مناقشه باشد. هرچند که درک بنگاه‌های بزرگ تاحدی گرایش به مطلوب‌تر بودن دارد، اما تفاوت ناچیز است.

اینکه بنگاه‌های یک کشور به چه میزان از نظام قضایی آن کشور استفاده کنند، بر چگونگی درک از عملکرد آن نظام و بر فعالیت واقعی آن نظام تأثیر می‌گذارد. نوسان معنادار در بین بخش‌ها برای مراجعه به دادگاه‌ها وجود دارد. بخش الکترونیک (٤٥ درصد بنگاه‌ها) بیشترین استفاده از دادگاه‌ها را دارد و پس از آن به فاصله نزدیکی بخش‌های حمل‌ونقل و ساختمان قرار می‌گیرند (به‌ترتیب ٤٣ درصد و ٤٢ درصد). بنگاه‌ها در بخش فناوری اطلاعات (IT) کمترین احتمال (۱۳ درصد) را دارند که از دادگاه‌ها در سه سال گذشته استفاده کرده‌اند. یک تبیین برای این نابرابری، می‌تواند آن باشد که چارچوب حقوقی برای بخش فناوری اطلاعات در کشورهای اروپا و آسیای میانه هنوز در مرحله درحال توسعه بوده و با سرعت نیازهای آن بخش پیش نرفته است. این یک چالش متداول در سراسر جهان است که فناوری با سرعتی بیش از قوانین حاکم بر آنها تحول پیدا می‌کند.

نظام‌های قضایی که آبستن گذار و اصلاح هستند، مانند نظام‌های اروپا و آسیای میانه، با دو چالش جدی مواجه‌اند: نبود منابع مالی و انسانی و افزایش تقاضا برای خدمات قضایی. این چالش‌ها اغلب توسط قوانین و مقرراتی که به‌صورت ناقص، کنار گذاشته شده یا به‌نحوی ضعیف به اجرا درمی‌آیند، تشدید می‌شوند. درحالی که بیشتر کشورهای در حال گذار تلاش‌های خود را معطوف به ایجاد اقتصادهای بازار و نظام‌های سیاسی دمکراتیک کردند، اصلاح و ارتقای نظام‌های قضایی معمولاً در اولویتی پایین قرار می‌گیرد. نتیجه اینکه، اصلاح نظام قضایی در زمانی که بنگاه‌های منطقه نیاز فزآینده به نظام‌های قضایی بی‌طرفانه و کارآ برای حمایت از حقوق قرارداد جدید و مالکیت و میانجیگری در اختلافات تجاری دارند، عقب مانده است. همان‌طور که نمودار ۳۹ نشان می‌دهد، این درگیری بین نیازهای بنگاه و ظرفیت نظام قضایی می‌تواند همبستگی منفی بین مراجعه به دادگاه و شاخص کیفیت دادگاه به‌وجود آورد. هر اندازه که بنگاه‌ها بیشتر به دادگاه مراجعه کنند دادگاه‌ها تحت فشار بیشتری بوده و درک بنگاه از کیفیت آنها بدتر می‌شود (اندرسون، برنشتین و گری، ۲۰۰۵).

نمودار ۳۹. مراجعه به دادگاه و امتیاز شاخص کیفیت دادگاه

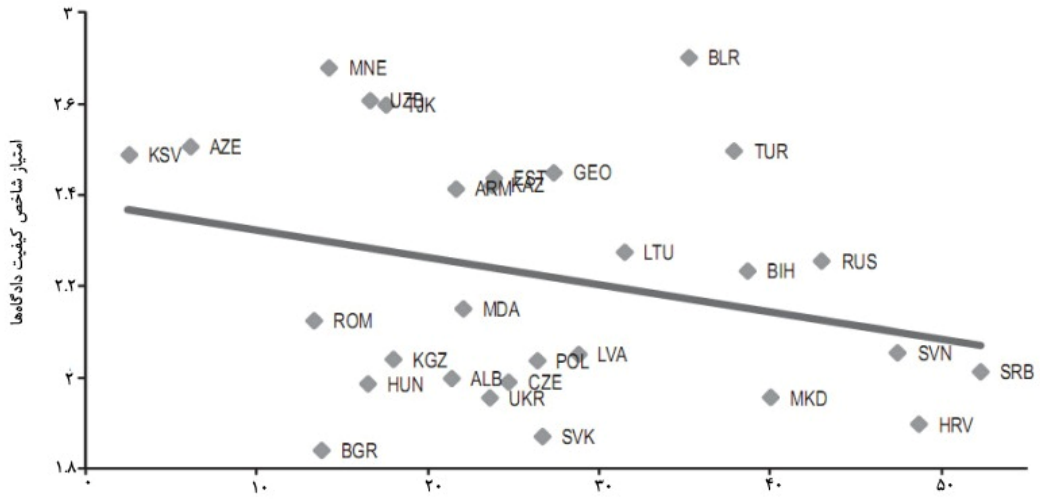

درصد بنگاه‌هایی که در سه سال گذشته از دادگاه‌ها (به عنوان خوانده/خواهان) استفاده کردند، ۲۰۰۸

مأخذ: همان.

این استدلال یک تبیین احتمالی ارائه می‌دهد که چرا کشورهایی از قبیل مونته‌نگرو، ازبکستان، تاجیکستان و آذربایجان رتبه‌بندی بالایی برای کیفیت دادگاه دارند. بنگاه‌ها در این کشورها استفاده محسوسی از دادگاه‌ها نکرده و بنابراین به اندازه بنگاه‌های کشورهایی مثل کرواسی، اسلوونی، اسلواکی و مقدونیه که رتبه‌بندی پایین‌تری از کیفیت دادگاه دارند به نظام قضایی فشاری وارد

نکردند. به علاوه، بنگاه‌هایی که در کشورهایی واقع هستند که در فرآیند گذار پیشرفته‌تر هستند، شاید انتظارات بالاتری از نظام قضایی داشته باشند، اما این انتظارات اغلب به‌واسطه اصلاحات به تأخیر افتاده و نبود منابع باعث سرخوردگی می‌شود.

نمودار ٤٠ شواهد گویای بیشتری از تأثیر مراجعه به دادگاه روی درک بنگاه از نظام قضایی دارد. در کشورهایی که بنگاه‌ها بیشتر به دادگاه مراجعه می‌کنند، احتمال کمتری وجود دارد که بنگاه‌ها باور کنند دادگاه‌ها مانع عملیات و رشد کسب‌وکار آنها نیستند.

نمودار ۴۰. مراجعه به دادگاه و دادگاه‌ها مانع انجام کسب‌وکار نیستند

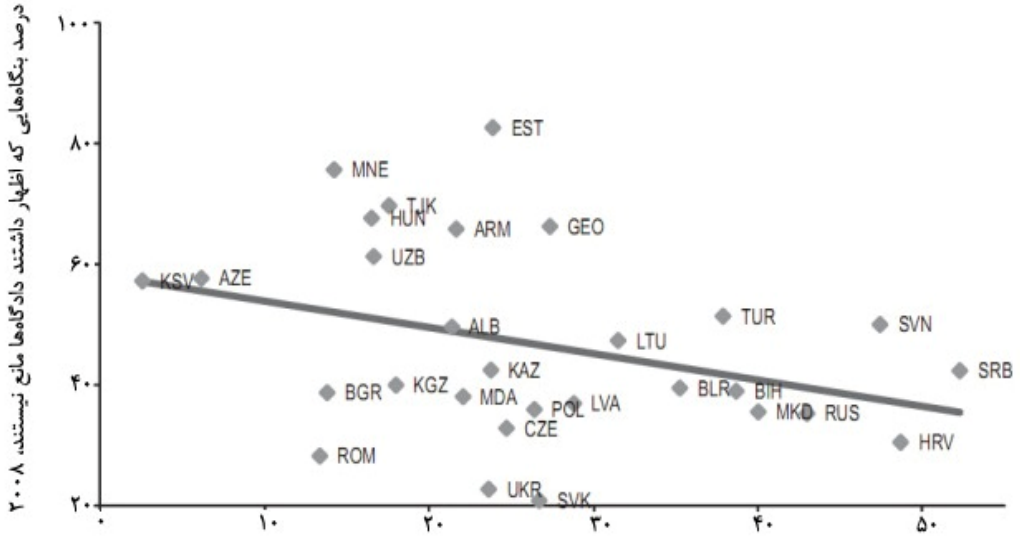

مأخذ: همان، ۲۰۰۹.

این نتایج بیانگر دو نتیجه‌گیری کلیدی برای اصلاح قضایی آتی در منطقه هستند. نخست، مادامی‌که اقتصادهای بازار پابرجا بوده و صنایع و کسب‌وکارهای خصوصی گسترش یافته و رشد کنند، جامعه تجاری می‌تواند تقاضای بیرونی قوی‌ای برای بهبود نظام‌های قضایی فراهم سازد. دوم، دولت‌های اصلاحگر باید نیاز به افزایش ظرفیت، کارآیی و اثربخشی نظام‌های قضایی خود را به‌عنوان بخشی از تلاش‌های اصلاحی کلی خود در نظر داشته باشند؛ در غیر این‌صورت، نظام قضایی عقب‌مانده، مانعی جدی‌تر برای عملیات و سرمایه‌گذاری کسب‌وکار محسوب می‌شود.

فصل هشتم ـ نتیجه‌گیری

این گزارش جنبه‌های معینی از تحلیل مبارزه با فساد و بار مقرراتگذاری بر بنگاه‌ها که در مجموعه گزارش‌های مبارزه با فساد در گذار (ACT) ارائه شد را به‌روزرسانی کرده و گسترش می‌دهد. مشهودترین و قطعی‌ترین یافته از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸، تداوم روند مساعد در رابطه با پرداخت رشوه‌های اداری بنگاه‌هاست. در سال ۲۰۰۵، حدود ۲۰ درصد از بنگاه‌ها در ۲۷ کشور گذار گزارش دادند که برای انجام کارهای مربوط به گمرک، مالیات، مجوزها، مقررات، خدمات و غیره، غالباً به رشوه نیاز است. برای همان کشورها در سال ۲۰۰۸، کمتر از ۱٤ درصد گزارش دادند که غالباً به رشوه نیاز است. این روند مطلوب تقریباً در هر کشوری قابلیت تطبیق دارد، ضمن اینکه فراوانی رشوه در دو کشور جدید (کوزوو و مونته‌نگرو) ــ گنجانده شده در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ برای نخستین‌بار ـ نیز خیلی پایین بود.

سه پرسش اضافی در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها مشخصاً درباره فراوانی رشوه‌دهی در امور مرتبط با دادگاه‌ها، جمع‌آوری مالیات و گمرکات پرسیده شد. رشوه‌دهی در تمام سه حوزه برای کل منطقه و بیشتر کشورها به شدت کاهش یافت. این بهبود به‌ویژه در مورد دادگاه‌ها، (یعنی) حوزه‌ای که رواج رشوه‌دهی بین دوره‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها از سال ۲۰۰۲ تا سال ۲۰۰۵ روند نامطلوبی را نشان داده بود، دلگرم‌کننده بود.

عمدتاً به‌دلیل تغییر پرسشنامه نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و طراحی نمونه، روندها در سایر جنبه‌های مبارزه با فساد و بار مقرراتگذاری توسط بنگاه‌ها قطعیت کمتری دارد. نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸، هیچ پرسشی درباره تسخیر دولت ـ یعنی جنبه‌ای از فساد که کشورهای در حال گذار، شواهد زیادی دال بر پیشرفت در دوره‌های پیشین نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در آن نشان نداده بودند ـ را نگنجانده بود. پرسش‌های مشابه همچنان در نظرسنجی مجمع جهانی اقتصاد از مدیران بنگاه‌ها وجود دارد که اکثریت کشورهای در حال گذار را پوشش می‌دهد. کل منطقه بهبود اندکی در این پرسش‌ها طی چند سال گذشته به نمایش گذاشت، اما این تغییر از لحاظ آماری خیلی کوچک است. برخی کشورها از قبیل گرجستان پیشرفت تأثیرگذاری به اثبات رساندند، اما سایرین از قبیل مجارستان عقب‌گرد داشتند.

عدم پیشرفت بیشتر کشورهای منطقه در تسخیر دولت شاید مسئول بخش زیادی از این واقعیت باشد که فساد یکی از بیشترین موانع ذکر شده انجام کسب‌وکار باقی می‌ماند. فساد به‌عنوان یکی از سه مشکل اول ۱۲ کشور در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵ بود که در

رتبه پس از نرخ مالیات (۲٦ کشور) و اداره مالیات (۱٦ کشور) قرار می‌گرفت. در ۲۰۰۸ فساد به‌عنوان یکی از سه مشکل اول در ۱۷ کشور رتبه‌بندی شد و تنها در رتبه پس از نرخ مالیات (هنوز ۲٦ کشور) قرار می‌گرفت. دلیل آنکه فساد به‌عنوان یک مشکل، در رتبه بالاتری برای بنگاه‌ها در ۲۰۰۸ جای گرفت، پیشرفت در مدیریت مالیاتی بود، نه به این خاطر که فساد واقعاً بدتر شده بود.

یک پرسش درباره رواج «زیرمیزی» که برای گرفتن قراردادهای دولتی نیاز است هنوز در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها وجود داشت. داده‌ها برای سال ۲۰۰۵ و برای سال ۲۰۰۸ اصلاً قابل مقایسه نیست، زیرا در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ تنها از بنگاه‌هایی که گزارش دادند قراردادهای دولتی را منعقد کرده‌اند یا در تلاش برای انعقاد قراردادهای دولتی هستند، پرسیده می‌شد.[۱] براساس این پرسش، به‌نظر می‌رسد برای گروه کشورهای در حال گذار، رشوه در تدارکات عمومی، طی سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ تغییری بسیار اندک داشته است. تغییرات زیاد برای کشورهای خاص مشاهده شد، که شامل افت میزان زیرمیزی در آلبانی، آذربایجان، بلغارستان، گرجستان، مجارستان و مقدونیه، بوده که با افزایش (این میزان) در سایر کشورها شامل قزاقستان، قرقیزستان، لاتویا، رومانی، اسلواکی و ازبکستان متوازن شد.

فساد و مسائل مرتبط به نحو عمیق‌تری در مورد مالیات و گمرکات و نیز دادگاه‌ها بررسی شدند. مدیریت مالیاتی تنها حوزه‌ای است که محسوس‌ترین پیشرفت در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها را نشان می‌دهد. به‌طوری که در ۲۰۰۵ در جایگاه سه مشکل نخست در بین ۱٦ کشور قرار داشت، اما در ۲۰۰۸ تنها در بین سه کشور این‌گونه بود. فراوانی رشوه در جمع‌آوری مالیات در همه کشورها بجز چند کشور در منطقه، در فاصله ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ کاهش یافت. در بین کشورها، رایج‌ترین رشوه‌دهی در مدیریت مالیاتی مرتبط با:

۱. جلسات بیشتر با مقامات مالیاتی که با نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها اندازه‌گیری شد.

۲. تعداد بیشتر پرداخت‌های مالیاتی الزامی که با انجام کسب‌وکار اندازه‌گیری شد.

۳. اجرای نابرابر و تبعیض‌آمیز قوانین مالیاتی که با سازمان سلامت اداری جهانی اندازه‌گیری شد.

مقررات گمرکی و تجاری حوزه دیگر پیشرفت بود که در داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها انعکاس یافت. به‌طوری که این شاخص، در سال ۲۰۰۵ در بین ۱۷ کشور، اما در سال ۲۰۰۸ تنها در دو کشور جزء ۷ مشکل اصلی در انجام کسب‌وکار بود. بنگاه‌ها رواج کمتر رشوه‌دهی در امور مرتبط با گمرکات و واردات در سال ۲۰۰۸ را در مقایسه با سال ۲۰۰۵ در تمام

---

۱. تعدیل تقریبی را می‌توان با حذف بنگاه‌هایی از BEEPS 2005 به‌دست آورد که هیچ فروشی به بخش عمومی گزارش ندادند.

کشورهای منطقه بجز چند مورد، گزارش دادند. رشوه‌دهی در گمرکات در کشورهایی با:

۱. رویه‌های گمرکی پردردسر که با انجام کسب‌وکار اندازه‌گیری می‌شود.

۲. اجرای نابرابر و تبعیض‌آمیز قوانین و مقررات گمرکی که با سازمان سلامت اداری جهانی اندازه‌گیری می‌شود، بیشتر است.

بنگاه‌ها از رواج کمتر رشوه در سروکار داشتن با دادگاه‌ها در همه کشورها بجز چند کشور در سال ۲۰۰۸ در مقایسه با سال ۲۰۰۵ گزارش دادند. درک عملکرد دادگاه برای اکثریت بنگاه‌ها نامطلوب باقی می‌ماند، به‌ویژه بنگاه‌هایی که واقعاً به دادگاه مراجعه می‌کردند. اصلاح نظام قضایی به‌نظر می‌رسد که از تقاضای فزآینده از جانب بنگاه‌ها برای اجرای حقوق و مالکیت تازه تعریف شده و داوری اختلافات عقب‌مانده است.

در تحلیلی بین‌منطقه‌ای از دامنه فساد و نماگرهای بار مقرراتگذاری، کشورهای در حال گذار به‌عنوان مشاهدات پرت نشان داده نمی‌شوند. در بیشتر نماگرها، به‌نظر نمی‌رسد فساد و بار مقرراتگذاری مشکلات جدی‌تری در گروه کشورهای در حال گذار نسبت به سایر کشورها در سطوح درآمدی مشابه باشد. این یافته حکایت از آن دارد که فرآیند گذار- از برنامه‌ریزی متمرکز به بازارها- که همگی در حدود ۱۹۹۰ آغاز شدند، به‌عنوان یک عامل مشترک در تعیین چالش‌هایی که با آنها مواجه بوده، و تعیین مسیرهای اصلاحات آنها از اهمیت فاصله گرفته است. تاریخ برنامه‌ریزی متمرکز که همه آنها در آن سهیم‌اند و تجربه مشترک آنها در مورد اصلاحات بازار (گرچه به‌نحوی متفاوت اجرا شد) طی ۲۰ سال گذشته هنوز اهمیت دارد. البته اهمیت نسبی آن کاهش یافته است، چرا که پیوستن به اتحادیه اروپا و سایر عواملی که تنها در کشورها یا زیرمناطق معین، قابل اِعمال هستند، اهمیت بیشتری یافته است. سرانجام اینکه تجربه مشترک گذار از برنامه‌ریزی متمرکز، احتمالاً نفوذ کمتری از عوامل تاریخی بلندمدت‌تر مربوط به جغرافیا، دین و سایر عوامل نفوذ فرهنگی، در تعیین طرح نهادهای بخش عمومی و آثار آنها بر فساد و بروندادهای توسعه دارد. اما تجربه گرجستان تا امروز در مبارزه با فساد و کاهش بار اداری مقرراتگذاری نشان می‌دهد که موفقیت اصلاحات قابل پیش‌بینی نبوده و لزوماً محدود به کشورهایی نمی‌شود که ظاهراً جغرافیا و تاریخ مساعدی دارند.

پیوست‌ها

یادداشت‌های فنی

پرسش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸

ـ فراوانی رشوه

پرسش ۳۹. هنگامی که درباره مقامات فکر می‌کنید خواهید گفت: عبارت زیر، همیشه، معمولاً، غالباً، برخی اوقات، به‌ندرت درست است یا هرگز درست نیست؟ ... برای بنگاه‌هایی در رشته کاری من، رایج است که مقداری مبلغ غیرقانونی «پرداخت‌های اضافی یا هدایا» بپردازند تا کارهای مربوط به گمرکات، مالیات‌ها، مجوزها، مقررات، خدمات و غیره انجام شود:

۱. همیشه O ۲. معمولاً O ۳. غالباً O ٤. برخی اوقات O ٥. به‌ندرت O ٦. هرگز O

ـ فراوانی رشوه مختص بخش

پرسش ۴۱. اینک به پرداخت‌های غیررسمی یا هدایایی فکر کنید که بنگاهی مثل این در یک سال معین می‌پردازند، لطفاً بگویید چند وقت یک بار آنها برای اهداف زیر پول یا هدیه می‌دهند: ...

۱. همیشه O ۲. معمولاً O ۳. غالباً O ٤. برخی اوقات O ٥. به‌ندرت O ٦. هرگز O

ـ سروکار داشتن با گمرکات یا واردات

ـ سروکار داشتن با دادگاه‌ها

ـ سروکار داشتن با اداره مالیات و جمع‌آوری مالیات

ـ رشوه در تهیه و تدارک عمومی یا مالیات زیرمیزی

پرسش a۶J. طی سال گذشته آیا این بنگاه یک قرارداد دولتی منعقد کرده یا برای منعقد کردن یک قرارداد دولتی تلاش کرده است؟

اگر بلی:

پرسش ۶J. وقتی که بنگاهی مثل بنگاه شما با دولت کسب‌وکار می‌کند، چه درصدی از ارزش قرارداد نوعاً به شکل پرداخت‌های غیررسمی یا هدایا برای اطمینان از گرفتن قرارداد پرداخت می‌شود؟ ـــــ درصد

ـ مسائل انجام کسب‌وکار: فساد، نرخ مالیات، دادگاه‌ها

پرسش a۳۰J. ضمن آنکه برخی از عوامل تأثیرگذار بر عملیات جاری یک کسب‌وکار را فهرست‌بندی می‌کنم، لطفاً به این کارت نگاه کرده و بگویید آیا فکر می‌کنید هر یک از این عوامل، مانع نیست، مانع جزئی، مانع متوسط، مانع اصلی یا مانع خیلی شدید در برابر عملیات جاری

این بنگاه است: ...

۱. مانع نیست o ۲. مانع جزئی o ۳. مانع متوسطo ٤. مانع اصلیo ٥. مانع خیلی شدید o

ـ فساد (پرسش f۳۰J)

ـ نرخ مالیات (پرسش a۳۰J)

ـ دادگاه‌ها (پرسش ۳۰H)

ـ تعداد بازرسی‌های مالیاتی

پرسش ۴J. طی سال گذشته، چند بار این بنگاه ازسوی مأموران مالیاتی بازدید شد یا مجبور به ملاقات با آنها شدید؟ _____

ـ مراجعه به دادگاه

پرسش e۳۱. آیا در سه سال گذشته این بنگاه به دادگاه به‌عنوان خوانده یا خواهان مراجعه کرده است؟ (بلی= ۱، خیر=۲)

ـ پرسش‌های درک نظام قضایی

پرسش J ۱. من عباراتی را برای شما می‌خوانم که نظام قضایی و چگونگی اثرگذاری آن بر کسب‌وکار را توصیف می‌کند. برای هر عبارت، لطفاً بگویید که آیا قویاً مخالف، تمایل به مخالف بودن، تمایل به موافق بودن یا قویاً موافق هستم.

قویاً مخالفم o تمایل به مخالف بودن o تمایل به موافق بودن o قویاً موافق o

ـ نظام قضایی عادلانه، بی‌طرفانه و بدون فساد است (پرسش a۷H).

ـ نظام قضایی سریع است (پرسش b۱J).

ـ نظام قضایی قادر به اجرای احکام خود است (پرسش c۱J).

ـ مالیات بر زمان

پرسش ۲J. در یک هفته معمول طی سال گذشته، چه درصدی از کل زمان مدیریت عالی صرف رفع و رجوع الزامات تحمیلی توسط مقررات دولتی شده بود؟

(منظور از مدیریت عالی یعنی مدیران، معاونان و کارکنان بالاتر از ناظران مستقیم کارگران تولید و فروش است. برخی مثال‌ها از مقررات دولتی عبارتند از: مقررات مالیاتی، گمرکی، کارگری، مجوزدهی و به ثبت رساندن، شامل سروکار داشتن با مقامات و تکمیل فرم‌هاست) _____ درصد

سایر نماگرهای مبتنی‌بر نظرسنجی[۱]

ـ فراوانی رشوه خانوار

در ۱۲ ماه گذشته آیا شما یا هر کسی که در خانوار شما زندگی می‌کند شکلی از رشوه را پرداخت کرده است؟

کسانی که در خانوار زندگی می‌کنند. افرادی که در خانه شما هستند مثل بچه‌ها، والدین و غیر آن (بله = ۱، خیر= ۲).

در ۱۲ ماه گذشته شما یا هرکسی که در خانوار شما زندگی می‌کند رشوه به هر شکلی به هریک از نهادها یا سازمان‌های زیر پرداخت کرده است؟ ... اداره درآمد مالیاتی (بله = ۱، خیر= ۲).

ـ گستره کاغذبازی‌های اداری زائد (۲۰۰۴ و ۲۰۰۶)[۲]

چقدر از وقت مدیریت عالی بنگاه شما صرف پرداختن و مذاکره با کارکنان دولتی می‌شود (به‌صورت درصدی از زمان کاری)؟

(۱= ۰ درصد، ۲=۱ درصد تا ۱۰ درصد، ۳ = ۱۱ تا ۲۰ درصد، ٤= ۲۱ تا ۳۰ درصد، ٥= ۳۱ تا ٤٠ درصد، ٦= ٤١ تا ٦٠ درصد، ۷= ٦١ تا ۸۰ درصد و ۸= ۸۱ تا ۱۰۰ درصد).

ـ بار مقررات حکومتی (۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸)

رعایت الزامات اداری (مجوزها، مقررات، گزارش‌دهی) که توسط دولت در کشور شما صادر می‌شود.

(۱= پردردسر است، ۷= پردردسر نیست).

ـ هزینه‌های فساد بر کسب‌وکار (۲۰۰۵ و ۲۰۰۸)

آیا پرداخت‌های غیرقانونی سایر بنگاه‌ها که بر سیاست‌ها، قوانین یا مقررات تأثیر می‌گذارد بر بنگاه شما تأثیر منفی می‌گذارد؟

(۱= بلی، اثر کاملاً منفی، ۷= اثری ندارد)

ـ انحراف منابع عمومی (۲۰۰۵ و ۲۰۰۸)

در کشور شما، انحراف منابع عمومی به بنگاه‌ها، افراد یا گروه‌ها به‌دلیل فساد

(۱= رایج است، ۷= هرگز رخ نمی‌دهد)

---

۱. فسادسنج جهانی سازمان شفافیت بین‌المللی.

۲. نظرسنجی نظر مدیران مجمع جهانی اقتصاد.

ـ اعتماد عمومی به سیاستمداران (۲۰۰۵ و ۲۰۰۸)

اعتماد عمومی به درستکاری مالی سیاستمداران.

(۱= خیلی پایین، ۷= خیلی بالا)

ـ یادداشت‌هایی درباره میانگین‌های منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای

در مورد بسیاری از نمودارها و جداول، میانگین‌های منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای ارائه شده است. یادداشت‌های زیر ترکیب میانگین‌های منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای اروپا و آسیای میانه را توضیح می‌دهد (مگر اینکه در یادداشت‌های هر جدول و شکل آمده باشد).

– میانگین اروپا و آسیای میانه برای نماگرهای نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵ شامل ۲۷ کشور می‌شود: آلبانی، ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، کرواسی، جمهوری چک، استونی، گرجستان، قزاقستان، قرقیزستان، لاتویا، لیتوانی، مقدونیه، مولداوی، لهستان، رومانی، روسیه، صربستان، اسلواکی، اسلوونی، تاجیکستان، ترکیه، اوکراین و ازبکستان.

– میانگین اروپا و آسیای میانه برای نماگرهای نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ شامل ۲۹ کشور می‌شود: آلبانی، ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، کرواسی، جمهوری چک، استونی، گرجستان، مجارستان، قزاقستان، کوزوو، قرقیزستان، لاتویا، لیتوانی، مقدونیه، مولداوی، لهستان، رومانی، روسیه، صربستان، اسلواکی، اسلوونی، تاجیکستان، ترکیه، اوکراین و ازبکستان.

– میانگین‌های FSU شمالی برای هر دو نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ شامل بلاروس، قزاقستان، روسیه و اوکراین می‌شود.

– میانگین‌های FSU جنوبی برای هر دو BEEPS، ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ شامل ارمنستان، آذربایجان، گرجستان، قرقیزستان، مولداوی، تاجیکستان و ازبکستان می‌شود.

– میانگین‌های اروپای جنوب شرقی برای نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۵ شامل آلبانی، بوسنی و هرزگوین، کرواسی، مقدونیه و صربستان می‌شود. میانگین‌ها برای نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ شامل کشورهای بالا به علاوه کوزوو و مونته‌نگرو می‌شود.

– میانگین‌های اتحادیه اروپا (EU-10) برای هر دو نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ شامل بلغارستان، چک، استونی، مجارستان، لاتویا، لیتوانی، لهستان، رومانی، اسلواکی و اسلوونی می‌شود. برای اهداف مقایسه‌ای میانگین‌های زیرمنطقه‌ای

۲۰۰۵ برای (EU-10) شامل رومانی و بلغارستان بود اگر چه آنها تا ۲۰۰۷ کشورهای عضو اتحادیه اروپا نشدند.

– ترکیه در میانگین اروپا و آسیای میانه شامل شد، مگر اینکه غیر این ذکر شده باشد، اما در هیچ دسته‌ای از زیرمنطقه‌ها شامل نشده است.

یادداشت‌هایی درباره هر نمودار یا جدول

ـ یادداشت‌های منابع

۱. فراوانی رشوه به‌عنوان درصدی از بنگاه‌ها در هر کشور محاسبه شده است که اظهار داشتند رشوه «هرازگاهی»، «معمولاً» یا «همیشه» انتظار می‌رود کارها را راه بیاندازد، برگرفته از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ (به نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ نگاه کنید). هرچه مقدار عددی بالاتر باشد، فراوانی رشوه درخواست شده یا انتظار رفته بیشتر است. از همان روش محاسبه فراوانی رشوه و فراوانی رشوه برحسب بخش استفاده شده است: مدیریت مالیاتی، گمرکات و واردات و دادگاه‌ها. میانگین‌های منطقه‌ای چنان محاسبه شده‌اند که همه کشورها وزن مساوی دریافت کنند.

۲. شاخص رشوه برای کشورهای اروپا و آسیای میانه، با استفاده از داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ و برای کشورهای غیر از اروپا و آسیای میانه، با استفاده از نظرسنجی بنگاه‌ها از ۲۰۰٦ تا ۲۰۰۹ محاسبه شده است. در هر مورد، شاخص رشوه از طریق مقایسه تعداد درخواست‌ها (طی دو سال قبل از نظرسنجی) برای کسب سه خدمت عمومی (انشعاب آب و اتصال برق و تلفن) و سه مجوز یا جواز (مجوز ساخت، مجوز واردات و مجوز بهره‌برداری)، با تعداد رشوه‌ها برای دریافت هر خدمت یا مجوز تهیه شده است. بحث بیشتر درباره این روش‌شناسی را می‌توان در گونزالس و همکاران (۲۰۰۷) یافت.

ـ خلاصه مدیریتی

نمودار ۱ مقدار میانگین فراوانی رشوه (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ نگاه کنید) را برای همه بنگاه‌های اروپا و آسیای میانه در ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ ارائه می‌دهد. هر چه مقدار این ارزش بیشتر باشد، فراوانی رشوه‌های درخواست شده یا مورد انتظار هنگام سروکار داشتن با هر زیربخش بیشتر است. میانگین به‌صورتی محاسبه شده که هر کشور وزن برابری دارد.

نمودار ۲ تفاوت در درصد ارزش قرارداد پرداخت شده بابت انعقاد یک قرارداد دولتی (نگاه کنید به‌نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٦J) را از نظرسنجی محیط کسب‌وکار

و عملکرد بنگاه‌ها در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ برحسب میانگین منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای ارائه می‌دهد. پیکان‌های به سمت پایین نشان‌دهنده کاهش در فاصله ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است در صورتی که پیکان‌های به سمت بالا نشان‌دهنده افزایش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است. ابتدای پیکان نشان‌دهنده مقدار ۲۰۰۵ است درحالی که این مقدار در سال ۲۰۰۸ با میله‌های سیاه مشخص شده است. مقدار بالاتر یعنی اینکه درصدی از میانگین قرارداد که رشوه پرداخت شده تا قرارداد گرفته شود بیشتر است. میانگین‌های منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای چنان حساب شده‌اند که هر کشور وزن برابری دارد. مقادیر منطقه‌ای برای ۲۰۰۵ براساس ۲۷ کشور است در صورتی که مقادیر سال ۲۰۰۸ براساس میانگین‌ها برای ۲۹ کشور است. میانگین اروپای جنوب شرقی در سال ۲۰۰۸ بدون کوزوو و مونته‌نگرو ۱/۲۷ و میانگین اروپا و آسیای میانه بدون کوزوو و مونته‌نگرو ۲/۲۹ است.

نمودار ۳ رابطه بین فراوانی رشوه (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ نگاه کنید) از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ و امتیاز شکاف اجرا از سلامت اداری جهانی ۲۰۰٦ تا ۲۰۰۹ را نشان می‌دهد. گروه‌بندی‌های شکاف اجرا چنان محاسبه شده بودند که سطح «میانگین»، هر امتیازی است که درون بازه یک انحراف معیار از امتیاز میانگین قرار گرفته است. امتیازات زیر این دامنه به‌عنوان «پایین» و امتیازات بالای این دامنه به‌عنوان «بالا» طبقه‌بندی شده بودند. هرچه مقدار امتیاز شکاف اجرا بالاتر باشد، تفاوت بین نماگرهای در قانون و در عمل سلامت اداری جهانی بیشتر است.

در نمودار ٤ امتیازات رشوه از داده‌های نظرسنجی بنگاهی از ۲۰۰٦ تا ۲۰۰۹ محاسبه شده است. برای اطلاعات بیشتر درباره محاسبات، به منبع ۲ نگاه کنید. میانگین‌های منطقه‌ای به‌شرح زیر ساخته شده‌اند:

- **شرق آسیا و پاسیفیک**: فیجی، اندونزی، لائوس، میکرونیزی، مغولستان، فیلیپین، ساموا، تیمور، تونگا، واناواتو و ویتنام.
- **جنوب آسیا**: افغانستان، بنگلادش، بوتان، هند، نپال و پاکستان.
- **آمریکای لاتین و کارائیب**: آرژانتین، بولیوی، برزیل، شیلی، کلمبیا، اکوادور، السالوادور، گواتمالا، هندوراس، مکزیک، نیکاراگوا، پاناما، پاراگوئه، پرو، اروگوئه و ونزوئلا.
- **آفریقا**: آنگولا، بنین، بوتسوانا، بورکینافاسو، بروندی، کامرون، ساحل عاج، چاد، کنگو، اریتره، اتیوپی، گابون، گامبیا، غنا، گینه، گینه بیسائو، کیپ ورد، کنیا، لسوتو، لیبریا، ماداگاسکار، مالاوی، مالی، موریتانی، موریس، موزامبیک، نامیبیا، نیجر، نیجریه، رواندا، سنگال، سیرالئون، آفریقای جنوبی، سوازیلند، تانزانیا، توگو، اوگاندا و زامبیا.
- **اروپا و آسیای میانه**: آلبانی، ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، بوسنی و هرزگوین،

بلغارستان، کرواسی، چک، استونی، مقدونیه، گرجستان، مجارستان، قزاقستان، کوزوو، قرقیزستان، لاتویا، لیتوانی، مولداوی، مونته‌نگرو، لهستان، رومانی، روسیه، صربستان، اسلواکی، اسلوونی، تاجیکستان، اوکراین و ازبکستان.

- **خاورمیانه و شمال آفریقا**: الجزایر، مصر، اردن، سوریه، کرانه باختری و غزه و یمن.

فصل ۲. مسائل مربوط به داده‌ها

نمودار ۵ براساس همبستگی ساده بین فراوانی رشوه است (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ نگاه کنید) که با استفاده از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ و فراوانی رشوه خانوارها که با فسادسنج سازمان شفافیت بین‌المللی سنجیده شده در سطح کشوری سرجمع شده است.

فصل ۳. روندهای فساد و بار مقرراتگذاری

ـ یادداشت درباره نتایج

«مالیات زمان»

«مالیات زمان» تحمیلی بر بنگاه‌ها، به خاطر کوشش‌های مدیران برای رعایت مقررات تقریباً از ٦ درصد در ۲۰۰۵ به ۱۲ درصد در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ رسید. اما به‌نظر می‌رسد این تغییر ساختگی باشد. برخلاف نظرسنجی ۲۰۰۸، پرسش «مالیات زمان» در ۲۰۰۸ شامل یک عبارت پیگیرانه بود که مثال‌هایی در اختیار پاسخ‌دهنده می‌گذاشت و درواقع آنها را دعوت به تفسیر پرسش به‌طور کلی‌تری می‌کرد و احتمال داشت بر پاسخ‌ها تأثیر بگذارد. پرسش اصلی این‌گونه بود: «در یک هفته معمولی طی سال گذشته، چه درصدی از وقت مدیریت عالی صرف رسیدگی به الزامات تحمیلی از مقررات دولتی شده بود»؟ جمله توضیحی بعدی که برای پاسخگو در ۲۰۰۸، اما نه در ۲۰۰۵ خوانده می‌شد این بود: «برخی مثال‌ها از مقررات دولتی عبارتند از: مقررات مالیاتی، گمرکی، کارگری، مجوزدهی و مقرراتگذاری، شامل سروکار داشتن با مقامات و تکمیل فرم‌ها». جلب توجه کردن پاسخگویان با مثال‌های خاص ظاهراً برآوردهای بالاتری ایجاد کرده بود. در ادبیات روش‌شناسی نظرسنجی، گفته می‌شود که این نوع انگیزش‌ها آثار مشهودی بر پاسخ‌ها می‌گذارد (پین، ۱۹۵۱؛ رونی، اشتینبرگ و چرویش، ۲۰۰٤). اما برای اینکه با قاطعیت ثابت کنیم توضیحات اضافی در پرسش مالیات زمان در ۲۰۰۸ باعث افزایش مقدار نسبت به میزان ۲۰۰۵ بوده است باید هر دو نوع پرسش در همان نظرسنجی را از یک نمونه تفکیک شده بپرسیم به‌طوری که پاسخگویان به‌طور تصادفی به یک زیرنمونه یا دیگری واگذار شوند.

همان‌طور که در متن اصلی توضیح دادیم، سنگینی شواهد از سایر پرسش‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها و از سایر منابع داده‌ها حکایت از این دارد که احتمال بیشتری می‌رود مقدار مالیات زمان از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ واقعاً کاهش و نه افزایش یافته باشد.

«مالیات رشوه»

در ACT-۲ و ACT-۳، مالیات رشوه یک نماگر اساسی فساد اداری بود. این مالیات به‌صورت سهمی از فروش بنگاه که بابت رشوه به مقامات عمومی پرداخت شده بود محاسبه شد که از ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۵ و دوباره از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ به نحو معناداری کاهش یافت.

به دلیل تغییرات در پرسشنامه در ۲۰۰۸، «مالیات رشوه» را نمی‌توان برای ارزیابی روندها در این گزارش استفاده کرد. در دوره‌های پیشین نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، از همه پاسخگویان درخواست می‌شد که پاسخ خود را به‌صورت درصدی بیان کنند. در نظرسنجی ۲۰۰۸، به پاسخگویان این انتخاب داده می‌شد که:

۱. پاسخ خود را به‌صورت درصد بیان کنند یا در عوض،

۲. یک برآورد از کل رشوه پرداختی به مقامات برحسب واحد پول محلی فراهم کنند. برای بنگاه‌هایی که به این شیوه پاسخ می‌دهند، مالیات رشوه را می‌توان با استفاده از همین پاسخ، که در پیوند با فروش بنگاه برحسب واحد پول محلی است و در پرسش دیگر نظرسنجی ارزیابی می‌شود محاسبه کرد.

مالیات رشوه و برای حدود ۲۰ درصد از بنگاه‌ها در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ با استفاده از روش ۱ و حدود ۸۰ درصد با استفاده از روش ۲ محاسبه شد. میانگین مالیات رشوه برای بنگاه‌ها در گروه اول تقریباً ۷/۵ برابر بزرگ‌تر از میانگین مالیات رشوه در گروه بعدی بود. یک تبیین احتمالی برای پراکندگی این است که پاسخگویان نظرسنجی صرفاً در مورد درصدها خیلی دقیق فکر نمی‌کنند و به‌خصوص زمانی که درصدهای واقعی خیلی پایین است تمایل به زیاده گزارش‌دهی مقادیر دارند. در هر مورد، تغییر در شیوه‌ای که پرسش مالیات رشوه طرح شود، جهت‌گیری به سمت یافتن کاهش در مالیات رشوه بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ به‌وجود می‌آورد، زیرا روشی که مقادیر پایین‌تر را به‌وجود می‌آورد در ۲۰۰۸ اما نه در ۲۰۰۵ یک گزینه بود.

برای تخمین میانگین اثر بر واکنش‌های تغییر در بیان پرسش، لازم است که یک آزمایش کنترل شده انجام دهیم برای مثال به این شکل که نیمی از بنگاه‌های به‌صورت تصادفی انتخاب شده از روش یک استفاده کنند و نیم دیگر از روش دو. در نظرسنجی ۲۰۰۸، برعکس، بنگاه‌ها می‌توانستند خودشان روش مورد استفاده را انتخاب کنند و تصمیماتشان تصادفی نبود، بلکه ارتباط منظمی با

سایر خروجی‌های فساد در نظرسنجی داشت. به‌ویژه، بنگاه‌هایی که گزارش دادند تعداد دفعات بیشتری رشوه پرداختند احتمال بیشتری نسبت به دیگر بنگاه‌ها می‌رفت که پرسش مالیات رشوه را برحسب درصد پاسخ دهند ـ روشی که مقادیر بالاتری ایجاد می‌کند. این جهت‌گیری در گزینش ـ که بنگاه‌های مواجه با مسائل فساد شدیدتر روش یک را انتخاب می‌کنند ـ دلالت بر آن دارد که ما نمی‌توانیم خیلی راحت بنگاه‌هایی که با روش دو گزارش دادند را حذف کرده و مقادیر کل کشوری را از پاسخگویانی که روش یک را گزارش دادند محاسبه کنیم. تخمین‌های سال ۲۰۰۸ در مقایسه با تخمین‌های ۲۰۰۵ یعنی زمانی که همه بنگاه‌ها روش یک را استفاده می‌کنند به سمت بالا جهتگیری دارد.

همچنین نوسان بسیار زیادی بین کشورها وجود دارد، به‌طوری که در ترکیه ٤٨ درصد پاسخ دادند (یعنی روش یک) درحالی که تنها ۲ درصد در اسلوونی. بنابراین، حضور دو روش متفاوت برای تعیین مالیات رشوه نه تنها مسائل مقایسه‌پذیری را در ارزیابی روندها از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ مطرح می‌سازد، بلکه انجام مقایسه‌های معتبر در بین کشورها در ۲۰۰۸ را مشکل می‌کند. بنابراین از نماگر مالیات رشوه در این گزارش استفاده نمی‌کنیم.

ـ یادداشت‌ها درباره شکل‌ها و جداول

نمودار ٦ براساس همبستگی بین مقدار میانگین فساد به‌عنوان یک مانع انجام کسب‌وکار از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد سال ۲۰۰۵ و مقدار میانگین فساد به‌عنوان یک مانع از این نظرسنجی در سال ۲۰۰۸ است (به نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش J۳۰ نگاه کنید). مقادیر بالاتر بیانگر شدت بیشتر مشکل است. مقادیر برای ۲۰۰۵ براساس مقیاس چهار امتیازی است که از ۱ تا ٤ تغییر می‌کند که عدد ۱ یعنی هیچ مانعی وجود ندارد و عدد ٤ یعنی مانع بسیار جدی است. مقادیر برای ۲۰۰۸ براساس مقیاس پنج امتیازی است که از ۰ تا ٤ تغییر می‌کند که صفر یعنی هیچ مانعی وجود ندارد و ٤ یعنی مانع بسیار شدیدی است. برای اینکه مقیاس‌ها مقایسه‌پذیر باشد، مقادیر برای ۲۰۰۸ یک امتیاز جابجا شد تا با مقدار پایه ۲۰۰۵ همخوانی پیدا کند؛ بنابراین در این نمودار، مقادیر برای ۲۰۰۸ هنوز برپایه مقیاس پنج امتیازی است که ۱ بیانگر نبود مانع و ٥ بیانگر مانع بسیار شدید است. برای این نمودار، هر دو نمونه‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ تعدیل شده بودند که در کادر ۱ بحث شد.

نمودار ۷ براساس همبستگی ساده بین مقدار میانگین فساد به‌عنوان یک مانع انجام کسب‌وکار از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۱۹۹۹ و مقدار میانگین فساد به‌عنوان یک مانع از این نظرسنجی در سال ۲۰۰۸ است (به نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها

پرسش J۳۰ نگاه کنید). مقادیر بالاتر بیانگر شدت بیشتر این مسئله است. مقادیر برای ۱۹۹۹ براساس مقیاس چهار امتیازی است که از ۱ تا ٤ تغییر می‌کند که عدد ۱ یعنی هیچ مانعی وجود ندارد و عدد ٤ یعنی مانع اصلی است. مقادیر برای ۲۰۰۸ براساس مقیاس پنج امتیازی است که از ۰ تا ٤ تغییر می‌کند که صفر یعنی هیچ مانعی وجود ندارد و ٤ یعنی مانع بسیار شدیدی است. برای اینکه مقیاس‌ها مقایسه‌پذیر باشد، مقادیر برای ۲۰۰۸ یک امتیاز جابجا شد تا با مقدار پایه ۱۹۹۹ همخوانی پیدا کند؛ بنابراین در این نمودار، مقادیر برای ۲۰۰۸ هنوز برپایه مقیاس پنج امتیازی است که ۱ بیانگر نبود مانع و ۵ بیانگر مانع بسیار شدید است. برای این نمودار، هر دو نمونه‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸ استفاده شده است: هیچ تعدیلی در هر یک از نمونه‌ها صورت نگرفته است.

نمودار ۸ براساس همبستگی ساده بین درصد بنگاه‌هایی که فساد را به‌عنوان یکی از سه مانع اصلی انجام کسب‌وکار رتبه‌بندی کردند و درصد بنگاه‌هایی که اظهار داشتند فساد یک مانع اصلی یا خیلی شدید بوده است. هر دو نماگر از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ آمده است (به نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش J۳۰ نگاه کنید).

نمودار ۹ تفاوت‌ها در میانگین فراوانی رشوه (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها، پرسش ۳۰ نگاه کنید) با نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را ارائه می‌دهد. پیکان‌های به سمت پایین کاهش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد در صورتی که پیکان‌های به سمت بالا افزایش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهند. مبنای پیکان مقدار ۲۰۰۵ را بازتاب می‌دهد در صورتی که میزان ۲۰۰۸ با میله‌های سیاه نشان داده شده است. تنها مقادیر ۲۰۰۸ برای کوزوو و مونته‌نگرو ارائه شده است به‌طوری که آنها به‌صورت منفرد در ۲۰۰۵ نظرسنجی نشده بودند.

نمودار ۱۰ براساس همبستگی ساده بین مقدار میانگین فراوانی رشوه از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است (به‌نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ نگاه کنید). مقادیر براساس یک مقیاس ٦ امتیازی هستند که ۱ بیانگر رشوه‌هایی است که «هرگز» انتظار نمی‌رفت یا درخواست نمی‌شد که کاری انجام دهند و ٦ بیانگر رشوه‌هایی هستند که «همیشه» انتظار می‌رود یا درخواست می‌شود تا کاری انجام شود.

نمودار ۱۲ مقدار میانگین فراوانی رشوه را (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤۱ نگاه کنید) برای همه بنگاه‌های اروپا و آسیای میانه وقتی که با گمرکات، دادگاه‌ها و مالیات‌ها سروکار دارند به‌ترتیب، از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۵ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸ ارائه می‌دهد. هرچه مقدار بالاتر باشد، فراوانی رشوه‌های درخواست شده یا مورد انتظار در زمان تعامل با هر زیربخش بیشتر

است. میانگین به نحوی محاسبه شده است که هر کشور وزن یکسانی داشته باشد.

نمودار ۱۳ تفاوت‌ها در میانگین درصدی قراردادهای دولتی که نوعاً برای دسترسی و دریافت آن قرارداد، پرداخت می‌شود را با نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ ارائه می‌کند (به نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٦J نگاه کنید). میانگین ۲۰۰۵ تنها شامل بنگاه‌هایی است که فروش داخلی به دولت، ارگان‌های دولتی، یا بنگاه‌های دولتی یا تحت کنترل دولت دارند. پیکان‌های به سمت پایین کاهش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد در صورتی که پیکان به سمت بالا افزایش بین این دو سال را نشان می‌دهد. تنها مقادیر سال ۲۰۰۸ برای کوزوو و مونته‌نگرو ارائه شده است چون در سال ۲۰۰۵ به‌طور جداگانه نظرسنجی نشده بودند.

نمودار ١٤ تفاوت در مقدار میانگین هزینه‌های درک شده فساد در کسب‌وکارها را با نظرسنجی مدیران مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ ارائه می‌کند. پاسخ‌ها برپایه مقیاس ۷ امتیازی است که مقدار ۱ بیانگر هزینه‌های معنادار و مقدار ۷ بیانگر عدم هزینه است. مقادیر بالاتر نشان‌دهنده هزینه‌های کمتر است. پیکان‌های به سمت پایین نشان‌دهنده کاهش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ است در صورتی که پیکان به سمت بالا افزایش بین دو سال را نشان می‌دهد. پایه پیکان مقدار ۲۰۰۵ را بازتاب می‌دهد در صورتی که میزان ۲۰۰۸ با میله‌های سیاه نشان داده شده است.

نمودار ۱۵ تفاوت‌ها در میانگین رواج میزان انحراف منابع از نظرسنجی نظر مدیران مجمع جهانی اقتصاد در ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. واکنش‌ها براساس مقیاس ۷ امتیازی هستند که ۱ بیانگر بسیار متداول و ۷ بیانگر هرگز رخ نمی‌دهد است. مقادیر بالاتر بیانگر رواج داشتن کمتر است. پیکان‌های به سمت پایین کاهش را بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ نشان می‌دهد، در صورتی که پیکان‌های به سمت بالا افزایش بین دو سال را نشان می‌دهد. پایه پیکان بیانگر ارزش ۲۰۰۵ است در صورتی که میزان ۲۰۰۸ بیانگر میله‌های سیاه است.

نمودار ١٦ براساس همبستگی بین مقدار میانگین فراوانی رشوه (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۰ را نگاه کنید) و درصد بنگاه‌هایی است که فساد را یک مانع اصلی یا خیلی شدید دانستند، برگرفته از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸. مقادیر فراوانی رشوه براساس مقیاس ٦ امتیازی هستند. عدد ۱ بیانگر این است که برای انجام کارها رشوه «هرگز» مورد انتظار نیست یا درخواست نمی‌شود و ٦ بیانگر این است که برای انجام کارها رشوه «همیشه» مورد انتظار بوده یا درخواست می‌شود. مقادیر بالاتر بازتاب‌دهنده فراوانی رشوه بیشتر است.

نمودار ۱۷ همبستگی بین درصد بنگاه‌هایی که در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال ۲۰۰۸، فساد را یک عامل اصلی یا خیلی شدید برای انجام کسب‌وکار تصور می‌کنند (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش f۳۰J نگاه کنید) و مقدار میانگین نماگر

تسخیر دولت از نظرسنجی نظر مدیران مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۰۸ است.

فصل ۴. چه چیزی بر سطح فساد اداری تأثیر می‌گذارد؟

نمودار ۱۸ فراوانی کلی رشوه (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ را نگاه کنید) را در بین کشورهای زیرمنطقه اروپا و آسیای میانه با استفاده از داده‌های نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ مقایسه می‌کند. میانگین‌های منطقه‌ای به گونه‌ای مقایسه شدند که هر کشور وزن مساوی دارد. مقادیر منطقه‌ای برای ۲۰۰۵ براساس ۲۷ کشور است در صورتی که مقادیر ۲۰۰۸ براساس میانگین برای ۲۹ کشور است. میانگین SEE ۲۰۰۸ بدون کوزوو و مونته‌نگرو ۱۳ درصد و میانگین اروپا و آسیای میانه بدون کوزوو و مونته‌نگرو ١٤ درصد است.

نمودار ۱۹ همبستگی بین فراوانی رشوه (به منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ را نگاه کنید) از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ و لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه برمبنای برابری قدرت خرید از مجموعه داده‌های نماگرهای توسعه جهانی بانک جهانی نشان می‌دهد. همبستگی بین فراوانی رشوه و درآمد سرانه، ٠/٦٦- در سطح اطمینان ۰/۰۰۰۱ است. اگر بعد از یک نقطه، بازده کاهنده (در مبارزه با رشوه) نسبت به افزایش بیشتر درآمد وجود داشته باشد، مناسب است که در عوض از لگاریتم درآمد استفاده کنیم. اما به‌نظر می‌رسد که در نمودار رابطه تقریباً خطی باشد و همبستگی بین فراوانی رشوه و لگاریتم درآمد سرانه اندکی ضعیف‌تر است، یعنی ٠/٦٥- (اما هنوز در سطح ۰/۰۰۰۲ معنادار است).

نمودار ۲۰ امتیاز شاخص انجام کسب‌وکار از ۲۰۰۸ را در برابر شاخص رشوه رسم می‌کند (منبع ۲ را نگاه کنید). همبستگی بین شاخص رشوه و شاخص انجام کسب‌وکار در نمودار ۰/٦٢ نشان داده شد که در سطح ۰/۰۰۰۳ معنادار است. در یک رگرسیون چندگانه که درآمد سرانه کنترل می‌شود، شاخص انجام کسب‌وکار کاملاً معنادار باقی می‌ماند (در سطح ۰/۰۰۱). درآمد سرانه نیز کاملاً معنادار است (در سطح ۰/۰۱) ضمن اینکه در کشورهای ثروتمندتر رشوه کمتر است.

نمودار ۲۱ همبستگی بین فراوانی رشوه (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ را نگاه کنید) از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ و شاخص «در قانون» سلامت اداری جهانی را نشان می‌دهد که کشورهای مربوطه را بین ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹ ارزیابی کرده است. امتیاز بالاتر در این شاخص حکایت از قوانین قوی‌تر و به معنای مهار فساد است. همبستگی بین فراوانی رشوه و شاخص «در قانون» سلامت اداری جهانی در نمودار

۰/۰۹ نشان داده شده است و معناداری آماری آن کمتر از میزان متعارف است. کنترل درآمد سرانه در تحلیل رگرسیون چندگانه، نتیجه ضعیف شاخص «در قانون» را تغییر نمی‌دهد. از آنجا که فراوانی رشوه در کشورهای پردرآمدتر پایین‌تر است درآمد سرانه، خود کاملاً معنادار است. اطلاعات مفصل‌تر درباره نماگرهای سلامت اداری جهانی را می‌توان در تارنمای www.globalintegrity.org یافت.

نمودار ۲۲ همبستگی بین فراوانی رشوه (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ را نگاه کنید) از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ و امتیاز شاخص «در عمل» سلامت اداری جهانی را نشان می‌دهد که کشورهایی را که از راه ناصحیح کسب درآمد می‌کنند طی ۲۰۰۶ و ۲۰۰۹ ارزیابی می‌کند. امتیازهای بالاتر در شاخص «در عمل» بیانگر اجرای بهتر قوانین مبارزه با فساد موجود است.

همبستگی بین فراوانی رشوه و شاخص «در عمل» سلامت اداری جهانی در نمودار ۰/۳۵- و در سطح ۰/۰۱ معنادار است. در تحلیل رگرسیون چندگانه، که هر دو شاخص «در قانون» و «در عمل» به‌عنوان متغیر مستقل هستند، اولی مثبت و معنادار، درحالی که دومی منفی و معنادار باقی ماند. بنابراین با کنترل دامنه اجرا، قوانین جدید مرتبط با پرداخت رشوه فراوان‌تر است. این لزوماً به معنای این نیست که قوانین اجرایی نشده فساد را افزایش می‌دهد، بلکه در عوض بیانگر علیت معکوس است: در جایی که فساد بالاتر است، دولت‌ها (چه اینکه به حمایت از گروه‌های اعطاکننده کمک‌های مالی، یا سرمایه‌گذاران خارجی یا گروه‌های داخلی بپردازند) شاید تحت فشار باشند که اصلاحات را حتی اگر تنها روی کاغذ باشد، برگزینند.

با کنترل درآمد سرانه در تحلیل رگرسیون چندگانه، شاخص «در عمل» دیگر معنادار نیست. درآمد سرانه تنها به‌صورت حاشیه‌ای در رگرسیون معنادار است، در عوض، فراوانی رشوه در کشورهای پردرآمد کمتر است. درآمد همبستگی بالایی (۰/۶۸) با نماگر «در عمل» دارد و با وجود تنها ۲۲ مشاهده در رگرسیون مشکل هم‌خطی[۱] رگرسیون در تخمین آثار درآمد و رویه‌های مبارزه با فساد را داریم. اطلاعات مفصل‌تر درباره نماگرهای سلامت اداری جهانی را می‌توان در تارنمای www.globalintegrity.org یافت.

نمودار ۲۳ همبستگی بین فراوانی رشوه (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۳۹ را نگاه کنید) از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ و

---

۱. منظور از هم‌خطی، شرایطی است که بین متغیرهای مستقل معادله، رابطه وجود داشته باشد. چنانچه این رابطه متقابل بین متغیرهای مستقل، قوی و شدید باشد، تفکیک آثار حاصل از هر یک از این متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته به‌طور مجزا میسر نخواهد بود (م.).

امتیاز «شکاف اجرا» سلامت اداری جهانی را نشان می‌دهد. این امتیاز به‌عنوان تفاوت بین امتیاز «در قانون» و امتیاز «در عمل» به‌ترتیب از نمودارهای ۲۲ و ۲۳ محاسبه شده است.

همبستگی بین فراوانی رشوه و «شکاف اجرا» (بین شاخص‌های «در قانون» و «در عمل» سلامت اداری جهانی) در نمودار به میزان ۰/٥٤ نشان داده شد که در سطح ۰/۰۱ درصد معنادار است. با کنترل درآمد سرانه در یک تحلیل رگرسیون چندگانه، «شکاف اجرا» دیگر معنادار نیست. درآمد سرانه نیز به تنهایی معنادار نیست. درآمد همبستگی بالایی (۰/٦٤) با «شکاف اجرا» داشته و با تنها ۲۲ مشاهده در رگرسیون، همبستگی یک مشکل در تخمین آثار درآمد و شکاف اجراست. اطلاعات مفصل‌تر در نماگرهای سلامت اداری جهانی را می‌توان در www.globalintegrity.org مشاهده کرد.

فصل ۵. آیا کشورهای گذار متفاوت از سایر مناطق درحال توسعه هستند؟

ـ یادداشت‌هایی درباره نتایج

جدول ۱. الف) جزئیات تحلیل رگرسیون چندگانه توصیف شده در جدول ٥ را نشان می‌دهد. نمونه‌ها شامل تمام کشورهای گذار و همه کشورهای غیرگذار با درآمدهای سرانه درون دامنه مشخص شده کشورهای گذار، با داده‌های نظرسنجی بنگاهی در دسترس است. کشورهای برخوردار از درآمدهای سرانه پایین سطح درآمد سرانه تاجیکستان (فقیرترین کشور گذار) یا بالای سطح اسلوونی (ثروتمندترین کشور گذار) حذف شدند. کشورهایی که جدیدترین نظرسنجی بنگاهی آنها پیش از ۲۰۰٦ انجام شده بود نیز حذف شدند. هر متغیر خروجی روی لگاریتم درآمد سرانه ۲۰۰۸ و یک متغیر مجازی با کد ۱ برای کشورهای گذار و صفر برای سایر اقتصادها رگرس شد.[۱]

۱. مقصود آن است که هر متغیر خروجی، به‌عنوان متغیر وابسته‌ای در نظر گرفته می‌شود که اثر دو متغیر مستقل یعنی لگاریتم درآمد سرانه سال ۲۰۰۸ و همچنین یک متغیر مجازی (که برای کشورهای درحال گذار عدد ۱ و برای سایر اقتصادها عدد صفر را اختیار می‌کند) بر روی آن در حال برآورد است (م.).

جدول ۱. الف

نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها/ متغیر خروجی نظرسنجی بنگاهی	متغیر مجازی اروپا و آسیای میانه	لگاریتم تولید سرانه	عرض از مبدأ	تعداد کشورها	R2
«پرداخت‌های غیررسمی» به مقامات عمومی برای انجام کارها	-۱/۰۳ - (۰/۲۶)	-۱۰/۶۵*** (-٤/٤۰)	۱۱٦/۱۱ -٥/٥۱	۷۱	۰/۲۰
«هدایا»یی که برای گرفتن مجوز بهره‌برداری انتظار می‌رود	٦/۲۹ - (۱/٤۹)	-۱۲/۱۳*** (-۳/۳۱)	۱۱۷/٤٦ -۳/٦۸	۷۲	۰/۲۰
مالیات زمان (درصد وقت مدیران عالی که صرف رعایت مقررات می‌شود)	-۰/۳٦ - (۰/۲۳)	۲/٤۷** -۲/٤۳	-۱۱/٥۷ (-۱/٤۱)	۷٤	۰/۰۸
مدیریت مالیاتی به‌عنوان مانعی برای فعالیت و رشد بنگاه	-۳/۱٥ - (۰/۹٤)	۱/۱۲ -۰/٤۲	۱٤/٤۱ -۰/٦٤	۷٤	۰/۰۱
تعداد بازرسی‌های مالیاتی	-۰/٥۲ (-۰/۸۸)	۰/۰٥ -۰/۱	۱/٦٤ -۰/٤٤	۷٤	۰/۰۲
زمان انتظار (به روز) برای کسب مجوز ساخت	۱۱/۹۹ -۱/۱٥	٦/۹۱ -۰/۸۸	٥/٤٥ -۰/۰۸	۷۱	۰/۰٥
فساد به‌عنوان مانعی برای فعالیت و رشد بنگاه	۸/٦٤ (-۲/۲۰)	-۱/۷۲ (-۰/٥۷)	٥٦/٤٥ -۲/۱۲	۷٤	۰/۰۷
زمان انتظار (به روز) برای کسب مجوز بهره‌برداری	-۱۲/۳۱** (-۲/۰۹)	۱۲/٤۳*** -۳/۱٥	-۷٤/۷۹ (-۲/۲٦)	۷۲	۰/۱۳
زمان انتظار (به روز) برای کسب مجوز واردات	-۹/۳٦*** (-۳/۰٤)	۱/۲٤** -۲/۱۳	-۱۲/۸۸ (-۰/۷۸)	۷۲	۰/۱۰
«هدایا»یی که در امور مالیاتی انتظار می‌رود	۷/۲٦** -۲/٤۲	-۱۲/۱٦*** (-٥/۳۹)	۱۱٦/۷ -٥/۸۳	۷۲	۰/۳۱
«هدایا»یی که در گرفتن قراردادهای دولتی انتظار می‌رود	۷/٤۲* -۱/۷	-۷/۸۳*** (-۲/٦۰)	۹۰/۲ -۳/۳۸	۷۱	۰/۰۸
نرخ مالیات به‌عنوان مانعی برای فعالیت و رشد بنگاه	۷/۲۹* -۱/٦۷	۲/۲۱ -۰/۷٥	۱۳/٦٦ -۰/٥٦	۷٤	۰/۰۷
شاخص رشوه	۳٤/٥۸** -۲/۱۸	-۹/۰۳*** (-٤/۹٤)	۸۸/٥ -۷/٥	٦۹	۰/٤٥

توجه: مقادیر t در پرانتز زیر ضرایب رگرسیون، با خطاهای معیار برای ناهمسانی واریانس تعدیل شده است.

*، **، ***. به‌ترتیب سطح معنادار بودن ۰/۱۰ ، ۰/۰٥ و ۰ و ۰/۰۱ برای آزمون دوطرفه را نشان می‌دهد.

ـ یادداشت‌ها درباره شکل‌ها و جداول

نمودار ۲٤ امتیازات شاخص رشوه را نشان می‌دهد که از داده‌های نظرسنجی بنگاه‌ها از ۲۰۰٦ تا ۲۰۰۹ محاسبه شده است (منبع ۲ را نگاه کنید). میانگین‌های منطقه‌ای براساس پنل کشورهای در دسترس در هر دو مجموعه داده‌هاست و به‌شرح زیر ساخته شدند:

ـ **شرق آسیا و پاسیفیک**: فیجی، اندونزی، لائوس، میکرونیزی، مغولستان، فیلیپین، تیمور، تونگا، وانواتو و ویتنام.

ـ **جنوب آسیا**: افغانستان، بنگلادش، بوتان، هند، نپال و پاکستان.

ـ **آمریکای لاتین و کارائیب**: آرژانتین، بولیوی، برزیل، شیلی، کلمبیا، اکوادور، السالوادور، گواتمالا، هندوراس، مکزیک، نیکاراگوا، پاناما، پاراگوئه، پرو، اورگوئه و ونزوئلا.

ـ **آفریقا**: آنگولا، بنین، بوتسوانا، بورکینافاسو، بروندی، کامرون، ساحل عاج، چاد، کنگو، اریتره، اتیوپی، گابون، گامبیا، غنا، گینه، گینه بیسائو، کیپ ورد، کنیا، لسوتو، لیبریا، ماداگاسکار، مالاوی، مالی، موریتانی، موریس، موزامبیک، نامیبیا، نیجر، نیجریه، رواندا، سنگال، سیرالئون، آفریقای جنوبی، سوازیلند، تانزانیا، توگو، اوگاندا و زامبیا.

ـ **اروپا و آسیای میانه**: آلبانی، ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، کرواسی، چک، استونی، مقدونیه، گرجستان، مجارستان، قزاقستان، کوزوو، قرقیزستان، لاتویا، لیتوانی، مولداوی، مونته‌نگرو، لهستان، رومانی، روسیه، صربستان، اسلواکی، اسلوونی، تاجیکستان، اوکراین و ازبکستان.

ـ **خاورمیانه و شمال آفریقا**: الجزایر، مصر، اردن، سوریه، کرانه باختری، غزه و یمن.

فصل ۶. مدیریت مالیاتی و گمرکات

نمودار ۲۵ تفاوت در فراوانی رشوه را در امور مربوط به مالیات‌ها (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگاه کنید) از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ ارائه می‌دهد. مقدار بالاتر به معنای درخواست یا انتظار هرازگاهی رشوه است. پیکان‌های رو به پایین کاهش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد در صورتی که پیکان رو به بالا افزایش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. پایه پیکان مقدار ۲۰۰۵ را منعکس می‌کند در صورتی که سطح ۲۰۰۸ با میله‌های سیاه نشان داده شده است. تنها مقادیر ۲۰۰۸ برای کوزوو و مونته‌نگرو ارائه شده است چون که در سال ۲۰۰۵ جداگانه نظرسنجی نشدند.

نمودار ۲٦ همبستگی بین مقادیر میانگین برای رشوه در مدیریت مالیاتی از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگاه کنید). مقادیر بالاتر بیانگر وقوع بالاتر رشوه هنگام درگیر شدن با مالیات‌ها را نشان می‌دهد. همبستگی بین دو متغیر رسم شده ۰/۷۹ بوده و در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است.

نمودار ۲۷ فراوانی رشوه در برخورد با مالیات‌ها در نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد

بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگاه کنید) را بـه نظرسـنجی خـانوار گـزارش فسادسـنج جهـانی ۲۰۰۹ سـازمان بـین‌المللـی، مربـوط مـی‌کنـد. همبستگی بین دو متغیـر رسـم شـده ۰/۸۷ و در سـطح ۰/۰۱ معنـادار اسـت. ایـن رابطـه بـا کنتـرل تفاوت‌های درآمد سرانه، در یک تحلیل رگرسیون چندگانه، کاملاً مستحکم بوده است.

نمودار ۲۸ از نظرسنجی محیط کسب‌وکـار و عملکـرد بنگـاه‌هـای سـال ۲۰۰۸، فراوانـی رشـوه هنگام برخورد با مالیات‌ها (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگـاه‌هـا پرسـش ٤١ را نگاه کنید) و داده‌هایی که تعداد میانگین جلسات مالیاتی را محاسبه مـی‌کنـد. میـانگین تعـداد جلسـات مالیاتی شامل بنگاه‌هایی می‌شود که توسط مقامات مالیاتی طی ۱۲ ماه پیش از نظرسـنجی بازرسـی نشدند (یعنی مقدار صفر برای تعداد جلسات مالیـاتی در نظـر گرفتـه مـی‌شـود) (نظرسـنجی محـیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤J را نگاه کنید) همبسـتگی بـین دو متغیـر موجـود در نمـودار معنادار نیست (۰/۱۲). در عوض با استفاده از لگاریتم تعداد جلسات، رابطه اندکی قـوی‌تـر اسـت، بـا همبستگی ۰/۳۹ در سطح معناداری ۰/۰٤، اما همبستگی جزئی بین فراوانی رشوه در مالیات و تعداد جلسات مالیاتی (یا لگاریتم آن)، با کنترل تفاوت درآمد سرانه معنادار نیست.

نمودار ۲۹ همبستگی بین فراوانی رشوه هنگامی که با مالیات‌ها سروکار داریم را نشان می‌دهد (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگـاه کنیـد)، ایـن اطلاعـات از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها سال ۲۰۰۸ با تعداد مبالغ مالیاتی که بنگاه‌ها در ۲۰۰۸ پرداخت کردند و از شاخص انجام کسب‌وکار به‌دسـت آمـده اسـت. همبسـتگی بـین دو متغیـر ۰/٤٦ رسم شده است و در سطح ۰/۰۱ معنادار است. اما همبستگی جزئی بین فراوانی رشوه در مالیـات و تعداد پرداخت‌های مالیاتی مورد نیاز (از انجام کسب‌وکار) معنادار نیست هنگامی کـه تفـاوت درآمـد سرانه در تحلیل رگرسیون چندگانه کنترل می‌شود.

در نمودار ۳۰ فراوانی رشوه هنگامی که بـا مالیـات‌هـا سـروکار داریـم، (منبـع ۱ و نظرسـنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌هـا پرسـش ٤١ را نگـاه کنیـد) از نظرسـنجی محـیط کسـب‌وکـار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ مقایسه شده در بین بیسـتک‌هـای امتیـازات تنفیـذ قـانون مالیـات کـه توسط سلامت اداری جهانی ارائه می‌شود و دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹ را دربرمی‌گیرد.

کشورها در هر کدام از دسته‌های سلامت اداری جهانی (GI) عبارتند از:

۰: ارمنستان و اوکراین.

۲۵: قرقیزستان، مولداوی، مونته‌نگرو، روسیه و تاجیکستان.

۵۰: آذربایجان، بوسنی و هرزگوین، کوزوو و ترکیه.

۷۵: بلغارستان، مجارستان، قزاقستان، لاتویا، لیتوانی، مقدونیه، رومانی، صربستان و اسلواکی.

۱۰۰: بلاروس، گرجستان و لهستان.

برخورد با نماگرهای GI به‌عنوان سطح فاصله‌ای، همبستگی با پرداخت رشوه در مالیات ۰/۵۸- و در سطح ۰/۰۱ معنادار است. پرداخت رشوه در کشورهایی که قوانین مالیاتی به‌صورت یکسانی اجرا می‌شود و با GI اندازه‌گیری می‌شود کمتر رواج دارد. این رابطه در سطح ۰/۰۵ معنادار باقی می‌ماند در یک تحلیل رگرسیون چندگانه که تفاوت در درآمد سرانه کنترل می‌شود. در این رگرسیون درآمد نیز در سطح ۰/۰۵ معنادار است، به‌طوری که پرداخت رشوه کمتر در کشورهای پردرآمدتر صورت می‌گیرد.

نمودار ۳۱ با استفاده از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، تفاوت‌ها در فراوانی رشوه را ارائه می‌دهد وقتی که با گمرکات و واردات سروکار داریم (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگاه کنید). مقدار بالاتر به معنای درخواست یا انتظار هرازگاهی رشوه است. پیکان‌های رو به پایین کاهش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد در صورتی که پیکان رو به بالا افزایش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. پایه پیکان مقدار ۲۰۰۵ را منعکس می‌کند در صورتی که سطح ۲۰۰۸ با میله‌های سیاه نشان داده شده است. تنها مقادیر ۲۰۰۸ برای کوزوو و مونته‌نگرو ارائه شده است چون در سال ۲۰۰۵ جداگانه نظرسنجی نشدند.

نمودار ۳۲ همبستگی بین فراوانی رشوه را در امور مربوط به گمرکات و واردات (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگاه کنید) با میانگین تعداد روزهای لازم برای انجام واردات در ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد، آن‌گونه که در گزارش انجام کسب‌وکار آمده است.

همبستگی بین دو متغیر رسم شده، ۰/۷۷ است که در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار است. این رابطه با کنترل کردن تفاوت‌ها در درآمد سرانه در تحلیل رگرسیون چندگانه کاملاً مستحکم است. درآمد نیز کاملاً معنادار است به‌طوری که رشوه کمتری در گمرکات کشورهای پردرآمدتر پرداخت می‌شود. درآمد سرانه و تعداد روزهای مورد نیاز برای تکمیل مراحل گمرکی مورد نیاز ۸۲ درصد نوسان در رشوه پرداختی در گمرکات را توضیح می‌دهد.

فصل ۷. نظام‌های حقوقی و قضایی

نمودار ۳۳ با استفاده از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸، تفاوت فراوانی رشوه برای دادگاه‌ها را ارائه می‌دهد (منبع ۱ و نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤١ را نگاه کنید). مقدار بالاتر به معنای درخواست یا انتظار هرازگاهی رشوه است. پیکان‌های رو به پایین کاهش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد در صورتی که پیکان رو به بالا افزایش بین ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ را نشان می‌دهد. پایه پیکان مقدار ۲۰۰۵ را منعکس می‌کند در

صورتی که سطح ۲۰۰۸ با میله‌های سیاه نشان داده شده است. تنها مقـادیر ۲۰۰۸ بـرای کـوزوو و مونته‌نگرو ارائه شده است چون در سال ۲۰۰۵ جداگانه نظرسنجی نشدند.

نمودار ۳٤ براساس یک همبستگی ساده بین مقدار میانگین فراوانـی رشـوه بـرای دادگـاه‌هـا از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۸ است (به نظرسنجی محـیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ٤۱ نگاه کنید). مقادیر براساس مقیاس ٦ امتیازی هستند به‌طوری که عدد ۱ بیانگر این است که برای انجام کارها رشوه‌ها «هرگز» مورد انتظـار نبـوده یـا درخواسـت نمی‌شود و ٦ بیانگر این است که برای انجام کارها رشوه‌ها «همیشه» مورد انتظار بوده یا درخواست می‌شود. همبستگی بین دو متغیر ۰/۵۳ رسم شده است که در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

نمودار ۳۵ شاخص کیفیت دادگاه را ارائه می‌دهد که شـاخص ترکیبـی از میـانگین مقـادیر سـه نماگر براساس ادراکات نظام قضایی در نظرسنجی محیط کسـب‌وکـار و عملکـرد بنگـاه‌هـا در سـال ۲۰۰۸ است. نظرسنجی به ارزیابی میزان موافقت مدیران با عباراتی بود که نظـام قضـایی ایـن‌گونـه است:

۱. «سریع»،

۲. «عادلانه، بی‌طرفانه و بدون فساد»،

۳. «قادر به اجرای احکام خود» است (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش ۱J را نگاه کنید). هر نماگر براساس مقیاس ٤ امتیازی (از ۱ تا ٤) از موافق بودن اندازه‌گیری شده اسـت که ۱ بیانگر «قویاً مخالف هستم» و ٤ بیانگر «قویاً موافق هسـتم» اسـت. سـپس هـر کـدام از مقـادیر میانگین برای این نماگرها به‌دست آمد و هر نماگر وزن مساوی دریافت کـرد. مقـادیر بـالاتر بیـانگر ارزیابی‌های مثبت‌تر از نظام دادگاهی توسط بنگاه‌هاست.

نمودار ۳٦ با استفاده از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ و مقادیر برای همه بنگاه‌ها، میانگین درصد بنگاه‌ها در هر کشور را ارائه می‌دهد که نشان می‌دهد آنها «تمایـل به موافق بودن» یا «قویاً موافق بودن» با این عبارت دارند که نظم قضایی «سریع» اسـت (نظرسـنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش c۱J را نگاه کنید).

نمودار ۳۷ با استفاده از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌های ۲۰۰۸، میانگین درصد بنگاه‌ها در هر کشور را ارائه می‌دهد که نشان می‌دهد آنها «تمایل به موافق بـودن» یـا «قویـاً موافـق بودن» با این عبارت دارند که نظام قضایی «عادلانـه، بـی‌طرفانـه و بـدون فسـاد» اسـت (نظرسـنجی محیط کسـب‌وکـار و عملکـرد بنگـاه‌هـا پرسـش a۷H/۱J را نگـاه کنیـد). ایـن نمـودار مقـادیر بـرای مراجعه‌کنندگان به دادگاه را نشان می‌دهد و برای کسانی تعریف شده است که بـه‌عنـوان خوانـده یـا خواهان در سه سال گذشته به دادگاه رفته‌انـد کـه اطلاعـات آن از نظرسـنجی محـیط کسـب‌وکـار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ و مقادیر برای همـه بنگـاه‌هـا گرفتـه شـده اسـت (نظرسـنجی محـیط

کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش c۳۱ را نگاه کنید).

نمودار ۳۸ با استفاده از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸، میانگین درصد بنگاه‌ها در هر کشور را ارائه می‌دهد که آنها با این عبارت که نظام قضایی «قادر به اجرای احکام خود هستند»، «موافقند» یا «قویاً موافقند» (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش c۱J نگاه کنید). این نمودار مقادیر برای مراجعه‌کنندگان به دادگاه را نشان می‌دهد و برای کسانی تعریف شده است که به‌عنوان خوانده یا خواهان در سه سال گذشته به دادگاه رفته‌اند که اطلاعات آن از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش c۳۱ را نگاه کنید) و مقادیر برای همه بنگاه‌ها گرفته شده است.

نمودار ۳۹ براساس یک همبستگی ساده بین مقدار میانگین شاخص کیفیت نظام قضایی (به یادداشت برای ۷,۳ نیز نگاه کنید) و درصد بنگاه‌هایی که از دادگاه‌ها به‌عنوان خواهان یا خوانده در سه سال گذشته استفاده کردند (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش c۳۱ نگاه کنید). مقادیر بالاتر برای شاخص کیفیت دادگاه بیانگر ارزیابی مثبت‌تر از نظام قضایی توسط بنگاه‌هاست. ضریب همبستگی اسپیرمن بین دو متغیر ۰/۲۷- رسم شده است، اما معنادار نیست.

نمودار ٤۰ براساس همبستگی ساده بین درصد بنگاه‌هایی است که خاطرنشان کردند بنگاه‌ها «هیچ مانعی» برای انجام کسب‌وکار نیستند (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش H۳۰ را نگاه کنید) و درصد بنگاه‌هایی که دادگاه‌ها را به‌عنوان خواهان یا خوانده در سه سال گذشته از نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها در سال ۲۰۰۸ استفاده کردند (نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها پرسش c۳۱ را نگاه کنید). ضریب همبستگی اسپیرمن بین دو متغیر ۰/۳٤- رسم شده که در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

جدول ۲. خلاصه نمونه‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸

کشور	نمونه ۲۰۰۵ برای همه کشورها				نمونه ۲۰۰۸ برای همه کشورها				تاریخ جمع‌آوری داده‌ها ۲۰۰۸–۲۰۰۹
	کل بنگاه‌های نظرسنجی شده (۲۰۰۵)	کل بنگاه‌های حذف شده (اندازه، بخش و مالکیت)	درصد بنگاه‌های حذف شده	اندازه نمونه کاهش یافته	کل بنگاه‌های نظرسنجی شده (۲۰۰۸)	کل بنگاه‌های حذف شده (اندازه، سن)	درصد بنگاه‌های حذف شده	اندازه نمونه کاهش یافته	
آلبانی	۲۰٤	۵۰	۲٤/۵	۱۵٤	۳۰٤	۱	۰/۳	۳۰۳	۲۰۰۸/۳–۲۰۰۷/۱۲
ارمنستان	۳۵۱	۷۹	۲۲/۵	۲۷۲	۳۷٤	۵۲	۱۳/۹	۳۲۲	۲۰۰۹/۲–۲۰۰۸/۱۰
آذربایجان	۳۵۰	٦۳	۱۸	۲۸۷	۳۸۰	۲۵	٦/٦	۳۵۵	۲۰۰۹/۲–۲۰۰۸/۹
بلاروس	۳۲۵	۱۱٦	۳۵/۷	۲۰۹	۲۷۳	۹	۳/۳	۲٦٤	۲۰۰۸/۸–۲۰۰۸/۵
بوسنی و هرزگوین	۲۰۰	۵٦	۲۸	۱٤٤	۳٦۱	۲٦	۷/۲	۳۳۵	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
بلغارستان	۳۰۰	۱۳۸	٤٦	۱٦۲	۲۸۸	۳۷	۱۲/۹	۲۵۱	۲۰۰۸/۱۲–۲۰۰۸/۹
کرواسی	۲۳٦	۸۸	۳۷/۳	۱٤۸	٦۳۳	۳	۰/۵	٦۳۰	۲۰۰۷/۱۲–۲۰۰۷/۱
جمهوری چک	۳٤۳	۱۷٦	۵۱/۳	۱٦۷	۲۵۰	۲۰	۸	۲۳۰	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
استونی	۲۱۹	۹۱	٤۱/٦	۱۲۸	۲۷۳	۷	۲/٦	۲٦٦	۲۰۰۸/۱۰–۲۰۰۸/٤
مقدونیه	۲۰۰	۸۸	٤٤	۱۱۲	۳٦٦	٤۰	۱۰/۹	۳۲٦	۲۰۰۹/۱–۲۰۰۸/۹
گرجستان	۲۰۰	۹۰	٤۵	۱۱۰	۳۷۳	۱۹	۵/۱	۳۵٤	۲۰۰۸/۸–۲۰۰۸/٤
مجارستان	٦۱۰	۱۷۰	۲۷/۹	٤٤۰	۲۹۱	۲۲	۷/٦	۲٦۹	۲۰۰۹/۲–۲۰۰۸/۸
قزاقستان	۵۸۵	۱۵۰	۲۵/٦	٤۳۵	۵٤٤	٤٤	۸/۱	۵۰۰	۲۰۰۹/۱–۲۰۰۸/۹
جمهوری قرقیزستان	۲۰۲	٦۰	۲۹/۷	۱٤۲	۲۳۵	۱٦	٦/۸	۲۱۹	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
لتونی	۲۰۵	۱۰۰	٤۸/۸	۱۰۵	۲۷۱	۱۹	۷	۲۵۲	۲۰۰۸/۱۰–۲۰۰۸/۹
لیتوانی	۲۰۵	۷٦	۳۷/۱	۱۲۹	۲۷٦	۲۳	۸/۳	۲۵۳	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
مولداوی	۳۵۰	۷۱	۲۰/۳	۲۷۹	۳٦۳	۳۹	۱۰/۷	۳۲٤	۲۰۰۹/۲–۲۰۰۸/۹
لهستان	۹۷۵	٤٤۷	٤۵/۹	۵۲۸	٤۵۵	۳٦	۷/۹	٤۱۹	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۸

کشور	نمونه ۲۰۰۵ برای همه کشورها				نمونه ۲۰۰۸ برای همه کشورها				تاریخ جمع‌آوری داده‌ها ۲۰۰۸-۲۰۰۹
	کل بنگاه‌های نظرسنجی شده (۲۰۰۵)	کل بنگاه‌های حذف شده (اندازه، بخش و مالکیت)	درصد بنگاه‌های حذف شده	اندازه نمونه کاهش یافته	کل بنگاه‌های نظرسنجی شده (۲۰۰۸)	کل بنگاه‌های حذف شده (اندازه، سن)	درصد بنگاه‌های حذف شده	اندازه نمونه کاهش یافته	
رومانی	٦۰۰	۱٤٥	۲٤/۲	٤٥٥	٥٤۱	۳۸	۷	٥۰۳	۲۰۰۸/۱۲–۲۰۰۸/۹
فدراسیون روسیه	٦۰۱	۲۰۹	۳٤/۸	۳۹۲	۱۰۰٤	۳٥	۳/٥	۹٦۹	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
صربستان	۲۸۲	۱۳۹	٤۹/۳	۱٤۸	۳۸۸	۳٥	۹	۳٥۳	۲۰۰۸/۱۲–۲۰۰۸/۹
جمهوری اسلواکی	۲۲۰	۱۱۰	٥۰	۱۱۰	۲۷٥	۲۷	۹/۸	۲٤۸	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
اسلوونی	۲۲۳	۱۱۰	٤۹/۳	۱۱۳	۲۷٦	۱۷	٦/۲	۲٥۹	۲۰۰۹/۳–۲۰۰۸/۹
تاجیکستان	۲۰۰	٦٦	۳۳	۱۳٤	۳٦۰	۳۸	۱۰/٦	۳۲۲	۲۰۰۸/۸–۲۰۰۸/٥
ترکیه	٥٥۷	۱۸۳	۳۲/۹	۳۷٤	۱۱٥۲	۲۷	۲/۳	۱۱۲٥	۲۰۰۹/۱–۲۰۰۸/٤
اوکراین	٥۹٤	۲۳۸	٤۰/۱	۳٥٦	۸٥۱	٤٦	٥/٤	۸۰٥	۲۰۰۸–۸–۲۰۰۸/٦
ازبکستان	۳۰۰	۹۸	۳۲/۷	۲۰۲	۳٦٦	۳	۰/۸	۳٦۳	۲۰۰۸/۸–۲۰۰۸/٤
کوزوو					۲۷۰	۱۲	٤/٤	۲٥۸	۲۰۰۹/۲–۲۰۰۸/۱۰
مونته‌نگرو					۱۱٦	٥	٤/۳	۱۱۱	۲۰۰۹/۲–۲۰۰۸/۹
کل	**۹/٦۳۷**	**۳/۴۰۷**	**۳٥/۴**	**۶/۲۳٥**	**۱۱/۹۰۹**	**۷۲۱**	**۶/۱**	**۱۱/۱۸۸**	

Source: BEEPS 2005 & BEEPS, 2008.

جدول ۳. مشکلات انجام کسب‌وکار، رتبه‌بندی مشکلات در ۲۰۰۸

عنوان	گمرکات و مقررات تجاری	قانون کار	حمل‌ونقل	پروانه و مجوز کسب‌وکار	دسترسی به زمین	دادگاه‌ها	مخابرات	مدیریت مالیاتی	جرم، سرقت و بی‌نظمی	دسترسی به منابع مالی	مهارت و تحصیلات کارگران	برق	فساد	نرخ مالیات
آلبانی	٦	١٣	١١	١٢	٧	١٤	١٠	٥	٨	٩	٣	١	٢	٤
ارمنستان	٨	١٣	٦	١٤	١١	١٢	٥	٧	٤	٢	١٠	٩	٣	١
آذربایجان	١٠	١٤	١٢	٨	٢	١١	١٣	٥	٧	٤	٦	٩	١	٣
بلاروس	١٢	١٤	١١	٤	٧	١٣	٦	٩	٣	٨	٢	٥	١٠	١
بوسنی و هرزگوین	١١	١٠	١٢	٦	١٤	٥	١٣	٤	٨	٣	٧	٩	٢	١
بلغارستان	١٤	١٠	١١	١٢	١٣	٧	٤	٥	٣	٨	٦	٩	١	٢
کرواسی	١٤	٨	١٣	١٠	١٢	٢	٩	٣	١١	٦	٤	٧	٥	١
جمهوری چک	١٤	١١	٥	١٣	١٢	٦	٢	٧	١٠	٨	٤	١	٩	٣
استونی	١٤	٣	٧	١٢	٩	١٣	٤	١١	٦	٨	١	٥	١٠	٢
مقدونیه	١١	١٤	١٣	٨	٩	٢	١٢	٦	٥	١	١٠	٧	٤	٣
گرجستان	١٢	١٤	٨	١٣	٦	١١	٧	١٠	٤	٢	٥	١	٩	٣
مجارستان	١٣	٥	١٠	٤	١٤	٩	٨	٢	١٢	٧	١١	٦	٣	١
قزاقستان	١٣	١٤	٧	١٠	١١	١٢	٩	٨	٥	٦	١	٤	٣	٢
کوزوو	٩	١٤	١٠	١٣	٨	٧	٦	١٢	٣	٤	٥	١	٢	١١
جمهوری قرقیزستان	١٣	١٤	٩	١٢	١١	١٠	٤	٦	٥	٧	٨	١	٢	٣
لتونی	١٤	١٢	٧	١١	٩	٨	١٣	٤	٦	٥	٢	١٠	٣	١
لیوانی	١٤	٨	١١	١٠	١٣	١٢	٩	٦	٣	٧	٢	٤	٥	١
مولداوی	١١	١٤	١٢	١٣	١	٩	٧	١٠	٦	٤	٢	٨	٥	٣
مونته‌نگرو	١١	٩	٧	٨	١٣	١٠	١٤	٤	١١	٣	٥	١	٦	٢
لهستان	١٤	٤	١٣	١٠	١٢	١١	٩	٥	٦	٧	٢	٣	٨	١

عنوان	گمرکات و مقررات تجاری	قانون کار	حمل‌ونقل	پروانه و مجوز کسب‌وکار	دسترسی به زمین	دادگاه‌ها	مخابرات	مدیریت مالیاتی	جرم، سرقت و بی‌نظمی	دسترسی به منابع مالی	مهارت و تحصیلات کارگران	برق	فساد	نرخ مالیات
رومانی	۱۳	۸	۱۲	٦	۱۱	۷	۱٤	۲	۹	٥	٤	۱۰	۳	۱
فدراسیون روسیه	۱۳	۱٤	۹	۱۱	٥	۱۲	۷	۱۰	٦	۸	۱	٤	۳	۲
صربستان	۷	۸	۱۱	۱۲	۱۳	٤	۱٤	۹	۱۰	۲	٥	٦	۱	۳
جمهوری اسلواکی	۱٤	۱۲	۱۱	۱۰	۱۳	٦	۷	۹	٤	۸	٥	۱	۳	۲
اسلوونی	۱٤	۳	٦	۱۲	۸	۱۰	٥	۱۱	۹	۲	۷	٤	۱۳	۱
تاجیکستان	۸	۱٤	۱۱	۱۰	۷	۱۳	۱۲	۹	٦	٥	٤	۲	۳	۱
ترکیه	۱۲	۱۰	۱۱	٤	۱٤	۸	٦	٥	۱۳	۹	۳	۷	۲	۱
اوکراین	۱۳	۱٤	۱۲	۱۱	۳	٥	۹	٤	۷	۸	٦	۱۰	۲	۱
ازبکستان	۱٤	۱۲	۱۳	۱۰	۹	۱۱	۸	٦	۱	٥	۲	۳	۷	٤
کشورهای با رتبه کمتر از ۳	۰	۲	۰	۰	۳	۲	۱	۳	٥	۷	۱۱	۱۰	۱۷	۲٦
کشورهای با رتبه بیشتر از ۷	۲	٤	۷	٥	۷	۱۰	۱۲	۱۸	۱۹	۲۱	۲٥	۲۱	۲۳	۲۸

Source: BEEPS 2008.

جدول ۴. مشکلات انجام کسب‌وکار، رتبه‌بندی مشکلات در ۲۰۰۵

عنوان	گمرکات و مقررات تجاری	قانون کار	حمل‌ونقل	پروانه و مجوز کسب‌وکار	دسترسی به زمین	دادگاه‌ها	مخابرات	مدیریت مالیاتی	جرم، سرقت و بی‌نظمی	دسترسی به منابع مالی	مهارت و تحصیلات کارگران	برق	فساد	نرخ مالیات
آلبانی	٦	١١	١٠	٨	١٢	٥	١٤	٣	١٣	٧	٩	٤	٢	١
ارمنستان	٤	١١	٩	٦	٧	٨	١٠	١	١٤	٣	١٢	١٣	٥	٢
آذربایجان	٥	٩	١٢	٦	١٠	١١	١٤	١	٨	٤	١٣	٧	٣	٢
بلاروس	٦	٨	١٢	٣	٧	١٠	١٣	٤	١١	١	٥	١٤	٩	٢
بوسنی و هرزگوین	٥	١٠	٩	٨	١٤	٢	١٣	٦	٧	١	١٢	١١	٤	٣
بلغارستان	١٠	٩	١٣	٧	١٤	٢	١٢	٤	٨	٦	٥	١١	٣	١
کرواسی	٨	٧	١١	٥	١٤	١	١٢	١٠	٩	٤	٦	١٣	٣	٢
جمهوری چک	٧	٦	١٢	١٠	١١	٥	١٣	٢	٨	٤	٩	١٤	٣	١
استونی	٦	١	١٠	٥	١١	٩	١٤	٨	١٢	٤	٢	١٣	٣	٧
مقدونیه	٧	٩	١٣	٦	١٤	٢	١١	٥	٨	٤	١٢	١٠	١	٣
گرجستان	٦	١٢	٩	١١	١٣	٧	١٤	١٠	٥	٣	٨	٢	٤	١
مجارستان	٦	٥	١٠	٧	١٣	٩	١٢	٣	١١	٢	٤	١٤	٨	١
قزاقستان	٧	١١	١٢	٣	٩	٨	١٤	١	١٠	٤	٦	١٣	٥	٢
کوزوو														
جمهوری قرقیزستان	٩	١١	١٣	٨	١٠	٦	١٤	٢	٤	٧	٥	١٢	٣	١
لتونی	٧	٥	١١	٦	١٣	٩	١٢	٢	٨	١٠	٣	١٤	٤	١
لیوانی	١٠	٥	١٣	٩	٣	٧	١٤	٦	٨	١١	٢	١٢	٤	١
مولداوی	٣	٨	١٢	٦	١١	٤	١٤	٢	١٠	٥	٩	١٣	٧	١
مونته‌نگرو	٩	١١	١٣	٨	١٠	٦	١٤	٢	٤	٧	٥	١٢	٣	١

عنوان	گمرکات و مقررات تجاری	قانون کار	حمل‌ونقل	پروانه و مجوز کسب‌وکار	دسترسی به زمین	دادگاه‌ها	مخابرات	مدیریت مالیاتی	جرم، سرقت و بی‌نظمی	دسترسی به منابع مالی	مهارت و تحصیلات کارگران	برق	فساد	نرخ مالیات
لهستان	۷	۵	۱۲	۱۰	۱۱	٤	۱۳	۲	۹	۳	۸	۱٤	٦	۱
رومانی	۹	۷	۱۲	۵	۱۱	٤	۱٤	۱	۱۰	٦	۸	۱۳	۳	۲
فدراسیون روسیه	۹	۱۱	۱۲	۵	۱۰	۷	۱٤	۱	۸	٦	٤	۱۳	۳	۲
صربستان	٦	۷	۱۳	۸	۱۱	۳	۱۲	۵	۱۰	۲	۹	۱٤	٤	۱
جمهوری اسلواکی	۱۰	۷	۱۱	۸	۱۳	۱	۱٤	٦	۵	۹	٤	۱۲	۳	۲
اسلوونی	۱۰	٤	۱۲	۸	۷	۳	۱٤	۱	۱۱	٦	۵	۱۳	۹	۲
تاجیکستان	۷	۱۳	۱۲	۳	۱۰	۸	۱٤	۲	۱۱	٦	۹	۵	٤	۱
ترکیه	۱۱	۵	۱۲	۹	۱٤	۷	۱۳	۲	٦	۳	۸	۱۰	٤	۱
اوکراین	۹	۱۱	۱۳	۷	۸	٦	۱٤	٤	۱۰	۵	۲	۱۲	۳	۱
ازبکستان	۵	۱۲	۱۱	٤	۱۳	۱۰	۱٤	۲	۷	۳	۸	٦	۹	۱
کشورهای با رتبه کمتر از ۳	۰	۱	۰	۲	۱	۸	۰	۱٦	۰	۹	٤	۱	۱۳	۲٦
کشورهای با رتبه بیشتر از ۷	۱۷	۱۱	۰	۱٦	٤	۱۸	۰	۲٤	۷	۲۵	۱۳	٤	۲٤	۲۷

Source: **Ibid**.

جدول ۵. عواملی که مشکل انجام کسب‌وکار نیستند، درصد تغییرات نقطه‌ای و معنادار بودن آماری

عنوان	گمرکات و مقررات تجاری	قانون کار	حمل‌ونقل	پروانه و مجوز کسب‌وکار	دسترسی به زمین	دادگاه‌ها	مخابرات	مدیریت مالیاتی	جرم، سرقت و بی‌نظمی	دسترسی به منابع مالی	مهارت و تحصیلات کارگران	برق	فساد	نرخ مالیات	تغییرات مثبت معنادار	تغییرات منفی معنادار
آلبانی	۱۷/۵	۷/۹	−۱۲/۵	۱۳	٦/۱	−۴/۶	۱۹/۵	−۲/۱	۳۲/۷	−۱۱/۵	۲۲/۷	−۵/۸	٤/۷	۱۳/۸	٦	۳
ارمنستان	٤/۳	٦/۸	−۱۵/۶	−۳/۲	۱۰/۲	−۱۰/۴	۲۸/۱	−۱۱/۵	۲٤/٤	۲۵/۹	۳۱/۱	−۴/۲	۱۱/٤	۱۱/۳	۹	۳
آذربایجان	۵/۷	−۱۱/۶	−۴/۸	−۳۶/۰	۵	−۲۶/۶	۲۱	−۱۰/۸	−۲۱/۹	−۴۲/۶	۷/۹	−۱۵/۹	٤/۳	۲٦/۱	۵	۷
بلاروس	−۲۸/۲	−۳۰/۴	−۵۵/۲	−۳۱/۸	−۱/۹	−۵۹/۸	−۲۳/۰	−۵۰/۶	−۳۲/۱	−۲۶/۳	−۱۵/۴	−۴۵/۹	−۹/۳	−۱۷/۶	۰	۱۳
بوســـــــــنی و هرزگوین	−۴/۷	۱	−۸/۵	−۱۳/۲	۸/۱	−۰/۷	−۷/۵	−۲/۰	۷/۸	۳/۳	−۳/۷	۹/۹	۸/۵	۲۸/۸	۵	۳
بلغارستان	−۸/۰	−۵/۷	−۳۸/۱	−۳/۶	−۱۳/۰	−۱۶/۹	−۶/۰	−۳۸/۹	۵/٤	−۱۴/۸	−۴/۵	−۲۵/۳	−۹/۲	٦/۷	۱	۹
کرواسی	−۶/۴	٤	−۲۰/۶	−۱۰/۵	−۳/۹	−۴/۵	−۳۲/۷	−۱۹/۶	۰/۸	−۱۱/۹	۱٦/۵	−۹/۶	−۱۱/۹	۱۰/۸	۲	۸
جمهوری چک	٦	۱۵/۲	−۳۸/۳	−۵/۶	۲/۹	−۰/۴	۱٤/۵	−۴۰/۴	۷/۱	۵/۱	٦/۲	−۲۴/۴	۳/۲	۲۹/۵	۵	٤
استونی	−۲۴/۶	۱۰	−۱۱/۴	−۱۴/۲	۸/۵	−۲۱/۸	۱٦/۳	−۱۹/۹	۱۸/۹	۱/۷	۱٦/۵	−۹/۵	۲٦/۹	۲۱/۱	٦	٦
مقدونیه	−۰/۲	۳/۵	−۹/۶	−۷/۶	−۴/۵	۲	−۲/۹	۰/٤	۷/۱	−۴/۵	۱/۵	−۴/۲	۹/٤	۱۱/٦	۲	۱
گرجستان	۲۱/۲	۲۷/٤	−۱/۸	−۵/۱	−۱/۶	۱۵	۵/۷	−۱۵/۵	۱۲/۳	−۱۲/۷	۱۸	٤/٦	۱۳/۱	۲۸/٤	۷	۲
مجارستان	−۷/۲	−۳۳/۳	−۲۰/۳	۳٦/۳	۳۲	۳/۱	−۱۷/۸	−۸/۸	٦/۱	۱۱/۳	−۲۰/۵	۳/۲	۲/۸	۲٤/٤	۵	٦
قزاقستان	−۴/۰	−۲۲/۸	−۴۶/۳	−۲۶/۴	−۱۹/۴	−۲۶/۷	۸/۲	−۳۹/۰	−۹/۶	−۱۶/۶	−۱۲/۳	−۳۷/۸	۳/۸	−۰/۶	۱	۱۱
جمهوری قرقیزستان	−۸/۱	−۶/۲	−۶۰/۹	−۱۹/۰	−۲۳/۴	−۱۱/۵	٤/٦	−۵۲/۴	−۸/۷	−۱۸/۲	۸/۵	−۳۹/۴	−۵/۰	۳/۱	۱	۱۰
لتونی	−۵/۷	−۲۳/۳	−۱۹/۱	۱۵	−۲۸/۸	−۱۸/۳	۱۲/۷	−۱۶/۱	−۲۲/۸	−۱۹/۹	−۱/۷	−۲۴/۳	۲	۳/۸	۲	۹
لیتوانی	−۳/۱	−۳/۲	−۳۸/۵	−۴/۸	−۳۵/۴	−۸/۸	−۶/۳	−۳۶/۳	۲۰/۲	۳۰/۵	−۹/۸	−۲۵/۸	٤	۲۵/۸	۳	۷
مولداوی	۱۵/۷	۷	−۲۱/۱	−۵/۱	٤	−۱/۹	۱۸/۵	−۲۷/۸	۲۰	−۲۴/۱	۲۰/۳	−۱۵/۵	۳۵/۷	۲۳/۱	۷	۵
لهستان	−۳/۲	۰/۳	−۳۳/۹	−۱۵/۵	٤/۲	−۱۰/۹	۹/۵	−۲۳/۹	۱۳	−۱۹/۴	−۹/۷	−۱۴/۸	−۱/۹	۲۲	٤	۸

عنوان	گمرکات و مقررات تجاری	قانون کار	حمل‌ونقل	پروانه و مجوز کسب‌وکار	دسترسی به زمین	دادگاه‌ها	مخابرات	مدیریت مالیاتی	جرم، سرقت و بی‌نظمی	دسترسی به منابع مالی	مهارت و تحصیلات کارگران	برق	فساد	نرخ مالیات	تغییرات مثبت معنادار	تغییرات منفی معنادار
رومانی	-۹/۱	-۲/۱	-۱۹/۶	-۸/۸	-۳/۴	-۳/۶	-۵/۴	-۱۰/۶	٦,۲	-۱۴/۷	-۳/۲	-۱۵/۶	۰/۹	۹/۱	۲	۹
فدراسیون روسیه	-۹/۰	-۱۶/۴	-۴۵/۶	-۲۷/۹	-۱۹/۰	-۲۱/۴	۵/۷	-۶۲/۹	-۸/۶	-۲۷/۱	-۹/۱	-۳۵/۵	-۰/۱	۸/۱	۲	۱۱
صربستان	۱۰/٦	٤	-۱۶/۲	-۱۲/۹	۹/۱	-۲/۴	۱۳/٦	۸/۸	۱۸/۹	-۰/۴	۷/۷	-۷/۹	۸/۲	۹/٦	۸	۳
جمهوری اسلواکی	-۳۲/۵	-۳۱/۴	-۴۵/۲	-۱۹/۲	-۴۱/۵	-۳۶/۴	-۳۸/۳	-۴۸/۲	-۳۲/۵	-۳۱/۵	-۳۳/۳	-۳۰/۵	-۲۲/۰	-۴/۶	۰	۱۳
اسلوونی	-۵/۴	٦/۲	-۳۲/۲	۵/۵	-۹/۷	-۳۰/۹	۳۰/۲	-۲۶/۷	۱۹/۱	-۸/۳	۲/۷	-۳۵/۳	-۴/۵	۱۳/۳	۳	٦
تاجیکستان	-۲/۲	-۶/۲	-۱۰/۱	-۱۹/۵	-۱۰/۴	-۷/۰	۲۵/۷	-۰/۶	۱۸	-۴/۰	۱٤/٤	-۵/۴	۱۳/۲	٤	٤	۳
ترکیه	-۴/۶	-۲۰/۱	-۴/۰	-۱۹/۷	۱۱/۲	۱٦/۹	۱۱/۱	-۱۱/۸	۰/۸	-۰/۵	-۱۵/۳	-۱/۲	۰/۱	۱/۵	۳	۵
اوکراین	-۲/۶	-۱۸/۵	-۴۲/۷	-۷/۹	-۱۲/۴	-۱۸/۹	-۱۵/۲	-۵۰/۶	-۱۶/۷	-۱۸/۶	-۸/۸	-۳۷/۶	-۵/۱	۰/۸	۰	۱۲
ازبکستان	۱/۳	-۱۹/۴	-۳۵/۵	-۳۲/۳	-۸/۴	-۴۶/۹	۱۲/٤	-۳۴/۲	-۵/۸	-۲۲/۰	۳/٤	-۷/۴	-۱۱/۷	۲۰	۲	۹
تحلیل تغییرات																
تغییر مثبت	۲٤	۱۷	۱۳	۱٤	٦	۱۸	۲	۱۷	٤	۱۱	۳	۰	۱۲	۸		
تغییر مثبت معنادار	۱۹	۸	۱	۱۰	۳	۱٤	۱	۱٤	۲	۸	۲	۰	٦	۷		
تغییر منفی	۳	۱۰	۲٤	۱۳	۲۱	۹	۲۵	۱۰	۲۳	۱٦	۲٤	۲۷	۱۵	۱۹		
تغییر منفی معنادار	۱	٦	۱۹	۱۰	۱۷	۸	۲۲	۹	۱۵	۱۲	۱۹	۲٤	۱۱	۱۳		

Source: BEEPS, 2005, BEEPS, 2008.

توضیحات:

۱. خانه‌های سایه‌دار بیانگر تغییراتی است که با احتمال ۰/۱۰ یا بیشتر معنادار هستند.

۲. جدول بالا تغییرات در درصد بنگاه‌هایی را نشان می‌دهد که یک عامل معین مانع انجام کسب‌وکار از ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۹ نیست.

جدول ۶. کلمات و معادل‌های مخفف

ACT	مبارزه با فساد در گذار (سری گزارش‌ها)
ACT-1	مبارزه با فساد در گذار: یک پیشبرد به بحث سیاستگذاری
ACT-2	مبارزه با فساد در گذار ۲: فساد در تعاملات بنگاه‌ها- دولت در اروپا و آسیای میانه تا ۲۰۰۲
ACT-3	مبارزه با فساد در گذار ۳: چه کسی موفق می‌شود و چرا؟
AFR	آفریقا
BEEPS	نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها
CIS	کشورهای مستقل مشترک‌المنافع
EAP	شرق آسیا و پاسیفیک
EBRD	بانک اروپایی برای بازسازی و توسعه
EC	کمیسیون اروپایی
ECA	اروپا و آسیای میانه
EU	اتحادیه اروپا
EU-10	۱۰ کشور اتحادیه اروپا
FSU	اتحاد شوروی سابق
FSU-N	کشورهای شمالی اتحاد شوروی سابق
FSU-S	کشورهای جنوبی اتحاد شوروی سابق
GCB	فسادسنج جهانی (شفافیت بین‌المللی)
GDP	تولید ناخالص داخلی
GI	سازمان سلامت اداری جهانی
IMF	صندوق بین‌المللی پول
IT	فناوری اطلاعات
JV	بنگاه‌های مشترک
LCR	آمریکای لاتین و کارائیب
MNA	خاورمیانه و شمال آفریقا
NGO	سازمان مردم‌نهاد
OECD	سازمان همکاری و توسعه اقتصادی
PEFA	مخارج عمومی و پاسخگویی مالی
PPL	قانون تدارکات عمومی
PSA	توافق تقسیم تولید
RBA	حسابرسی برپایه ریسک
SAR	جنوب آسیا
SEE	اروپای جنوب شرقی
TI	شفافیت بین‌المللی
VAT	مالیات بر ارزش‌افزوده
WEF	مجمع جهانی اقتصاد
WTO	سازمان تجارت جهانی
ALB	آلبانی
ARM	ارمنستان

AZE	آذربایجان
BLR	بلاروس
BIH	بوسنی و هرزگوین
BGR	بلغارستان
HRV	کرواسی
CZE	جمهوری چک
EST	استونی
MKD	مقدونیه
GEO	گرجستان
HUN	مجارستان
KAZ	قزاقستان
KSV	کوزوو
KGZ	قرقیزستان
LVA	لتونی
LTU	لیتوانی
MDA	مولداوی
MNE	مونته‌نگرو
POL	لهستان
ROM	رومانی
RUS	روسیه
SRB	صربستان
SVK	اسلواکی
SVN	اسلوونی
TJK	تاجیکستان
TUR	ترکیه
UKR	اوکراین
UZB	ازبکستان

منابع و مآخذ

1. Anderson, James H., David S. Bernstein, and Cheryl W. Gray. Judicial Systems in Transition Economies: Assessing the Past, Looking to the Future. Washington DC: World Bank, 2005.
2. Anderson, James H., and Cheryl W. Gray. Anticorruption in Transition 3: Who is Succeeding…and Why? Washington DC: The World Bank, 2006.
3. Anderson, James H., and Cheryl W. Gray. "Transforming Judicial Systems in Europe and Central Asia". Annual World Bank Conference on Economic Development. Washington DC: The World Bank, 2007.
4. Carlin, Wendy, Mark E. Schaff er, and Paul Seabright. "A Framework for Cross Country Comparisons of Public Infrastructure Constraints on Firm Growth". Discussion Paper No. 7662. London, UK: Centre for Economic Policy Research, 2010.
5. European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 2009: Transition in Crisis? London, United Kingdom, 2009.
6. European Commission. Kosovo 2008 Progress Report. Commission Staff Working Document, Brussels, 2008.
7. Gonzalez, Alvaro, J. Ernesto Lopez-Cordova, and Elio E. Valladares . "The Incidence of Graft on Developing-Country Firms." Policy Research. Washington, DC: The World Bank, 2007.
8. Gray, Cheryl W., Joel Hellman, and Randi Ryterman. Anticorruption in Transition 2: Enterprise-State Interactions in Europe and Central Asia 1999–2002. Washington DC: World Bank, 2004.
9. IEG. Doing Business: An Independent Evaluation. Washington, DC: World Bank, Independent Evaluation Group, 2009.
10. International Monetary Fund. Republic of Armenia: 2008 Article IV Consultation. Washington, DC: IMF Country Report No. 09/29, 2009.
11. Mauro, Paolo. "Corruption and Growth." Quarterly Journal of Economics 110: 2005.
12. Mitra, Pradeep, Marcelo Selowsky, and Juan Zalduendo. Turmoil at Twenty: Recession, Recovery and Reform in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union. Washington DC: The World Bank, 2010.
13. Payne, Stanley L. The Art of Asking Questions. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1951.
14. Riano, Juanita, Robin Hodess, and Alastair Evans. 2009 Global Corruption Barometer. Berlin: Transparency International, 2009.
15. Rooney, Patrick, Kathryn Steinberg, and Paul G. Schervish,"Methodology is Destiny: The Effect of Survey Prompts on Reported Levels of Giving and Volunteering," Nonprofi t and Voluntary Sector Quarterly 33, 2004.
16. World Bank. Transition: The First Ten Years. Washington, DC: World Bank. Washington, DC: World Bank, 2002.
17. World Bank. Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate. Washington, DC: World Bank, 2000.
18. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2007–2008. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

شناسنامه گزارش	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	شماره مسلسل: ۱-۱۲۷۶۶

عنوان گزارش: روند فساد اداری و بار مقررات در کشورهای اروپای شرقی و آسیای مرکزی (براساس نتایج نظرسنجی محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه‌ها) (ویرایش دوم)

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)

مترجمان: جعفر خیرخواهان، جواد براتی

ناظران علمی: سیدامیر سیاح، احمد مرکزمالمیری

متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستاران تخصصی: هدیه ستایش، موسی شهبازی‌غیاثی

ویراستار ادبی: قاسم میرخانی

واژه‌های کلیدی:

۱. بار مقررات

۲. مقرراتگذاری

۳. محیط کسب‌وکار

٤. فساد اداری

٥. حاکمیت قانون

٦. حقوق و اقتصاد

۷. نظام قضایی

۸. دادگاه

تاریخ انتشار: ۱۳۹۳/۵/۱۴